

միահեծան՝ տասնմեկ, իսկ վերջում, Վասիլի հետ՝ մեկ տարի և երեք ամիս:

45. Միքայելի բեմական ու թատերական նախասիրությունների կողքին այդուհանդերձ պետք է հիշել և նրա գովասանքի արժանի գործերը: Դրվատանքի արժանի են աստծո իմաստության հռչակավոր տաճարին նրա նվիրաբերած, ժրաջանորեն ու ջերմեռանդությամբ պատրաստված ընծաները: Քանզի հին և սրբազան, երբևիցե տաճարների համար արվեստագործած ասեսներից և ոչ մեկը իր մեծությամբ չի կարող համեմատության մեջ դրվել [նրա նվիրածի հետ], եղածների և ոչ մեկի շքեղությունն ու գեղեցկությունը չէր երևում, քանզի ամեն գեղեցիկն ու թանկագինը այդ [ասեսի] վրա էր ի մի հավաքվել: Բաժակն էլ այդ ասեսին շատ էր հարիր: Պետք է հիշատակել և այդ տաճարի լուսավորության համար պատրաստված ջահը, որ պոլիկանդեյոն¹²⁷ են անվանում: Այն ոչնչով չէր զիջում հիշյալներին, նա ևս ամբողջությամբ ոսկուց էր՝ վաթսուն լիտր ծանրությամբ: Սա ևս եղած [ջահերից] շատ էր տարբերվում, և մարդիկ ջահերի մեջ առաջնությունն ու պատիվը սրան են տալիս:

Գ Ի Ր Ք Հ Ի Ն Գ Ե Ր Ո Ր Դ

ԵՐԱՆԵԼԻ ՎԱՍԻԼ ԿԱՅՍԵՐ ԿՅԱՆՔԻ ԵՎ ԴՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ
ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ², ՈՐ ՆՐԱ ԹՈՌ՝ ԿԱՄՍՎՆ ԱՍՏԾՈ ՀՌՈՄԱՅԵՑԻՆԵՐԻ
ԿԱՅՍՐ ԿՈՍՏԱՆԳԻՆԸ՝ ԶԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՄԲ ԲԱՂԵՅ ԶԱՆԱԶԱՆ
ՇԱՐԱԳՐԱՆՔՆԵՐԻՑ ԵՎ ՎՍԱՀԵՑ ԳՐԶԻՆ

1. Ես մեծ ցանկություն և մղում ունեի պատմության հավերժական և անմահ բերանի օգնությամբ ամենակարևոր դեպքերի փորձն ու իմացությունը հաղորդել, մտադիր էի, ինչ էլ լինի, գրի առնել Հռոմեական կայսրության Բյուզանդիոնի ժամանակաշրջանի կայսրերի, նըրանց ենթակա իշխանավորների, զորավարների և ենթազորավարների՝ յուրաքանչյուրի կատարած ամենակարևոր գործերը: Բայց դա գլուխ բերելու համար երկար ժամանակ, մեծ աշխատանք էր պետք, ապա և բազում գրքերի առկայություն, պետական գործերից որոշ դադար, մի բան, որից մենք զուրկ էինք: Այդ իսկ պատճառով ես ստիպված գտա մի երկրորդ ելք, այն է՝ սկզբից մինչև վերջ շարադրել մեկ կայսեր կյանքն ու ամբողջ գործունեությունը, կայսր, որ կայսերական իշխա-

նությունը անշափ վեհացրեց, որի անունը հոմանիշ է թագավորության³, ով հռոմայեցիների պետության և գործերին անշափ օգտակար եղավ: Ես մտահոգված էի, որպեսզի երկար ժամանակը ապագա սերունդների համար մոռացության շմատնի փարթամացած ծառի⁴ արմատը, ակը, որպեսզի հենց Վասիլի ընտանիքի անդամը⁵ լինի առաքինության տիպարը մատնացույց անողը, արձանը կանգնեցնողը: Վասիլի, որից նրա սերունդները պիտի օրինակ վերցնեն: Եթե աստված մեզ կյանք տա, և մի փոքր շունչ քաշենք հիվանդություններից, եթե դրսից որևէ մեկը չխանգարի, գուցե շարադրենք մինչև մեզ հարատևած նրա տոհմի սպասությունը և ամբողջացնենք այն:

2. Արդ, խնդրո առարկա անձնավորությունը՝ Վասիլ կայսրը, ծագումով Մակեդոնիայից էր⁶, ազգությամբ հայ⁷ Արշակունի⁸: Այն պատճառով, որ վաղեմի Արշակը⁹, որն իշխեց պարթևների վրա, հռչակվեց իր առաքինությամբ և մեծ փառքի հասավ, հետագայում և՛ պարթևների, և՛ հայերի, և՛ մարերի համար օրենք դարձավ, որ իրենց վրա ոչ մի այլ հարստությունից թագավոր չիշխի, այլ միայն Արշակի, միայն նրա սերնդից: Այդպիսով, վերոհիշյալ ժողովուրդների վրա թագավորում էին այդ հարստության շառավիղները: Հայերի արքան երբ վախճանվեց, ապստամբություն բռնկվեց և գահակալական պայքար ծավալվեց: Արտավանն ու Կլեյնենսը¹⁰ ոչ միայն կորցրին իրենց նախնյաց իշխանությունը, այլև կյանքից զրկվելու վտանդ կար, դրա համար նրանք փախչելով ապաստան դտան թագավորանիստ հուստանդնուպոլիս քաղաքում: Այն ժամանակ հռոմայեցիների իշխանությունը գտնվում էր Ջենոնի աներոջ՝ Լևոն Մեծի¹¹ ձեռքում: Նա ընդունեց այս մարդկանց, իրենց ազնվական ծագման արժանի պատվասիրեց և թագավորանիստ քաղաքում ապրելու տեղն ու անհրաժեշտ ապրուստը ապահովեց: Այն ժամանակ պարսից արքան իմանալով, որ խնդրո առարկա մարդիկ փախել են հայրենիքից և ապաստանել թագավորանիստ քաղաքը և թե կայսրերի կողմից ինչպիսի սիրալիր ընդունելության են արժանացել, նամակ գրեց նրանց և հետ կանչեց, իբրև թե որպես բարեկամի. խոստանալով վերականգնել նրանց հայրենական գահի վրա, բայց նա մտադիր էր այդ ճանապարհով իրեն ենթարկել [հայոց] ժողովրդին: Երբ նրանք ստացան պարսից արքայի նամակը և մտածմունքի մեջ էին իրենց անելիքի շուրջը, նրանց սպասավորներից մեկը այդ մասին տեղեկացնում է կայսեր և նրան հանձնում նամակը: Երբ պարզ դարձավ, որ պարսից արքայի՝ նրանց հրավիրելու նպատակը առավելապես [հայ], ժողովրդին իրեն ենթարկելն էր, քան նրանց իշխանության վե-

րականգնելը, և դա ո՛չ հրավիրվողների, ո՛չ էլ հոռմայեցիների պետու-
թյան էր ձեռնտու, նրանք մտածում են այնպես անել, որ պարսիկների
ծրագրերը ի դերև գան: Կայսրը նրանց փախստյան առաջն առնելու
նպատակով, ավելի ընդարձակ կալվածներ շնորհելու և ավելի ապահով
վիճակ ստեղծելու պատրվակով, պատշաճ ձևով Մակեդոնիայի նիկե քա-
ղաքը վերաբնակեցրեց կանանցով ու երեխաներով (կանայք նրանց մոտ
էին եկել հետագայում՝ թաքուն): Որոշ ժամանակ անց, երբ սարակինոս-
ներն աստիճանաբար հզորացան, ամերմումնին¹² վաղեմի Արշակունինե-
րի շառավիղների հանդեպ նույն քայլին դիմեց և նամակ գրելով նրանց
հրավիրեց, իբրև թե իրենց նախնյաց իշխանություն և գահին տիրանալու
համար: Էերակլ կայսրը¹³ այդ բանն իմացավ. նամակը կայսեր էր ըն-
ձեռվել: Նա հասկացավ, որ սարակինոսները հրավիրում են նրանց ոչ
թե ինչ-որ շնորհ անելու, այլ իրենց՝ խորամանկների սեփական իշ-
խանության ընդարձակման համար (սարակինոսները հուսով էին, որ
եթե Արշակի շառավիղներին իրենց ձեռքի տակ ունենան, ապա կա-
րող են [հայ] ժողովրդին հեշտությամբ իրենց կողմը գրավել, որով-
հետև վերջինս սեր էր տածում դեպի հին Արշակը): Ահա դրա համար
կայսրը առավել ապահովության պատրվակով [Արշակի շառավիղ-
ներին] իսկույն տեղափոխեց Ֆիլիպպե, որը նույնպես Մակեդոնիայի
քաղաքներից մեկն էր: Այնուհետև, ավելի նշանավոր քաղաքում բնա-
կեցնելու և ավելի բարձր դիրքի արժանացնելու բարուրանքով, նրանց
տեղափոխեց Ադրիանուպոլիս քաղաքը: Վայրը [հայերին] դուր եկավ,
նրանք այնտեղ զգում էին ինչպես հարազատ երկրում և սեփական
ժողովրդի մեջ, կարողություն կուտակեցին, անաղարտ ու մաքուր պա-
հելով իրենց ազնվական ծագումն ու ազգային դեմքը:

3. Տարիներ հետո, երբ թագավորում էր Կոստանդինն իր մոր՝ Իրե-
նեի¹⁴ հետ, այն Մայիկտեսը¹⁵, որ նույնպես Արշակի արյունակիցն էր,
ինչ-որ դեսպանությամբ կամ գործով գալիս է հռչակավոր Կոստանդնու-
պոլիս քաղաքը: Նա պատահմամբ հանդիպում է իր մի ցեղակցին, որ
լևոն էր կոչվում. նրա արտաքինից և հագուստից կռահեց, որ նա պա-
տահական կամ նվաստ անձնավորություն չէ, այլ ազնվական և հայտ-
նի մարդ: Նա խոսակցության բռնվեց նրա հետ, մտերմացավ և բա-
րեկամացավ, մանավանդ, երբ իմացավ նրա [հայկական] ծագման
մասին: Այդ մարդու առաքիներությունները գնահատելով, նախընտրեց
նրա տանը բնակվել, օտարի հետ, քան թե սեփական տանը: Ապա և
խնամիացավ նրա հետ, կնության առնելով նրա դուստրերից մեկին:
Ահա այս զույգից ծնվեց հայրը այն անձնավորության, որին է նվիր-

ված սույն պատմությունը: Նա հասակ առավ, ստացավ սքանչելի կրթություն ու դաստիարակություն և աչքի ընկավ իր հոյակապ կազմվածքով և ֆիզիկական արտակարգ ուժով: Նա օժտված էր ամեն տեսակ առաքինություններով, և շատերն էին ուղում նրա հետ խնամիանալ: Ադրիանուպոլսում էր ապրում մի ազնվական համեստ կին, որն իր ամուսնու մահից հետո խոհեմությամբ էր տանում այրիությունը (համբավ էր տարածվել, որն ամենևին էլ անհիմն չէր, որ նա Մեծն Կոստանդինից էր սերում)¹⁶: Իր ապրած շրջանակում եղած կանանցից նա ամենից շատ այս կնոջ գնահատեց և ամուսնացավ նրա դստեր հետ, որն ազնիվ էր, գեղեցիկ մարմնով և ամոթխած: Ահա սրանցից առաջացավ թագավորական այս արմատը՝ Վասիլը, որ, ինչպես ասվեց, հոր կողմից սերում էր Արշակից, իսկ մայրը ազգակցական կապ ուներ Մեծն Կոստանդինի հետ¹⁷. և՛ հոր, և՛ մոր կողմից նա ստացավ Ալեքսանդրի վեհությունը: Ահա այսպիսի ծնողներից էր սերում Վասիլը¹⁸. հենց սկզբից էլ նա ուներ իր ապագա փառքի մասին վկայող բազում ապացույցներ. գլխի շուրջը՝ առաջին մազերի բուսնելու ժամանակ՝ կարմիր գիծ էր երևում, իսկ խանձարուրի վրա՝ ծիրանու գույն:

4. Մինչև այդ ժամանակ Արշակի շառավիղների սերունդը պարփակված էր, ինչպես առանձին տոհմ, թեև բնակվելով Ադրիանուպոլսում, հաճախ էր խնամիանում տեղացիների հետ: Երբ բուլղարների իշխան Կրումը¹⁹, դրժելով հռոմայեցիների հետ կնքած հաշտությունը, պաշարեց Ադրիանուպոլիսը և երկար ժամանակ մնալով այնտեղ, վերջը ստիպեց պարենի պակասությունից տանջվող [բնակիչներին] որոշ պայմաններով տալ քաղաքը, նա բոլոր բնակիչներին, այդ քաղաքի եպիսկոպոս Մանուիլի հետ, Բուլղարիա տեղափոխեց²⁰: Բուլղարների երկիր բռնագաղթվեցին նաև Վասիլի ծնողները, դեռ խանձարուրում գտնվող իրենց երեխայի հետ: Այդ հրաշալի եպիսկոպոսը և նրա հետ եղած ժողովուրդն այնտեղ անարատ պահեցին իրենց քրիստոնեական հավատքը և բուլղարներից շատերին Քրիստոսի ճշմարիտ հավատքի կողմը ձգեցին (բուլղարների ժողովուրդը դեռ բարեպաշտություն չէր ընդունել)²¹. նրանք ամենուրեք սերմանեցին քրիստոնեական վարդապետության սերմերը՝ սկյութներին²² կռապաշտության մոլորությունից հեռացնելով և բերելով դեպի լույսն աստվածաճանաչության: Դա շատ զայրացրեց Կրումի հաջորդ Մուտրագոնին²³, որ չկարողանալով համոզել սրբազնագույն եպիսկոպոս Մանուիլին և շատ այլ մարդկանց, ովքեր աչքի էին ընկել այդ գործում, հրաժարվել Քրիստոսից, անողոքաբար տանջեց և մարտիրոսական մահվան ենթարկեց: Վասիլի բազմաթիվ

ազգականներ արժանացան մարտիրոսի փառքին, այնպես որ Վասիլը անմասն չէ նաև նման փառքից: Բայց աստված այցելեց իր ժողովրդին և հոգաց նրանց [հայրենիք] վերադարձի մասին. (բուլղարների իշխանը ի վիճակի չլինելով երկար ժամանակ դիմադրել հոռոմեական ուժերին, նորից ենթարկվելու նշաններ էր ցույց տալիս): Երբ իշխանն իր մոտ հավաքեց հայրենիք վերադարձող քրիստոնյա ժողովրդին, տեսավ մանուկ Վասիլին՝ գեղադեմ և շնորհալի, ժպտադեմ ու թուփռան, իր մոտ կանչեց և մի շատ մեծ խնձոր սովեց: Մանուկը, առանց որևէ ար մտադրության, անվախ հենվեց իշխանի ծնկներին և իր բնական անմիջականությամբ ընդգծեց իր աղնվական ծագումը, այն աստիճան, որ իշխանը զարմացավ, իսկ նրա թիկնապահները ծածուկ կատաղեցին:

5. Կարճ ասած, աստծո գթությամբ հայրենիք վերադարձավ գերի բռնված քրիստոնյա ամբողջ ժողովուրդը, այդ թվում նաև Վասիլի ծրնողները, իրենց ամենաթափափափախ ուղու հետ: Վասիլի հետ, դեռ մանկության օրերին մի հրաշալի բան կատարվեց, որը կանխագուշակություն էր ապագա հաջողությունների: Ես կարծում եմ, որ սխալ կլինի լռությամբ անցնել դրա կողքով: Ամառ ժամանակ նրա ծնողները գնացել էին իրենց սեփական դաշտը և դեկավարում էին հնձվորների աշխատանքը, դրդում նրանց ավելի լավ աշխատել: Օրը կես եղավ, սրեն իր կեսօրվա ճառագայթներով արդեն շատ էր այրում, և նրանք հասկերից ինչ-որ վրան հյուսեցին և այնտեղ սլառկեցրին երեխային քնելու, որպեսզի կիզիչ արևի ջերմությունն անվնաս անցկացնի: Երբ նրանք հնձվորներով էին զբաղված, մի արծիվ վայր խուժեց, նստեց վրանի վրա և, բացելով իր թևերը, երեխայի վրա ստվեր արեց: Այդ բանը տեսնողները աղաղակ բարձրացրին, վախեցան, որ արծիվը կարող է երեխային կործանել: Հոգատար և մանկասեր մայրը աճապարեց դեպի որդին: Նա տեսավ, որ արծիվն իր թևերով ստվեր է անում որդուն, տեսավ, որ նա ամենևին չվախեցավ իրենից, այլ ընդհակառակը՝ կարծես ուրախությամբ էր իրեն նայում, բայց այդ պահին ուրիշ բան անել չկարողացավ և արծիվի վրա քար շպրտեց: Արծիվը թռավ և հեռացավ: Բայց երբ մայրը վերադարձավ իր ամուսնու և աշխատողների մոտ, արծիվն առաջվա պես եկավ և մանկան վրա ստվեր արեց. տեսնողները նորից աղաղակ բարձրացրին, մայրը վաղեց որդու մոտ, քար շպրտեց, արծիվը հեռացավ, իսկ մայրը դարձյալ վերադարձավ աշխատողների մոտ: Նախախնամությունը, ցանկանալով ցույց տալ, որ դա պատահական դեպք չէ, այլ կատարվում էր աստվածային կան-

խագիտությամբ, նույն բանը երրորդ անգամ կրկնվեց, այն է՝ արծիվը ճախրեց մանկան վրա, տեսնողներն աղաղակեցին, մայրը շտապեց դեպի արծիվը, իսկ արծիվը հազիվ պոկվեց ու հեռացավ: Դա այդպես է. աստված կատարվելիք մեծ իրադարձությունների մասին միշտ դեռ շատ առաջ նշաններ և ապացույցներ է տալիս: Նման դեպքը հետագայում ևս հաճախ էր պատահում նրան, և քնած ժամանակ արծիվը բազմիցս նրան ստվեր էր անում²⁴: Բայց մայրն այն ժամանակ դեպքին ոչ մի նշանակություն չէր տալիս: Նախքան բացահայտվեին Վասիլի առաքինությունները, այդ նշաններին, ինչքան էլ դրանք ուշագրավ լինեին, կարևորություն չէին տալիս, բացատրություն չէին փնտրում, ոչ ոքի մտքովն անգամ չէր անցնում, որ երբեք կարող է համեստ ու հասարակ այդ տանը նման բախտ մուտք գործել: Լկյն պատճառով, որ այս հարցի շուրջ երկարաբանելը կարող է Վասիլին գովաբանելու ինչ-որ ձև համարվել, որ նրա մասին լավ բան ասելու նյութ չունենալն է մեզ ստիպում ծանրաբեռնել շարադրանքը, ահա նման կարծիք շտեղծվելու համար մի կողմ ենք թողնում այսսիսի պատմությունները, ինչպես և այն ամենը, ինչ վերաբերում է նրա մանկության տարիներին: Այժմ փութանք անցնել առաջ, հրաժարվելով անվերջ գովասանքներից, որոնք համարում ենք ոչ գովելի բան:

6. Մանկան դաստիարակության գործն իր վրա էր վերցրել հայրը, նա էր որդու անելիքի և ասելիքի խորհրդատուն, նա էր նրա ուսուցիչն ու դաստիարակը՝ բոլոր կարևոր ու գովելի արարքների: Վասիլը կենտավրոս Քիրոնի կարիքը չզգաց, ինչպես Աքիլլեսը, ոչ էլ օրենսդիրներ Լիկուրգոսի և Սոլոնի, նա արտաքին կամ օտար [գիտությունների] ուսման կարիքն էլ չզգաց. նա միմիայն հոր մոտ ստացավ բարձր դաստիարակությունը, սովորեց լինել ակնածող ու բարեպաշտ՝ դեպի աստվածայինը, ամոթխած ու հնազանդ՝ ծնողների հանդեպ, զիջող դեպի տարեցները, բարեմիտ ու անկեղծ՝ դեպի տարեկիցներն ու ազգականները, ենթարկվող՝ իշխանավորներին և ողորմած՝ չքավորների հանդեպ: Նա ամեն ինչում փայլեց իր առաքինություններով, դեռ պատանի հասակում աչքի ընկավ իր խոհեմությամբ ու արիությամբ: Նա սիրում էր և անշափ գնահատում չափավորությունը, ամենևին չէր արհամարհում հասարակ մարդկանց: Ահա այդ էր պատճառը, որ նա բոլորի սիրելին էր և ցանկալին:

7. Երբ նա մանկությունից անցնում է պատանեկության հասակին և ձեռնամուխ լինում տղամարդուն վայել գործերի, վախճանվում է նրա հայրը և գնում հանդերձյալ աշխարհը: Տունը լցվեց սուգ ու ոգրով, այ-

րիացավ Վասիլի մայրը, որբացավ այդ ամենահոգորը: Ծնունդ առան վիշտն ու թախիծը, դրա վրա դումարվեցին նաև ապրուստ հայթայթելու, տան, մոր և եղբայրների հոգսերը: Նա շնչին էր համարում երկրագործության տված օգուտը, այդ աշխատանքն իսկ անվայել, ուստի որոշեց գնալ թագավորանիստ քաղաքը, ցուցաբերել իր անձնական առաքինությունները և այդ ճանապարհով ձեռք բերել և՛ իր, և՛ իր ընտանիքի կարիքները հոգալու միջոցներ, ավելի օգտակար և պիտանի լինել նրանց: Նա գիտեր, որ մարդկանց լավագույն ընդունակությունները ծաղկում են հենց մեծ քաղաքներում, մանավանդ մայրաքաղաքներում, որ մյուսներից մի քիչ ավելի աչքի ընկնող մարդը փայլուն բախտի է արժանանում: Նա գիտեր, որ մարդկանց առաքինությունները նվազ հայտնի, երկրորդական քաղաքներում բթանում են ու խամրում, ինչպես գյուղերում, որ եթե այդ առաքինությունները հանդես բերելու ասպարեղ չլինի, ոչ էլ գնահատող մարդիկ, ապա դրանք խունանում են և թառամում: Այդ պատճառով նա ձեռնտու և օգտակար համարեց գնալ թագավորանիստ քաղաքը: Բայց նրան հետ էր քաշում և ձեռքն ու ոտքը կապում դեպի մայրը տածած սերը, նրա բեռը թեթևացնելու ցանկությունը, մանավանդ որ մայրը հանգիստ ծերություն էր ուզում և պահանջում, որ որդին իր մոտ մնա և ցուցաբերի պետք եղած օժանդակությունն ու հոգատարությունը:

8. Բայց քանի որ պիտի աստծո կամքը կատարվեր, այն, որ Վասիլը աստիճանաբար բարձրանալով հասներ այն տեղը, որն իր համար էր կանխորոշված, երազներն ի վերջո համողում են մորը լինել դիջող տեղի տալ նրա քաղաք գնալու բուռն ցանկության առաջ: Դեռ ավելին, հենց ինքը՝ մայրը սկսեց խթանել և դրդել որդուն գնալ թագավորանիստ քաղաքը՝ ցույց տալու իր հոգու վեհությունը, իր արտակարգ քաջությունը: Մայրը երազում տեսել էր, որ իրենից ինչ-որ հսկա մի ծառ է բուսել (այնպես, ինչպես Կյուրոսի մայրը երազում տեսել էր իրենից բուսած որթատունկը), մի ծաղկաշատ ու մրգաշատ ծառ՝ իր տան վրա կանգնած: Գետնից բարձրացող նրա հսկայական բունը ոսկուց էր, ճյուղերն ու տերևները նույնպես ոսկե: Նա այդ մասին պատմեց երազներ մեկնող մի մտերիմ մարդու և նրանից պատասխան ստացավ, թե դա նշանակում է, որ իր որդին արժանանալու է փայլուն և մեծ բախտի: Փոքր անց նա երազում տեսնում է մի ծերունու, որի բերանից հուր էր ժայթքում. նա շարունակ ասում էր նրան, թե աստված քո սիրելի որդի Վասիլին տալու է հոռմեական թագավորության գալիսոնը, և դու պետք է դրդես նրան գնալ Կոստանդնուպոլիս: Վասիլի

մայրը, այդ ավետիսից ուրախացած ու բերկրացած, երկրպագեց ծերունուն և հարցրեց. «Դու ո՞վ ես, տե՛ր, որ արժանի համարեցիր ինձ. երևալ և բերել նման ավետիսներ»: Նա պատասխանեց. «Ծս Եղիա Թես-բացին եմ»²⁵ ու անհետացավ: Նա զարթնեց և, այգ բարի երազներից, ավելի ճիշտ, աստվածային հայտնություններից թևավորված ու կյանք ստացած, հենց ինքը սկսեց դրդել որդուն գնալ թագավորանիստ քաղաքը, որպես մայր նա խորհուրդ տվեց և աղաչեց նրան, որ իր հոգում մշտապես պահի երկյուղն աստծո, իմանա, որ նախախնամության աչքը միշտ տեսնում է նրա յուրաքանչյուր արարքն ու մտածմունքը, այդ պատճառով թող նա ոչ մի վատ բան չգործի, այլ իր անձնական առաքինությունները պետք եղած ձևով դրսևորի, ոչ մի դեպքում չնսեմացնի իր նախնիների ազնվագարմությունը:

9. Դուրս գալով Թրակիայի Մակեդոնիայից, նա գնաց դեպի քաղաքների թագուհին, նպատակ ունենալով մտերմանալ ուժեղներից և երևելիներից մեկն ու մեկի հետ, մտնել նրա մոտ ծառայության և սպասավորության²⁶: Կտրելով միջանկյալ ճանապարհը և հասնելով թագավորանիստ քաղաքի Ոսկե դռները, օր ցերեկով անցավ նրանցից ներս, մոտեցավ հենց այդ դռների մերձակայքում գտնվող սուրբ վկա Դիոմեդեսի մենաստանին և ճանապարհորդությունից հոգնատանջ, նրա դարպասի առաջ, պատերի տակ անհոգ պառկեց՝ հանգստանալու: Գիշերվա առաջին պահին վանահոր²⁷ երազում գալիս է վկա Դիոմեդեսը և հրամայում նրան դուրս գալ դեպի վանքի դարպասը, «Վասիլ» կանչել և նրան, ով պատասխանի իր կոչին, վանք հրավիրել և հյուրընկալել, տալով սնունդ, օթևան, հագուստ, ամեն մի օժանդակություն և մատուցել իր ծառայությունը, քանզի նրան աստված թագավոր է օժելու և նա է, որ պետք է վերականգնի և փառավորի այդ վանքը: Վանահայրը այդ տեսիլքը համարեց երևակայության արգասիք, մտքի սին ստեղծագործություն և ոչ մի նշանակություն չտվեց: Դարձյալ նիրհելով, երկրորդ անգամ է լսում նույն բանի մասին: Բայց լինելով քնաթաթախ, կիսաքուն վիճակում ոչինչ չարեց: Նա երրորդ անգամ է տեսնում վկային, որն արդեն նրան հրամայում էր ոչ թե առաջվա պես հեզ ու հանդարտ, այլ սաստիկ սպառնալով փորձանքի ենթարկել, եթե շտապ չկատարի ասվածը: Այս անգամ նա հազիվհազ սթափվեց, աչքերից քշեց մահվան հարևան քունը, գնաց դարպասի մոտ և, վկայի հրամանի համաձայն, «Վասիլ» կանչեց: Նա իսկույն պատասխանեց. «Ահա ես, տեր, ի՞նչ ես հրամայում քո ծառային»: Վանահայրը նրան վանք հրավիրեց: Տեսնելով, որ կեղտոտ է ու փոշոտ, դեմքն արևակեզ, մար-

դասիրաբար անհրաժեշտ հոգատարություն և օգնություն ցուցաբերեց։ Այնուհետև խնդրելով Վասիլին ոչ ոքի չհայտնել, իր մեջ պահել գաղտնիքը, նրան հայտնեց վկայի մարգարեությունը և երաշխիք խնդրեց Վասիլից, որ գուշակության իրականացումից հետո նա կհիշի այդ։ Վասիլը դա անհնարին բան համարեց ու մերժեց, ընդհակառակը, խնդրեց վանահոր միջնորդությունը որևէ հայտնի մարդու մոտ ծառայության ընդունվելու համար, մի բան, որ վանահայրը սիրով կատարեց։ Նա Վասիլին ներկայացրեց Միքայել կայսեր²⁸ և կեսար²⁹ Վարդասի մի ազգականին, որին փաղաքշորեն Թեոփիլիցես³⁰ էին անվանում, մականունը՝ Պեդեմոնես։ Վերջինս այդ վանքի հանդեպ մտերմություն էր ցույց տալիս և հաճախ էր այնտեղ սիրով լինում։ Այս Թեոփիլիցեսը ուրախ մարդ էր, մեծահոգի և շատ էր ցանկանում իր ծառայության մեջ ունենալ ազնվական, գեղեցիկ, հրիտասարդ, քաջությամբ և կորովի մարմնով աչքի ընկնող տղամարդկանց և նրանցով հպարտանալ ու պարծենալ։ Նա այդ տղամարդկանց իսկույն հագցնում էր մետաքսե հանդերձներ և այլ համազգեստներ։ Ահա այս մարդկանց թվին դասվեց և երիտասարդ նորակոչիկ Վասիլը։ Թեոփիլոսը տեսնելով, որ Վասիլը ֆիզիկական ուժով և մտավոր ընդունակություններով մնացածներին շատ էր գերազանցում, նրան նշանակեց իր պրոտոստրատորը։ Սերը նրան կատմամբ օրեցօր աճում էր. նա հիանում էր նրա անձնական բաբեմասնություններով, նրա, ով աչքի էր ընկնում և՛ ֆիզիկական ուժով, և՛ մտավոր ընդունակություններով, իսկ բոլոր հրամանները կատարում էր արագ և անթերի։

10. Վասիլի մայրը անվերջ մտահոգության մեջ էր որդու համար, որովհետև ոչ մի լուր չէր ստանում նրա բարեհաջող տեղավորվելու մասին։ Նա հուսաբեկ էր եղել և տրտմության մեջ ընկել, երբ դարձյալ երազում տեսնում է բսկում նոճու նման մի ծառ՝ ոսկե տերևներով, ոսկե ճյուղերով ու բնով, որի գագաթին նստած էր իր որդի Վասիլը։ Նա զարթնեց և հաջորդ օրը երազը պատմեց բարեպաշտ մի կնոջ, որը գիշեր-ցերեկ Աննայի³¹ նման չէր հեռանում աստծո տաճարից և ժամանակն անց էր կացնում աղոթքներով ու պահեցողությամբ։ Այդ կինը նրան ասաց՝ ուրախ լինել որդու համար, և մեկնեց երազը, թե այն հաստատ վկայում է, որ քո որդին հռոմայեցիների կայսր պիտի դառնա։ Նախապես իմացածի վրա ահա այս էլ գումարվեց, և մայրն այլևս որդու համար չէր տխրում ու թախծում, այլ հուսադրված կորով ստացավ, թևավորվեց երկնային օժանդակությունից, դարձյալ երջանիկ ղդաց իրեն։

11. Այն ժամանակները Վասիլի տեր Թեոփիլոսին կայսր Միքայիլը և կեսար Վարդասը ինչ-որ պետական գործով Պելոպոնես էին ուղարկել: Թեոփիլոսին ուղեկցում էր նաև Վասիլը, որ կատարում էր իրեն հանձնարարված պարտականությունները՝ Վերոհիշյալ Թեոփիլոսը, հասնելով Աթայայի Պատրա քաղաքը, մտավ նախակոչ Անդրեաս առաքյալի տաճարը՝ աղոթելու, իսկ Վասիլը ծառայության հանգամանքների բերումով չկարողացավ ուղեկցել նրան և ստիպված եղավ ավելի ուշ մենակ գնալ այդ տաճարը՝ հատուցելու դեպի առաքյալը տաժած հարգանքը: Լինտեղ սպասավորող մի վանական, որ ժամանակի մեծ մասն անց էր կացնում առաքյալի տաճարում, երբ Թեոփիլոսը ներս մտավ, ոտքի չկանգնեց, որևէ բան չմաղթեց, ոչ էլ որևէ բան ասաց, նրան: Նա ամենևին չերկյուղեց նրա հետ եղող թիկնապահներից, անգամ նրա փառահեղ արտաքինից: Բայց հետո, երբ Վասիլը ներս մտավ, նա, ինչպես դա արվում է ինչ-որ շատ երևելի մարդկանց նկատմամբ, ոտքի կանգնեց և նրան ողջունեց սովորաբար կայսրերին ուղղվող ողջունով: Պատահամամբ այնտեղ գտնվող մարդիկ, ականատես և ականջալուր լինելով դեպքին, այդ մասին հայտնեցին տեղի մեծահարուստ և աղնվական մի կնոջ, որն իր ամուսնու անունով կոչվում էր Դանելիս³²: Կինը փորձով գիտեր, որ վանականը կանխատեսելու շնորհքով է օժտված: Առանց հապաղելու՝ նա իր մոտ հրավիրեց նրան և սկսեց պախարակել. «Ո՛վ հոգևոր հայր, դու ինձ այսքան ժամանակ է գիտես, որ ես այս վայրում եմ դիրքով, եմ իշխանությանմբ շատերից բարձր եմ, բայց երբ հանդիպում ես ինձ, ո՛չ ոտքի ես կանգնում, ո՛չ էլ ողջունում, նման պատիվ դու չես ցուցաբերել նաև ո՛չ իմ որդուն, ո՛չ էլ թոռան: Արդ, ինչո՞վ բացատրել այն, որ դու կանգնում ես և թագավորավայել պատվում հասարակ ու անհայտ մի օտարականի»: Բարեպաշտ վանականը պատասխանեց և ասաց. «Իմ կարծիքով նա պատահական մեկը չէ, իմ տեսածը Քրիստոսի կողմից օժված հոռմայեցիների մեծ կայսրն է, դրա համար կանգնեցի և ողջունեցի: Եթե մեկը արժանանում է աստծո պատվին, ապա պարտադիր է, որ նրան պատվեն նաև մարդիկ»: Վասիլի տերը այդ վայրերում որոշ ժամանակ մնալով և, կատարելով իրեն վստահված պետական պարտականությունները, որոշեց վերադառնալ թագավորանիստ քաղաքը: Վասիլը սակայն տկարության պատճառով մնաց տեղում: Նա անհրաժեշտ հոգատարության հանդիպելով՝ առողջացավ և պատրաստվում էր նույնպես վերադառնալ: Բայց վերոհիշյալ կինը՝ Դանելիսը, հրավիրեց նրան և արտակարգ շուքով ընդունեց: Նա շատ խոհեմ ու հեռատես վարվեց, ինչպես այն մարդը, որ

սերմ է գցում բերրի հողի մեջ, բաղմապատիկը քաղելու ակնկալությամբ: Նա Վասիլին տվեց բաղում ոսկի, իր սպասավորության համար երեսուն ստրուկ, ինչպես նաև մեծ հարստություն՝ հանդերձների և այլ զանազան իրերի ձևով, նախօրոք ոչ մի բան չխնդրելով նրանից, այլ սոսկ այն, որ նա իր որդի Հովհաննեսի հոգևոր եղբայրը դառնա³³: Վասիլը մի կողմից տեսնելով իր համեստ դիրքը, մյուս կողմից՝ կնոջ փառահեղությունը, անհարմար գտավ դիմել նման քայլի և մերժեց առաջարկը: Բայց երբ շատ խնդրեցին, տեղի տվեց: Դրանից հետո Դանելիսը կարծես ավելի համարձակություն ստացած, պարզ ասաց նրան, թե աստծո համար դու մեծ մարդ ես, նա քեզ մեծ պատվի է արժանացնելու, և ես քեզնից ոչինչ չեմ խնդրում կամ պահանջում, այլ միայն այն, որ դու սիրես մեռ և մեր՝ հանդեպ ողորմած լինես: Վասիլը պատասխանեց, որ եթե դա իրականանա, թող դառնա ամբողջ դավառի տերը: Դրանից հետո նա ճամփա ընկավ և գնաց թագավորանիստ քաղաքը՝ իր տիրոջ մոտ: Չեռք բերած դրամով նա Մակեդոնիայում գնեց մեծ կալվածներ և բոլոր իր ազգականներին բարեկեցիկ դարձրեց, ինքն էլ հարուստ դարձավ՝ ինչպես առաքինություններով, այնպես էլ կալվածներով և դրամով: Բայց և այնպես նա իր տիրոջ մոտ մնաց և ծառայում էր նրան³⁴:

12. Մի օր սխուերի դոմեստիկոս պատրիկ Անտիգոնոսը արքունի ապարանքին կից կայսերական տներում ճոխ ընդունելություն կազմակերպեց և իր հոր՝ Վարդասին նշանակեց հեստիատոր³⁵ և դետիմոն³⁶: Կեսարը ճաշկերույթի գնաց՝ իր հետ վերցնելով սենատորների մեծ մասին, իր ազգականներին և մտերիմներին: Նրանց թվում նաև բուլղար բարեկամներին³⁷, որոնք սովորաբար այն ժամանակները թագավորանիստ քաղաքում էին լինում: Ճաշկերույթին, որպես կեսարի ազգական, ներկա էր նաև Վասիլի տեր Թեոփիլոսը՝ ինչպես և պատրիկ Կոստանդինը, այժմյան դրոմոսի լողոթետ³⁸, մեծ և անկաշառագույն փիլիսոփա, նշանավոր պատրիկ Թովմայի հայրը³⁹: Բուլղարներն ի բնի ինքնահավան և պարծենկոտ մարդիկ են: Նրանք այն ժամանակ իրենց հետ էին բերել մի բուլղարի, որը շատ ուժեղ ըմբիշ էր և համարյա թե ոչ ոքի չէր հաջողվել նրան մարտում զգետնել: Բուլղարները ոչ միայն հպարտանում էին նրանով, այլ շափից դուրս պարծենում: Կերուխումը երկարեց, և ուրախությունը սեղանի շուրջ ծավալվեց, երբ այդ կարճահասակ Թեոփիլոսն ասաց կեսարին, թե, տե՛ր, ես մի մարդ ունեմ, որը, եթե թույլ տաս, կըմբշամարտի այս անուն հանած բուլղարի հետ: Հոռմայեցիների համար դա մեծ խայտառակություն է, և ոչ ոք

չի փակի բուլղարների պարծենկոտ բերանը, եթե սա առանց պարտվելու գնա Բուլղարիա: Կեսարը թույլատրեց: Վերոհիշյալ պատրիկ Կոստանդինը, որը նույնպես ծագումով հայ էր և այդ պատճառով Վասիլին շատ սիրելի, տեսավ, որ այն վայրը, որտեղ պետք է ըմբշամարտեն, թաց է. վախենալով, որ հանկարծ Վասիլի ոտքը կսայթաքի, կեսարից խնդրեց գետնին փայտի թեփ շաղ տան: Այդ անելուց հետո Վասիլը կովի բռնվեց բուլղարի հետ, նրան իսկույն սեղմեց, ճզմեց և, կարծես խոտի թեթև խուրձ լինելը, անհոգի մարմին, կամ էլ շոր ու թեթև բրդի դեզ, հեշտությամբ բարձրացրեց սեղանի վրա և շարտեց: Մարդ չկար, որ շհիանար Վասիլի վրա, շքովեր նրան: Նույնիսկ բուլղարներն ապշեցին Վասիլի անշափ ճարակության և ուժի վրա և պապանձվեցին: Ահա այդ օրից սկսած՝ ամբողջ քաղաքով մեկ սկսեց տարածվել Վասիլի համբավը, նրա անունը ամենքի շրթներին էր, և բոլորը հիանում էին նրանով:

13. Միքայել կայսրը աղնվացեղ, սիրուն ու բարձրահասակ, բայց և անսանձելի, անկարգ, ըմբոստ ու անսաստ մի ձի ուներ: Բոլորը հիանում էին նրա գեղեցկությամբ ու արագավազությամբ: Բայց երբ նա հանկարծ կապր կտրեր կամ որևէ ձևով ազատ արձակվեր, շատ դժվար էր նրան սանձահարել, և նա մեծ գլխացավանք էր պատճառում ձիապաններին: Մի օր կայսրը այդ ձին հեծած որսի է դուրս գալիս և գուրդի հարվածով խփում մի նապաստակ: Կայսրն ուրախացած իջնում է ձիուց, որ գնա նապաստակին մորթի: Ձին ազատություն ստանալով՝ փախչում է: Շատ մարդիկ են ընկնում նրա հետևից, նրանց թվում և ախոռապետները, մանգլավիտներ և նրանց սպասավորները, բայց անհնարին է լինում ձին բռնել: Կայսրը զսլրացած հրամայում է ձին բռնել և կտրել նրա հետևի ոտքերը: Կեսար Վարդասը խնդրում է կայսեր, որ պեսզի մի փոքր անկարգության համար իզուր տեղը կորստյան շմատնի հոյակապ ձիուն: Վասիլն իր տիրոջ մոտ էր և նրան դիմելով՝ ասաց. «Եթե ես մոտենամ կայսեր ձիուն և իմ ձիու վրայից թռնեմ կայսեր ձիու վրա, ապա կայսրը չի՞ զայրանա իմ վրա, չէ՞ որ ձին զարդարված է կայսերական ֆալարներով»⁴⁰: Այդ մասին հաղորդեցին կայսեր, իսկ վերջինս թույլատրեց, և Վասիլը պատրաստակամությամբ ու վարպետորեն գործը գլուխ բերեց: Կայսրը, տեսնելով այդ, հիացավ նրա քաջությամբ, ապա նաև նրա վարպետությամբ ու խոհեմությամբ և իսկույն Թեոփիլիցեսից վերցնելով, դասեց նրան կայսերական ստրատորներին⁴¹ շարքը: Տեսնելով, որ Վասիլը ամեն ինչում շատ է տառերվում մյուսներից, սիրեց և կապվեց նրա հետ: Իսկ երբ նա բազմիցս

-աչքի ընկավ կայսեր առաջ, վերջինս նրան բարձրացրեց պրոտոստրատորի աստիճանին:

14. Մի օր հայտարարվեց, թե որսի են գնալու Ֆիլոպատիոն⁴² կոչված վայրը: Մասնակցում էր նաև պրոտոստրատորը, որը կարգի համաձայն, ձի հեծած գնում էր կայսեր առջևից, իր գոտուն կապված թագավորական գուրգը, որը սովորաբար վարդուկիոն⁴³ էր կոչվում: Որսի մասնակիցների բարձրացրած աղմուկից վախեցած, անտառից դուրս թռավ մի հսկայական գայլ. բոլորը սարսափեցին ու շփոթվեցին: Վասիլը հարձակվեց նրա վրա, շարտեց թագավորական վարդուկիոնը, որը դիպչելով գազանի գանգին, փշրեց այն: Կեսարը, որը կարգի համաձայն գնում էր կայսեր հետևից, տեսնելով կստարվածը, իրեն ուղեկցող մտերիմներից ոմանց ասաց. «Նս գիտեմ, այս մարդն է, որ մեր ամբողջ տոհմը պիտի կործանի»: Նրա կանխատեսությունը բխում էր այն բանից, որ Վասիլի համար ամեն ինչ բարեհաջող ու բարեպատեհ վախճան էր ունենում, մի բան, որ իր հերթին ուժեղացնում էր կայսեր համակրանքը դեպի նա: Նվ դա դեռ բոլորը չէր. պատմում են, որ կեսարն այն ժամանակ ամենախմաստուն լեռն փիլիսոփայի⁴⁴ հետ բազմիցս ունեցած խոսակցության ընթացքում լսել էր, թե ձեր տոհմը, բոտ իս, կկործանվի մի պատանու ձեռքով, իսկ հետագայում, երբ Վասիլն արդեն հրապարակ դուրս եկավ, լեռնը մատնացուց առնելով նրան, ասաց կեսարին. «Նրբ ես խոսում էի ձեր տեղը գրավողի մասին, հենց սրան նկատի ունեի»: Այդ էր պատճառը, որ կեսարը կասկածանքով էր նայում Վասիլին և շարունակ ուրագալթներ լսում նրա դեմ, թեպետև անվոր էր կանխել աստվածային, նախօրոք որոշված կամքը: Ճակատագիրը ոչ այնքան անսպասելի է, ինչքան անխուսափելի: Թեև այս բոլորը շեղում է բուն նյութից, բայց և այնպես հարցի հետ առնչություն ունի:

15. Կայսրը շատ էր սիրում որսի գնալ և, մի փոքր անց, պատույն կատարելու համար գնաց Արամենետարիա⁴⁵ կոչվող վայրը: Տեղում սեղան արվեց, որին մասնակցեց և կայսրը իր հարազատ մոր՝ Թեոդորայի, իր ազգականների և սենատորներից ամենամտերիմների հետ: Կայսեր թույլտվությամբ հրավիրվեց նաև պրոտոստրատորը, և նա ևս նստեց սեղանի շուրջը: Թագուհի Թեոդորան սկսեց ավելի հաճախակի նայել և վերից վար չափել, ավելի ուշադիր ուսումնասիրել և զննել Վասիլին: Մի փոքր անց ինչ-որ նշան տեսնելով նրա վրա, ուշաթափվեց: Զրոյ ու վարդաշրով հաղիվ ուշքի բերեցին նրան, որից հետո ներկաները հեռացան: Երբ նա ուշքի եկավ, սթափվեց, իր որդին՝ կայսրը,

հարցրեց, ի՞նչ պատահեց, ինչո՞ւ այսպես հանկարծակի ուշաթափվեց։ Մայրը հազիվ սթափված ասաց. «Ո՛վ տեր և իմ որդի։ Նա, ում մասին քո հայրն⁴⁶ ասում էր, թե մեր տոհմը կործանելու է, հենց սա է, որին դու Վասիլ ես անվանում. այն նշանները, որոնց մասին ասաց քո հայրը, հենց այդ մարդն ունի։ Ես մի պահ պատկերացրի ամբողջ դժբախտությունը, մեր կործանումը իմ աչքի առաջ եկավ, դրա համար շփոթվեցի և ուշաթափվեցի»։ Կայսրը հանգստացրեց մորը, ուշքի բերեց և մխիթարելով, ասաց. «Դու սխալվում ես, մայր, այս մարդը հասարակ մեկն է, շատ միամիտ։ Նա մի բան ունի միայն, քաջության, ինչպես հնում Սամփսոնը, և ուրիշ ոչինչ, նա մեր օրերում հանդես եկած ինչ-որ Ենակ է կամ Նեբրովդ⁴⁷, դու նրանից մի երկյուղիր, մի ունեցիր որևէ շար կասկած»։ Ահա այն ժամանակ աստծո կողմից պահպանվող Վասիլը այսպես խուսափեց այդ կոհակից։

16. Այդ տարիներին կայսեր պարակիմոմենոսն էր ներքինի պատրիկ Դամիանոսը, ազգությամբ սլավոն։ Սա տառապում էր իշխանամոլության ախտով և հաճախ մեղադրում էր կայսեր առջև ոմանց, թե նրանք ինչպես հարկն է չեն վարում պետական գործերը։ Նա հատկապես լնդգծում էր կայսեր մորեղբոր՝ Կեսար Վարդասի անունը, թե նա զավթել է իշխանության մեծ մասը, թե նա հաճախ դուրս է գալիս իր իրավունքների սահմաններից։ Նա քննադատում էր Կեսարի ղեկավարման ոճը, իրականությունը ծուռ հայելու մեջ ցույց տալով կայսեր։ Կեսարը իր մտերիմ ընկերներից և հարազատ խորհրդատուներից ու խորհրդականներից իմանալով այդ մասին, լարվեց Դամիանոսի դեմ։ Նա կայսեր առաջ շատ շարախոսեց նրան, իր ամբաստանությունը վարպետորեն ձևակերպեց և կարողացավ ի չիք դարձնել կայսեր դեպի Դամիանոսն ունեցած բարյացակամ վերաբերմունքը։ Նա նույնիսկ համոզեց կայսեր Դամիանոսին հեռացնել գրաված պաշտոնից։ Դամիանոսի պաշտոնանկ արվելուց հետո նրա պաշտոնը որոշ ժամանակ թափուր մնաց։ Նախախնամության կամքի առջև խոհեմությունն անգոր է, իսկ խորամանկությունն իր փորած փոսի մեջ է ընկնում։ Երբ Կեսարը և շատ ուրիշներ կայսեր խորհուրդ էին տալիս և թաքուն ջանքեր թափում, որ այդ պաշտոնը տրվի այս կամ այն անձնավորության, կայսրը նրանց համար միանգամայն անսպասելի Վասիլին է նշանակում պարակիմոմենոս⁴⁸, պատվելով նրան պատրիկի պատվաստիճանով և կնություն տալով մարմնով ու դեմքով գեղեցիկ, համեստությամբ գրեթե բոլոր ազնվական կանանց գերազանցող մի աղջկա, այն ժամանակ ազնվությամբ ու խոհեմությամբ հռչակված Ինգերի⁴⁹ դստեր։ Երբ այդ

կատարվեց, վերջացավ, և կեսարը տեսավ, որ կայսեր համակրանքը դեպի Վասիլը օրեցօր աճում է, նախանձից վառվում էր, սարսափում ապագայից⁵⁰, նա հայհոյում էր ու կշտամբում, անվանելով անխելք ու շարամիտ նրանց, ովքեր իրեն խորհուրդ էին տվել և դրդել 'Իմանոսի ոտքի տակը փորել, ասելով. «Ես պետք եղածից ավելի հավատք ընծայեցի նրանց և մի աղվես դուրս շարտելով, նրա տեղ մի առյուծ ներս բերեցի, որը մեղ բոլորիս լափելու է ու կուլ տալու»:

17. Միքայել կայսրը իր մորեղբայր կեսար Վարդասի հետ արշավանքի էր դուրս եկել դեպի Կրետե: Կեսարը սկսել էր ավելի խիստ քաղաքականություն վարել, իրեն վերապահում էր շատ ավելի լայն իրավունքներ և հրամաններ արձակում: Այդ պատճառով կեսարի դեմ ավելի հաճախ էին բողոքներ հղվում Միքայել կայսեր: Երբ նրանք հասան Կեպոյ վայրը (այն գտնվում է Թրակեսիոն բանակաթեմում, Սեանդրոս գետի ափին), կամ պատահամբ, կամ էլ շտապողականությամբ պատճառով կայսեր վրանը խփվեց տափարակ և ցածրադիր վայրում, իսկ կեսարի վրանը՝ ցից և բարձր տեղում: Նրանք, ովքեր դեռ վաղուց չէին կարողանում կեսարին հանդուրժել և ատում էին նրան, ուզեցին օգտվել առիթից և բազում մեղադրանքներ բարդեցին նրա վրա, թե նա այն աստիճան է ամբարտավանացել, որ սկսել է բացահայտորեն անարգել ինքնակալին, որ փառասիրությունը նրան հասցրել է այնտեղ, որ, չբավարարվելով մինչ այդ արածով, ջանացել է, որպեսզի ինքնակալի վրանը ցածր և հասարակ երևա, իսկ սեփականը՝ ամեն տեղից նկատվող և բարձր: Կայսրը հավատաց նրանց խոսքերին և միացավ նրա դեմ կազմակերպված դավադրության, համաձայնվեց նրան սպանելու մտքին ու վճռին: Բայց և ալնպես նա ի վիճակի չէր բացահայտ նրա դեմ որևէ բան ստելու կամ արտահայտելու, որովհետև կեսարը փաստորեն իրեն հավասար դիրք էր գրավում, չոր չափ իշխանության մասնակից էր, ապա և այն պատճառով, որ բոլորը վախենում էին նրա հետերիայից՝ թիկնապահ գործից և կազմակերպությունից: Բոլոր իշխանավորներն ու զորավարները նրա կողմնակիցներն էին, նրան էին ենթարկվում, քան կայսեր, քանզի նա ավելի հմուտ էր սլետական գործերում և բոլոր հարցերին ճիշտ լուծում էր տալիս, և, որ ամենակարևորն է, կեսարի որդին՝ անթիպատ պատրիկ Անտիգոնոսը այն ժամանակ կայսերական սխուրիի դոմեստիկոսն էր: Հակառակ դրան, կայսրը գտավ ալնպիսի մարդկանց, որոնք միացան իր ժրագրին և խոստացան իրականացնել կեսարի սպանությունը: Առավոտյան, ընդունված կարգի համաձայն, կեսարը, թեև վաղ նա-

խաղաղություններ ուներ, եկավ կայսեր վրան, իրենց անելիքի շուրջը խորհրդակցելու: Կայսրը ենթադրելով, որ նրան սպանելու հարմար առիթը ներկայացել է, նշան արեց պատրիկ Սմրատին⁵¹, որն այն ժամանակ դրոմոսի լոգոթետն էր (նա կեսարի փեսան էր, ամուսնացել էր նրա դստեր հետ և համամիտ էր կեսարի կյանքի դեմ ուղղված ծրագրին), որպեսզի նա գնա և ներս բերի նրանց, ովքեր պետք է կեսարին սպանեին: Նա դուրս եկավ, տվեց նախապես որոշված ազդանշանը, այն է՝ դեմքը խաչակնքեց, բայց սպանությունն ի կատար ածողները վախկոտ գտնվելով երկյուղեցին, այդ սարսափելի ու ահավոր արարքը կատարելու պահին վարանեցին և այդպիսով, ժամանակ վատնվեց: Կայսրն ընկավ անելանելի վիճակի մեջ. արքունիքի ինչ-որ սպասավորի միջոցով նա իմացավ, որ նրանք վախեցել են, վհատվել, որ որոշել են գործը հետաձգել, գործ, որ միայն խիղախ միտքն ու խելքը, քաջությունը կարող է իսկապես իրագործել: Կայսրը իր հավատարիմ մարդկանցից մեկին ուղարկում է պարակիմոմենոս պատրիկ Վասիլի մոտ և երկյուղով հայտնում նրան, որ եթե անհապաղ չքաջալերես ալս ձեռնարկության համար նախատեսված մարդկանց և չդրդես նրանց իսկույն գործի անցնել, սույա հաստատ գիտեմ, որ ես եմ սպանվելու նրա կողմից, քանզի անհնարին բան է, որ նա չիմանա իմ՝ իր դեմ ծրագրածը և վերջին հաշվով փաստորեն գուք կլինեք ինձ սպանողներն ու խողխողողները: Վասիլը, լսելով այդ, անհանգստացավ, որ հանկարծ դժբախտություն կպատահի. նա ավելի համարձակ դարձրեց վախկոտներին, երկյուտներին՝ քաջարի և դրդեց ի կատար ածել կայսեր ծրագիրը: Նրանք կարծես մոլեգնած, իսկույն իուժեցին կայսեր վրան: Կեսարին սլարդ դարձավ, և դա իհարկե այդպես է, որ իր վրա են նրանք գալիս և ռնկավ կայսեր ոտքերին: Դավադիրները նրան քաշեցին այնտեղից և կայսեր ներկայությամբ սրախողխող արեցին⁵²: Ապրիլ ամսի տասնմեկն էր, ինդիկտիոնի տասնչորսերորդ տարին: Կայսրն իսկույն շեղյալ է հայտարարում արշավանքը և վերադառնում թագավորանիստ քաղաքը:

18. Նախախնամությունը Վասիլին խոհեմորեն առաջ էր մղում ցանկացած ուղղությամբ: Արշավանքից վերադառնալուց անմիջապես հետո կայսրը որդեգրում է նրան (ինքը ոչ մի երեխա չուներ) և արժանացնում մագիստրոսի ամենափառավոր պատվաստիճանին: Լոգոթետ Սմրատը այդ առիթով նախանձից պայթում էր: Չկարողանալով տեսնել օրեցօր բարգավաճող և իր նախանձը գրգռող մարդուն՝ պատճառաբանելով, որ չի կարող այլևս թագավորանիստ քաղաքում ապրել, նա հրաժարվում է իր զբաղեցրած պաշտոնից և խնդրում Հոնիայի, այ-

սինքն՝ Թրակեսիոն բանակաթեմի զորավարությունը: Կայսրը ընդառա-
 ցեց խնդրանքին և նրան նշանակեց հրշյալ բանակաթեմի զորավար:
 Փոքր անց պետական գործերը սկսեցին սպառնադին ալեկոծվել, իշ-
 խանությունը ցնցվում էր, փնտրում իրեն կայունացնողին: Կայսրը ա-
 մեն ինչի ընդունակ էր, բացի պետական գործերն ինչպես հարկն է
 տնօրինելուց: Անցյալում նա շատ բանի մասին գաղափար չուներ, իշ-
 խանության խնամակալ կեսարը պետք եղածն անում էր, և փաստորեն
 նրա ձեռքում էին գտնվում պետական գործերը և երկրի կառավար-
 ման ամբողջ հոգսը: Այժմ և՛ սենատորները, և՛ պետական գործիչնե-
 րը, գրեթե բոլորը, ովքեր պետական գործերի հետ որևէ առնչություն
 ունեին, ապա նաև զորքն ու ամբողջ քաղաքային բնակչությունը դրժ-
 գոհություն էին արտահայտում և բողոքում կայսեր դեմ: Կայսրն իր
 մտերմագույն մարդկանցից իմացավ այդ մասին և կարծես մի փոքր
 սթափվեց: Նա համոզվեց ոչ միայն իր՝ դեպի հասարակաց գործերն
 ունեցած անհոգ ու անգոսնելի վերաբերմունքի, այլև իր անընդունա-
 կության մասին: Նա վախեցավ, որ ամբոխը խռովություն և ապստամ-
 բություն կբարձրացնի, ուստի որոշեց իշխանության և պետական գոր-
 ծերի աջակից ունենալ և քանի որ մի փոքր առաջ որդեգրել էր Վասիլին,
 որին համարում էր ոչ միայն քաջ, այլև շատ խոհեմ մարդ և համոզ-
 ված էր, որ նա կարող է դարձանել երկրի կառավարման գործում իր
 ունեցած անընդունակությունը, բացի այդ, քանի որ այդ բանին էր
 մղում նաև աստվածային նախախնամությունը, նա հաստատում է իր
 որոշումը՝ Վասիլին կայսր հայտարարելու մասին: Այն պատճառով,
 որ նման մտադրության իրականացմանը համագործակցում էր աստ-
 ված, սուրբ Պենտեկոստեի օրը, երբ Հոր Մխիթարիչ հոգին նստեց մեր
 Քրիստոս աստծո աշակերտների վրա, աստվածային իմաստության
 անունը կրող հռչակավոր տաճարում⁵⁴ Վասիլի դիմին դրվում է թա-
 գավորական թագը՝ ձեռամբ օրվա կայսր Միքայելի, և ընտրությամբ
 ու որոշմամբ Քրիստոսի՝ հավիտենական թագավորի: Մայիս ամսվա
 քսանվեցն էր, հոռմայեցիների ինդիկտիոնի տասնչորսերորդ տարին⁵⁴:

19. Սմբատն իր կառավարած բանակաթեմում իմանալով այդ
 դեպքի մասին, չկարողացավ իրեն կրժոտող նախանձր մարդավայել
 ղսպել և իր նման մի ուրիշ մոլեգինի, Օսյսիկիոն բանակաթեմի գորա-
 վար պատրիկ Պեգանի⁵⁵ հետ վճռում են ապստամբություն բարձրաց-
 նել և անմտորեն խռովություն կազմակերպել: Նրանք համոզում են
 իրենց ենթակա զորքերին, դիմում գործի և որպեսդի ժողովրդական
 զանգվածներին խաբեն, ցույց տան, որ ապստամբությունն ուղղված

չէ կայսեր դեմ, փառաբանում են Միքայելին, իսկ Վասիլին նախատում և նրա հասցեին բոլոր լուսանքներ թափում: Ահա նման հիմարություններով ամբարտաւանացած, ամառ ժամանակ նրանք թագաւորանիստ քաղաքում ապրող բազմաթիւ ղինատների⁵⁶ ազարակները կրակի են տալիս, գրաւում նաւահանգիստներում գտնվող բազմաթիւ նաւեր, որոնք նաւարկում էին դեպի թագաւորանիստ քաղաքը և հրկիզում: Բայց երբ վրա հասաւ ձմեռը, խռովարարները քիչ-քիչ և գաղտագողի փախուստի դիմեցին ու ցրվեցին: Չարագործության պարագլուխները, տեսնելով այդ բանը, փորձեցին փրկություն գտնել՝ փախուստի դիմելով: Սմբատն ապաստանում է Տափակ Քար⁵⁷ կոչվող ամրոցում, իսկ Պեգանն ամրանում է Կոտիայունում⁵⁸: Բայց դա չփրկեց նրանց: Կայսեր մարդիկ ձերբակալեցին նրանց և շղթայակալ բերեցին նրա մոտ: Կայսրն այն ժամանակ գտնվում էր սուրբ Մամասի պալատներում: Տեսնելով նրանց, շատ սլարսաւեց ու պախարակեց նրանց հիմարությունն ու ռմբոստութիւնը, սաստիկ գանահարության և թարկէջ և դատի տվեց: Սմբատի աչքերը կուրացրին, մեկ ձեռքը կտրեցին ու աջ սորեցին, իսկ Պեգանին նույնպէս աչքերը խաւարեցրին. թրով կտրեցին նաև քիթը և նմանապէս աքսորեցին⁵⁹: Ազնւագարմ կայսր Վասիլը, երբ իր ձեռքը վերցրեց մենիշխանությունը, սրանց աքսորից վերադարձրեց, պատվեց նվերներով, ինչպէս նախքան ապստամբություն բարձրացնելը, ոչ մի հիշաշարություն չցուցաբերեց նրանց հանդեպ: Նա հաճախ մինչև անգամ նրանց հետ սեղան էր նստում և մխիթարում, բարերարություններով թեթեւացնում անմտությամբ իրենց գլխին բռնած փորձանքի բեռը:

Բայց այդ տեղի ունեցաւ հետագայում: Այն ժամանակ իրաւանացաւ երեք հարյուր հիսուն տարի առաջ ամենահեռուստեւ քահանա և վանական, ծագումով նույնպէս Արշակունի Իսահակի կանխագուշակումը և մարգարեությունը: Նա տեսիլք էր տեսել և իմացել, որ այդքան ժամանակ անց Արշակի շառավիղներից մեկը պետք է կրի Հռոմեական կայսրության գալիսոնը⁶⁰: Այդ բանը տեղի ունեցաւ իշխանաւորների, ամբողջ ժողովրդի, զորքի և ղորավարների, հռոմեական տիրապետության բոլոր շրջանների և քաղաքների բնակչության ցանկությամբ: Քանզի բոլորն էին մաղթում, որ իշխանության գլուխ անցնի փոքր-ինչ բախտ ունեցող անձնաւորություն, որ տեղյակ լինէր, թէ ինչպէս մեծահարուստ մարդիկ ճնշում են շքաւորներին, անօրէն կէրպով կեղերում նրան, գիտենար, որ նրանք քայքայման եւրին են հասել, և թե ինչպէս են ցեղակիռները ստրկացվում: Այդպիսին էր վիճա-

Հը Միքայելի թագավորության ժամանակ, և դրա պատճառն այն էր, որ կայսրը առավելապես ուրիշ գործերով էր տարված և ցանկություն չուներ նման բաներով հետաքրքրվելու:

20. Արդ, քանի որ խոսքը դրան հասավ, ապա նպատակահարմար եմ գտնում մի փոքր ընդհատել. Վասիլ կայսեր պատմությունը և սկրզբից համառոտակի պատմել Միքայել կայսեր կենցաղավարության մասին, ցույց տալ, թե ինչպիսի հակումներ ուներ նա, ինչի վրա էր վատնում իր ամբողջ ժամանակը, եռանդն ու պետական դրամները, որպեսզի իմանալ ցանկացող ամեն մարդ համոզվի, որ Վասիլի իշխանության գլուխ գալը հիրավի ի վերուստ էր (այլ կերպ հնարավոր չէր վիճակը բարելավել), որ ինքը՝ Միքայելն էր պատճառը, որ իրեն՝ Միքայելի դեմ սուր ճոճեն, հենց ինքն էր, որ հզորացրեց իրեն սպանողների աջը և մղեց իրեն սպանելու: Նա անշափ թերացավ իր պարտականությունների մեջ և ծայրաստիճան անօրեն ու խայտառակ կյանք սկսեց վարել: Նա ծաղր ու ծանակի ենթարկեց ու անարգեց անգամ սրբությունները, պետությունը, բնության օրենքները: Նա իր շուրջ հավաքեց լպիրշ, պիղծ, շարանենգ մարդկանց մի ամբողջ ոհմակ, խայտառակեց թագավորական մեծության վեհ անունը: Թշվառականն իրեն տվեց զվարճությունների, հարբեցողության, հակաբնական խառնակությունների, խայտառակ պատմություններ պատմելուն, ասլա նաև տարվեց ձիավարության և ձիարշավարանով և դրանից բխող մոլեգնության և խելագարության: Նման մարդկանց վրա էր նա շարաշար ծախսում պետության դրամները: Եվ որ ամենից սարսափելին է, նա այսպանում և ծաղրածանակի էր ենթարկում մեր հավատքի նշանակները՝ իրեն շրջապատող ծաղրածուններին և խայտառակ մարդկանց մեր բարեպաշտ քահանաների սքեմը հագցնելով: Նա ծաղրի, հեգնանքի և ծիծաղի արժանի համարեց դրանք: Ես մի քանի դեպք կպատմեմ, որպեսզի այդ քչից դուք պարզ պատկերացում ունենաք:

21. Նա կառավար էր ու, կառապանի համազգեստ հագած, նրստում էր ձի լծած կառքի վրա և մրցակիցների հետ մրցում վազքողիներում, մայրաքաղաքում և սլալատում, ապա նաև դրսում՝ Մամաս վկայի վանքի մոտ գտնվող արքայական կացարաններում՝ այդ բանի վրա հսկայական գումարներ վատնելով: Զինվորականները վերածվեցին թատերական գործիչների, և հռոմեական գանձերը փոխանակ զորքերի վրա ծախսվելու, հոսում էին թատերական ներկայացումների վրա և դեպի շաղակրատների հավաքատեղիները: Կայսերական գանձերը շռայլվում էին և առատորեն ծախսվում լպիրշ, անօրեն գինարբուքների

և անառակությունների վրա, և որովհետև այդ մասին բոլորը գիտեն ու տեղյակ են, դրա վրա կանգ չեմ առնում: Ես այժմ կպատմեմ, թե ինչպես նա ծաղրուծանակի էր ենթարկում սրբությունները: Իր ընկերներից՝ պիղծ ու լպիրշ իգացողներից մեկին պատրիարք անվանեց, իսկ նման տասնմեկ հոգու մետրոպոլիտ հորջորջեց, ինքն էլ դարձավ տասներկուերորդը: Այդ մասին ես հիմա կասեմ: Նա այդ անիծյալ և ամենապիղծ Գրյուլլոսին պատրիարք կոչեց, քահանայապետական ոսկեզօծ և գերափայլ հանդերձանքը հագցրեց և նրա ուսին գցեց եմփփորոն: Նա, ինչպես ասվեց, ուրիշ տասնմեկ հոգու մետրոպոլիտ կարգեց և իր այդ համախոհներից մի խումբ ստեղծեց, իսկ որպես տասներկուերորդ՝ իրեն Կոլոնիայի արքեպիսկոպոս հորջորջեց: Նա յուրաքանչյուրին տվեց մի-մի կիթառ՝ քահանայական հանդերձանքի տակից կրելու համար, և հրամայեց հագուստի տակից նվազել: Այդպիսով, նրանց հետ ծաղր ու պարով իբրև թե սուրբ խորհուրդներն ու պատարագն էր կատարում ու մատուցում պիղծների մեջ ամենապիղծը և ամբարիշտների մեջ ամենաամբարիշտը: Երբ իբրև թե խորհրդավոր աղոթքն էր ասվում, պետք է որ կիթառները ավելի մեղմ նվագակցեին, իսկ երբ քահանայի՝ ժողովրդին դիմելու պահն էր գալիս և ժողովրդի՝ նրան պատասխանելու, ապա պետք էր, որ կիթառները բարձր հնչեին, որպեսզի նրանց մեղեդին բոլորը լսեին: Ապա մանանեխ և քացախ լըցնելով արծաթե և ոսկե, թանկագին քարերով և մարգարիտներով ազուցված սրբազան անոթների մեջ, անոթներ, որոնք սուրբ արարողությունների ընթացքում արդեն բազմիցս օգտագործվել էին, հաղորդություն էին տալիս իրենց նմաններին՝ ծիծաղով և անամոթ խոսքերով, զզվելի ու գարշելի շարժումներով:

22. Մի անգամ, երբ սրբազնագույն պատրիարք Իգնատիոսը իր եկեղեցական համայն դասով ու խմբով քաղաքում սովորական երգեցողությամբ ու կարգ ու կանոնով թափոր կազմած գնում էր դեպի ինչ-որ տաճար, հանդիպում է դիմացից եկող կայսեր ամբարիշտ և պիղծ հրոսակապետ Գրյուլլոսին, որը հոգևորականի զգեստ էր հագել և էջ հեծել՝ իր ամբարշտագույն մետրոպոլիտների, իր ողջ թատերախմբի, սատիրների ոհմակի ու խմբի ուղեկցությամբ. որոնք իրենց արարքները գուսանների պես երգում էին: Երբ մոտեցան Իգնատիոսին, վեր բարձրացրին իրենց փիլոնները, ավելի բարձր հնչեցրին կիթառները և սուրբ երգի եղանակով սկսեցին պոռնկական խոսքեր արտասանել, ու երգեր երգել, Պանի ու Սատիրոսի պարեր պարել ու թմբկահարել և, հոգևորականներին ու քահանայապետին, որպես իրենց հա-

կառակորդներին, ծաղրուծանակի ենթարկելով, շարունակեցին իրենց աղաչելական խմբապարհն ու թափորը։ Աստծո քահանայապետը հետաքրքրվեց, թե ովքե՞ր են սրանք, ո՞ւմ դրդամամբ և ի՞նչ առիթով էին հավաքվել և իմանալով, շատ խոր հառաչեց, ողբաց նրանց պարագրի-խին ու գլխավոր մեղավորին, արտասվալից պաղատեց աստծուն, որ վերջ տա նման ամբարշտության և խայտառակության, տարտարոս ուղարկի ամբարիշտներին, որպեսզի սրբությունները չպղծվեն, խորհուրդները ծաղրուծանակի չենթարկվեն և, շարունակելով շարականը, ճանապարհ ընկավ։

23. Մի ուրիշ անգամ էլ այս անմիտ և խելակորույս կայսրը, իբրև թե երանելի պատրիարք Իգնատիոսին անարգելու, ինչպես և իր մոլոր⁶¹ ծանակելու մտադրությամբ, այսպիսի մի բան մտահղացավ։ Նա պայ-ծառագույն խրիստոսիկլիկնում կայսերական գահի վրա բաղմեց և իրեն շատ մոտիկ, որպես իրական պատրիարքի, նստեցրեց քահանայապետական հանդերձանքը հագած ամենախայտառակ Գրյուլլոսին՝ ցուցաբերելով դեպի նա աստծո քահանայապետին վայել պատիվներ։ Ապա գլխաշորով թաքցրեց Գրյուլլոսի գարշելի մորուքը և ներքինի սենեկապաններից մեկի միջոցով հատնեց իր մոր, թե սրբազնագույն պատրիարք Իգնատիոսը այստեղ է՝ իր մոտ նստած, և եթե ուղում էս արժանանալ նրա աղոթքին, ե՛կ և ինձ հետ միասին ստացիր։ Բարեպաշտ և աստվածասեր կինը, որ անշափ սեր և ջերմ հավատք էր տածում դեպի սրբազնագույն Իգնատիոսը, երբ լսեց այդ մասին, շտապեց այնտեղ։ Նա ամոթխածությունից շփոթվեց նրա դեմքին նայել անգամ։ Ստորության մասին անտեղյակ, նա ընկավ, ինչպես ինքն էր կարծում, այդ սուրբ քահանայապետի ոտքերը և պաղատեց աղոթել իր համար։ Իսկ ամենապիղծը աթոռից մի փոքր բարձրացավ, մեղքը շուռ քակեց կնոջը և գարշելի նստատեղից էջի զոռոց հանեց, ասելով նրան, թե, տիրուհի, հանկարծ չասես, թե քեզ սրան էլ չսրժանացրինք։ Կայսրը՝ ամենախայտառակը, քահ-քահ արեց, մի կուշտ ծիծաղեց։ Նրանք երկուսով շատ հեհեղացին, ավելի ճիշտ, խելքները թոցրած, հիմարություններ դուրս տվեցին։ Կայսրուհին հասկացավ խաբեությունն ու նկնդությունը, խոր հառաչեց եղածի համար և, բազում անեծք թափելով որդու գլխին, վերջը ասաց նրան. «Ահա, շար որդի, աստված վերցրեց իր ձեռքը քո վրայից և տվեց քեզ անպետք ուղեղ, որպեսզի անվայել գործեր անես»։ Այդ ասելուց հետո լաց ու կոծով, մաղերը փետելով՝ հեռացավ։ Ահա այդ ազնվական կայսեր երեխայությունները, այս-

պիսին էր սրբությունների և սուրբ մարդկանց հանդեպ նրա ունեցած հարգանքն ու ակնածանքը:

24. Ամեն օր ահա նմուն և ավելի վատ բաների վրա էր նա իր թագավորության ժամանակը վատնում: Վասիլին ընդունելուց և նրան բարձր դիրքի արժանացնելուց հետո էլ նա շարունակում էր նույնն անել: Վասիլն իր տեսածից ու լսածից շատ էր դժգոհում ու տխրում, ուղում էր կյանքին վերջ տալ: Ցանկանալով ամեն մի հնարավոր օգնություն ցուցաբերած լինել, հոգ տանելով բաց շթողնել որևէ հնարավորություն, որ կարող էր օգտակար լինել վիճակն ուղղելու, նա փորձեց ուրիշների միջոցով կայսեր հեռու պահել նման բաներից և ճիշտ ուղու վրա բերել, իսկ այնուհետև հանդգնեց նույնիսկ անձնապես, սեփական մղումով խոհեմորեն խրատել կայսեր, որպեսզի հնարավորին չափ հեռու պահեր նրան նման ամբարիշտ արարքներից: Նա հեզ ու խոնարհ ձևով ասաց նրան. «Ո՛վ տեր և կայսր. ես որ արժանացել եմ քո այսքան բարերարություններին, պարգևներին, պարտավոր եմ զգում անհրաժեշտ խորհուրդը տալ, առաջարկել լավագույնը, հիշեցնել օգտակարի և փրկարարի մասին: Ամբողջ քաղաքն ու սենատը ատում են մեզ, իմացիր, ո՛վ տեր, ատում են» (նա իրեն էլ ատելիների թվին էր դասում, թեև նրա հրեշավոր արարքներից և ոչ մեկի հետ առնչություն չունեի): «Աստծո քահանայապետերը անիծել են մեզ, բոլորո մեզ պախարակում են ու մարսավում: Եթե մենք մի պահ կարող ենք մարդկային երկյուղն արհամարհել, բայց աստծո ցասուսից չենք կարող շարսափել և շերկյուղել, ե՛կ չփորձենք նրա զայրույթն ու բարկությունը»: Բայց նրա խրատը քար ցանել էր⁶², ծովի հետ խոսել և եթովպացուն սպիտակեցնելու փորձ անել, որովհետև ստորությունը մինչև ուղն ու ծուծն էր ներծծվել: Նա խուլ էր ամեն մի փրկարար խոսքի հանդեպ, փակել էր իր ականջները, ինչպես իժը՝ երգերի հանդեպ: Նա ոչ միայն չփոխվեց, ընդհակառակը, սկսեց ատել Վասիլին, խորշել նրանից և իր նման սրիկա ընկերների հետ նրան զրպարտում էր ու ծաղրում, հասկացնել էր տալիս, որ ինքը սառել է Վասիլից, մի բան, որ նա սկսեց բացահայտ ցույց տալ: Զազրելիներն ու ամբարտավանները, իմանալով իրերի դրության մասին, լարվեցին Վասիլի դեմ, հորինեցին մեղադրանքներ, իրենց թշնամանքը վարպետորեն քողարկելով: Նրա համեստությունը քմաբարոյություն էին անվանում, հաճույքներին մասնակից չլինելը՝ թշնամանք, իսկ իրենց հետ շմեղսագործելը արհամարհանքի հետ կապեցին: «Նա ինչպե՞ս կարող է քեզ սիրել, — ասում էին նրանք կայսեր, — եթե չի ուրախանում քո ուրա-

խուժամբ, եթե չի ուզում քեզ հաճույք պատճառած լինել: Կայսրը տեղի տվեց նրանց խոսքերի առաջ, հավատաց նրանց ասածին և որոշեց վասիլին սպանել: Նա այդ բանն իրականացնելու համար առիթ էր որոնում, բայց չէր գտնում: Կայսրն այն աստիճան մոլեգին դարձավ, որ նույնիսկ որոշեց գաղտագողի սպանել նրան և ոճրագործ հրոսակախմբից մի քանիսին, որոնց ամեն ինչ վստահում էր, դրդեց, որ երբ դուրս գան որսի, գազանին նիզակահարելու պատրվակի տակ վասիլի վրա նետեն նիզակը և սպանեն: Պատմում են, որ մեկը աչդպես էլ արեց, նրա վրա շարտեց նիզակը, որը սակայն վրիպեց և կողքից անցնելով խրվեց գետնի մեջ, իսկ նիզակը նետողի ձին, հանկարծակի սանձակոտոր լինելով, սլացավ ու հեծյալին անդունդ գլորեց, որտեղ նա մահացավ⁶³: Պատմում են, որ նա մահամերձ վիճակում, թեև ուշացած, զղջաց իր արածը և ընկերներին պատվիրեց այդ անմեղ մարդու հանդեպ այլևս չհամարձակվեն որևէ ոճիր գործել, թե չէ իրենք էլ կարժանանան իր վախճանին: Նա կանչեց մի բարեպաշտ մարդու և իր՝ մինչ այդ գործած սյու մեղքերի ու անօրինությունների թվում խոստովանեց և այս մեկը:

25. Երբ կայսրը չկարողացավ նրան սպանելու որևէ առիթ կամ պատճառ գտնել, մի ուրիշ նենգ ու անօրեն քայլի դիմեց: Նա որոշեց կայսերակից ունենալ և այդ ոճրագործ հրոսակախմբի անդամներից մեկին՝ վասիլիկինոսին, մի թշվառական, պիղծ, կուրտ ու ցոփ մարդու, ծագումով նիկոմիդացի, հետագայում երկիցս հյուպարքոսի պաշտոնը վարած Կոստանդին Կապնոգենեսի եղբորը, այդ պատվին արժանացրեց: Նա այն ժամանակ ժառայում էր կայսերական տրիերալում որպես թիավար: Միքայելն ահա, այս տխրահռչակ վասիլիկինոսի գլխին հոյակապ ու նախանձելի թագ դրեց, հագցրեց կայսերական փառավոր ծիրանին, ամբողջությամբ ոսկեթել քղամիդր, կարմիր, թանկագին քարերով ազուցված կոշիկներն ու կայսերական մյուս նշանակները⁶⁴ և ձեռքից բռնած ներկայացրեց սենատին՝ սպասավորելով նրան, ինչպես հնում ներոնը՝ համբավավոր էրոսին, և բառացի ասաց հետևյալը.

«Տեսե՛ք բոլորդ և հիացե՛ք, մի՞թե արժանի չէ նա կայսր լինելու: Նախ իր արտաքինն է կոչում իշխանություն, ապա և թագը կարծես գլխի հետ մի մարմին է: Նրա ամեն ինչը համապատասխանում է այդ պատվին: Ինչքան ավելի նպատակահարմար է սրան դարձնեմ կայսր, քան թե վասիլին»⁶⁵:

Պալատականները նման բաների ակունատես և ականջալուր լինե-

լով՝ շփոթվեցին, ապշեցին խելակորույս կայսեր անխելքության և հիմարության վրա: Չափ ու սահման չունեցող հարբեցողությունը, անօրին և զաղրելի կենցաղավարությունը խելագար էին դարձրել նրան և շարքից հանել:

26. Նրան բնորոշ էին ոչ միայն հաճույքների սիրահար Դիոնիսոսի⁶⁶ ուրախ, անհոգ, կնատ, անշափ փափկակյաց, խելքը կորցնելու աստիճան հարբեցողությամբ տարվելու հատկությունները, Դիոնիսոսի, որին աշխատում էր նմանվել: Նա միաժամանակ ուներ նաև էրիննիաների և Տիտանների⁶⁷ արյունոտ շատկանիշները. շատ հաճախ զվարճալի խնջույքը ողբերգությամբ էր վերջանում: Դիոնիսոս և ուրախությունից հարբած՝ նա անօրինաբար գլորվում էր ամեն տեսակ ամբարշտությունների մեջ: Երբ նա գիտակցությունը կորցնելու չափ հարբած էր լինում, ցնորվում էր այն աստիճան, որ սկսում էր ուժիղներ գործել, անմեղ մարդկանց դատապարտել հրեշային պատիժների և մահվան: Նա հրամայում էր սպասավորներին, թե սրան ու նրան ձերբակալեցեք և հանձնեցեք դահձին, մի ուրիշի՝ աչքերը հանեցեք, մի այլի՝ ձեռքերն ու ոտքերը կտրեցեք, այս մեկին գլխատեցեք, մյուսին՝ ողջակեզ արեք: Սպասավորները գիտենալով, որ նա ցնորված վիճակում է վճիռներ արձակում, կալանավորում էին խնդրո առարկա մարդկանց, բայց վճիռն ի կատար չէին ածում: Բայց հաճախ պատահում էր, որ նրանք ձերբակալվածներից որևէ մեկի հանդեպ վատ տրամադրված լինելով, օգտվում էին կայսեր հրամանից և անմեղ մարդուն պատժում: Սպասավորներն այնուհետև գիտակցությունը կորցրած այդ ողորմելի թշվառականին պառկեցնում էին խաղաղորական մահձին, և նա ստրկի նման հանձնվում էր մահվան հուրեանին՝ քնին⁶⁸: Լուսաբացին, երբ արդեն գինու գոլորշիներն ու թանձր խավարը ցրվում էին նրա ուղեղից, նա վեր էր կենում, բայց երկոյան տեղի ունեցածի մասին ոչինչ չէր հիշում: Նա հաճախ ուզում էր տեսնել նրանց, որոնց իր հարբած ժամանակ մահվան էր դատապարտել: Թիկնապահներից և սպասավորներից իմանալով նրանց հանդեպ իր ընդունած վնասի մասին, նա զղջում էր և հառաչում: Լինում էին դեպքեր, երբ իր փնտրած մարդիկ գտնվում էին քայց պատահում էր և այնպես, երբ իր անօրինությունների համար զրդջալն ավելորդ էր, քանի որ դատապարտվածներից ոմանք արդեն մահապատժի էին ենթարկված: Երբ նորից էր երեկոն վրա հասնում, նա մինչև ուշ գիշեր սաստիկ հարբում էր, և կրկնվում էր նույն պատմությունը՝ շարագործություն և զազրագործություն: Արդ, կա՞րողոք մեկը, ով անգամ քարե սիրտ ունենա, անզգամ լինի, որ լսելով այս

բոլորի մասին՝ չվրդովվի, նրա մեջ չբորբոքվի անմեղ տեղը ղոհվողներին վրեժն առնելու զգացումը: Ինձ թվում է, որ աշխարհի ամենահեզ մարդն անգամ՝ Դավիթը⁷³, չէր դիմանա այդ տականքի այս աստիճան սանձարձակ հարբեցողությանը: Ձի կարելի մեծահոգի լինել ապուշության և անզգամության հանդեպ:

27. Երբ կուտակված դրամը նման ձևով գրեթե ամբողջությամբ սպառվեց, անհրաժեշտություն առաջացավ առավել ես ծանրացնել հսրկատուների բեռը, բռնագրավել նրանց ունեցվածքը, որպեսզի կայսրը կառավարների, պոռնիկների և անառակ մարդկանց վրա ծախսելու միջոցներ ունենա: Իր հոր՝ Թեոփիլոսի թողած և կայսերական գանձառանում պահվող ինը հարյուր յոթանասուն կենտինար⁷⁰ հնչուն ոսկին, չնաշված արծաթը, ապա և այդ բոլորի վրա իր մոր՝ Թեոդորուսյի ավելացրած երեսուն կենտինարը, որով կլորացավ հազար կենտինար գումարը, իր միահեծան իշխանության ոչ լրիվ տասնչորս տարվա ընթացքում ծախսեց ու շռայլեց: Նրա մահից հետո ընդամենը երեք կենտինար⁷¹ միայն գտնվեց: Ի՞նչպե՞ս չէր ցամաքի այն, եթե սնգամ գետի պես հոսեր, երբ այդպես անամոթաբար և անառակորեն այն ցորիվ էր տրվում: Քիլաս կոչվող կառավարի որդուն, մի անգամ ընդունելով, ամբողջ մի կենտինար նվիրեց: Պատրիկ Հեմերիոսին, որին տգեղության պատճառով կայսրը հոգ էր անվանում (եթե նկատի առնենք նրա խոզավայել, աղտեղի կենցաղավարությունը, իսկապես որ արժանի էր նման ածականի), այն բանի համար, որ մի անգամ իր ներկայությամբ այնպես արտասովոր հայհոյել և փողոցայինի պես շաղակրատել էր, այն բանի համար, որ շիկնելու հատկությունը բացարձակապես կորցրած, ոչ մի անամոթության առաջ կանգ չառավ և իր գարշելի նստատեղից անչափ ուժեղ որոտ բաց թողեց, այնքան ուժեղ և սաստիկ, որ նույնիսկ հանգցրեց վառված ջահը, ահա այդ բոլորի համար նրան հիսուն լիտր պարգև շնորհեց, կարծես նա հերակլյան ինչ-որ սխրանք գործած լիներ: Նրա նմաններին էլ նա այդպես չափից դուրս պարգևներ էր տալիս: Ի՞նչ այդպես վարվեր ղինվորների, երկրի պաշտպանների, արժանի մարդկանց նկատմամբ, եթե նա այդպիսի պատրաստակամություն ցուցաբերեր իրենց լավ գործերով աչքի ընկած մարդկանց նկատմամբ, կարելի էր դա մեծահոգության, առատաձեռնության, պատվասիրության արտահայտություն համարել: Բայց երբ դրամը անմիտ կերպով ցրիվ էր տրվում միմոսներին, կառավարներին, պարողներին, զազրախոսներին, շողոքորթներին և ամեն տեսակ աղտեղությամբ լի մարդկանց, իսկ կարևոր գործերի վրա մեկ օրուս⁷²

անգամ չէր ծախսվում, ապա դա ապացույց է շռայլության, հիմարության և ապուշության: Երբ դրամն սպառվեց, ինչպես ասվեց, ստիպված սկսեցին տաճարները և բարեգործական հաստատությունները կողոպտել, նրանց ունեցվածքը հափշտակել: Իրենց հարստությամբ աչքի ընկնող բոլոր մարդիկ սպանվում էին ու կոտորվում: Այդ էր պատճառը, որ իշխանության գլուխ կանգնած բոլոր մեծամեծները և սենատի խելամիտ գործիչները համաձայնության գալով, կայսերական ննջասենյակի պահապան գինվորների օգնությամբ, սուրբ վկա Մամասի պալատում սպանում են Միքայելին, նրան, ով այն աստիճան հարբած բուն էր մտել, որ իր սպանվելն անգամ չզգաց: Այնպես, ինչպես մարդիկ, խուսափելով վտանգավոր բնությամբ օժտված կարիճների և իժերի խայթոցից, սպանում են նրանց, ահա այդպես էլ նրանք շտապեցին սպանել թունալի և ոճրագործ մարդկանց, քանի վերջիններիս կողմից հարված չեն ստացել և չեն սպանվել, համոզված լինելով, որ նրանցից վտանգ է սպառնում: Ահա նման վախճան ունեցավ նա, ով և՛ անձնական կյանքում, և՛ պետական գործերում զազրելի և կործանարար կլանք էր վարում, արժանի իր կենցաղավարության:

28. Կերագույն իշխանությունն իսկույն ստանում է մինչ այդ երկրորդ տեղում գտնվող Վասիլը և պատվական սենատի, ստորադրյալ տագմանների, ամբողջ բանակի և քաղաքային ամբոխի կողմից միահեծան ինքնակալ հռչակվում⁷⁴, նա, որին նրանք մինչ այդ էլ ցանկանում էին և աստծուց աղերսում իրենց պաղատական աղոթքներով: Նա հենց որ ստացավ միահեծան իշխանությունը, ապավինեց աստծուն, պետության սանձերն էլ նրան հանձնեց, բառացիորեն ասելով հետևյալ աղոթքը. «Քրիստո՛ս, թագավոր, ստանալով թագավորությունը կամքով, բեղ եմ հանձնում այն և ինձ»: Ապա անմիջապես կանչեց ամենաերևելի սենատորներին և աստիճանավորներին, նրանց ներկայությամբ բացեց կայսերական գանձարանը, որտեղ հսկայական գումարներից ոչինչ չէր մնացել, բացի այն երեք կենտինարից, որոնց մասին մի փոքր առաջ ասացի: Կայսրը պահանջեց ծախսերի ցուցակը, որ գտնվում էր մի ծերունի ներքինու՝ պրոտոսպաթար Վասիլի մոտ, խմացա՞վ, թե ինչի վրա են ծախսվել դրամները, և այդ հարցը դրեց Լերենլիների քննարկմանը: Նրանք միահամուռ կերպով պահանջեցին հետ գանձել և պետական գանձարանը վերադարձնել որոշ մարդկանց ապօրինի կերպով ստացած գումարները, բայց կայսրը ծայրահեղությամբ չդիմեց, հրամայեց, որ յուրաքանչյուրը պետական գանձարանը վերադարձնի իր ստացած գումարի կեսը: Այդպիսով, նրանք թեև բո-

լորովին արժանի չէին որևէ զիջողության, ստացած պարգևներից ահագին բան այնուամենայնիվ իրենց մնաց. կայսերական գանձարանը մուտք գործեց երեք հարյուր կենտինար, որոնք կայսրը սկսեց տնօրինել և ծախսել հրատապ և անհրաժեշտ միջոցառումների վրա:

29. Այն օրվանից, երբ Վասիլը տիրացավ միահեծան իշխանության, հռոմեական պետության գործերը շրջվեցին ղեպի լավը, թագավորանիստ քաղաքը հասան բազմաթիվ հաղթանակների ավետիսներ, ավետիսներ բազում ռազմագերիների փրկության մասին, և դա վկայությունն է այդ բանի աստվածահաճո լինելու մասին: Կայսրը թափորով գնաց աստվածային իմաստության մեծ տաճարը⁷⁵, գոհություն հայտնեց ամեն ինչի համար, իսկ վերադարձին հպատակներին առատ դրամ բաժանեց, բայց ոչ պետական գումարներից (այդպիսիք չկային), այլ իր սեփական, որ նախապես ուներ: Նրա կինը՝ կայսրուհի Եվդոկիան, որդիների՝ Կոստանդնի և Լևոնի հետ նույնպես իր սեփական գումարներից բազում դրամ նվիրեց բոլոր քաղաքացիներին, թեև այն ժամանակ էլ կայսրը, ինչպես ասվեց, դրամի պակասություն էր զգում: Իր իշխանության օրոք աստծո օգնությամբ նա ձեռք բերեց և այլ շատ դրամ, ի ողորմություն չքավորների և արդարության: Իդիկոնում⁷⁶ էլ ոսկի հայտնաբերվեց, որ գոյացել էր նախկին կայսր Միքայելի՝ արվեստի լավագույն դործերը հալել տալուց, ես նկատի ունեմ ոսկե սոսին, ոսկեծույլ երկու գրիփոնները, կոփած ոսկե երկու առյուծները, ոսկեծույլ օրգանոնը, սույա և սեղանի զանազան ոսկե առարկաները, կայսերական և օգոստոսական զգեստները, մեծամեծ իշխանների հանդերձները, որոնք բոլորը ոսկե թելերով էին գործված: Միքայելը այդ բոլորը հալել էր տվել, ինչպես ասվեց, և մտադիր էր իր զվարհությունների վրա ծախսել: Բայց ավելի շուտ նա մեջտեղից վերացավ, և ոսկրն լույս աշխարհ եկավ: Դրանից դրամ հատեցին կայսեր ամեն տեսակի ծախսերը ծածկելու համար: Փող է պետք⁷⁷, ասում է, առանց փողի ոչ մի անհրաժեշտ բան չես կարող անել: Այդ մասին կասեմ հետո:

30. Երբ աստվածային նախախնամությամբ Վասիլը իր ձեռքը վերցրեց իշխանության ղեկը, ինչպես սլատմում են, իսկույն ջանաց ցույց տալ, թե արժանի է այդ բարձր պատվին: Նա գիշեր-ցերեկ մի բանի մասին էր մտածում, այն, որսլեսդի իր բոլոր հպատակների համար որևէ բարեգործություն անի, որպեսզի պետական գործերը ղգալիորեն, արմատապես բարեփոխվեն: Ամենից առաջ նա անկաշառորեն ընտրեց և ղեկավար պաշտոնների նշանակեց իր նման լավագույն մարդ-

կանց, որոնք, լինելով այդպիսիք, ապա և գիտենալով, որ գտնվում են կայսեր մշտական ուշադրության կենտրոնում, առաջին հերթին մտահոգվեցին սեփական ձեռքերը մաքուր պահել, ամեն տեսակ շարաշահումներից հեռու մնալ, ապա և բոլոր առաքինություններից ավելի արդարությունն ապահովել, ամենուրեք հավասարությունը պաշտպանել, հարուստների կողմից չքավորներին չճնշելն ապահովել, անարդարացի կերպով որևէ մեկին չվնասել, աղքատին ու չքավորին ուժեղից պաշտպանել, մի քիչ շունչ քաշել տալ նրանց ովքեր այնքան փորձանքների էին հանդիպել, որ արդեն հոգեվարքի մեջ էին և մահվան եզրին, նոր ուժ տալ նրանց և աշխատել, որ բոլորը ձեռք բերեն վաղեմի բարեկեցիկ կյանքը: Նրանց՝ հենց սկզբից ձեռնարկած դրական գործունեության (բոլոր ընտրվածները այդպես լավն էին), կայսեր ալդ հարցում ցուցաբերած ջանասիրության և աշխրջության պատճառով, ապա և այն պատճառով, որ նրանք աշխատում էին ամեն ինչում միմյանց գերազանցել, ամենուրեք իսկույն իսպառ վերացավ անարդարությունը, տիրեց բացարձակ արդարությունը, և անցյալում էրիարեոսի¹⁶ ձեռքերից էլ երկար ձեռքերը, որոնք ձգվում էին ուրիշի ունեցվածքի վրա, թմրեցին ու կարծես կարճացան. աղքատների թուլացած անդամները նոր լիցք ստացան, քանզի յուրաքանչյուրը կարողացավ աներկյուղ մշակել իր հողակտորը, պտուղներ ստանալ իր այգուց, նաև պապենական ձիթենուց, թզենուց, առանց վախենալու, թե որևէ մեկը կարող է սեփականացնել այդ. յուրաքանչյուրը հնարավորություն ստացավ իր սեփական, սլապենական այդ ծառերի ստվերի տակ հանգստանալ: Բարեպաշտ կայսրը նման վիճակ ստեղծեց իր տիրապետության տակ ապրող հպատակ բոլոր մարդկանց համար, լինեին նրանք գյուղացի, թե քաղաքացի: Եվ եթե որևէ տեղ գտնվում էր դեռ ինչ-որ շարության ծառ, որ այնքան ամուր էր կանգնած, որ տեղական իշխանություններն ի վիճակի չէին ուղղել կամ արմատախիլ անել, կայսրն անձնապես կամ ուղղում էր այն, կամ որևէ ձևով բուժում: Գերագույն տերը, նպատակ ունենալով ամեն տեղից բնաջնջել անարդարությունը, օրենքներ հրապարակեց ու ամբողջ երկրով մեկ տարածեց և ժամանակի ընթացքում սովորություն դարձած կաշառակերությունն արմատախիլ արեց ու վերացրեց: Երկրից արտաքսված իրավահավասարությունը և արդարությունը վերադարձան և սկսեցին գործել կյանքում ու մարդկանց մեջ:

31. Համոզմունքներով ու սկզբունքներով բարեպաշտ և անկաշառ, ապա և փորձառու դատավորներին, որոնք ստիպված էին իրենց գոյության միջոցները հալթալթել դասեր տալով, ամենացածր աստիճանից

բարձրացրեց, տվեց ամենամյա ռոճիկ, ուտեստ և նրանց հաստատեց գրեթե ամեն մի փողոցում և յուրաքանչյուր բարեպաշտ հիմնարկության մեջ: Կայսրը հոգնաջան աշխատանքով և մեծ ծախսերով մաքրեց, վերանորոգեց հռչակավոր և զարմանահրաշ հալկե կոչվող շենքը, որը երկար ժամանակի բեռից, ապա և իշխողների անտարբերության, գուցե և հրձիգության պատճառով բազում տեղերից փուլ էր եկել և առաստաղը տուժել: այն դարձրեց քաղաքացիական դատարան, ավելի հեղինակավոր, քան եղել են Արիոպագոսն ու Հելիեյան⁷⁹: Անարդարության զոհերին նա արդարության պտուղները վայելել տվեց՝ ոչ միայն ընտրյալ դատավորներին կյանքի կոչելով և պաշտոններ տալով, այլև հանապազօրյա ուտեստ մատակարարելով այն խեղճերին, ովքեր ուժեղների բռնությունների հետևանքով ստիպված էին լինում շարունակ մայրաքաղաք գալ: Կայսրը երկյուղելով, որ բողոքարկողներից ոմանք, ուտեստեղենի պակասություն զգալով, կթողնեն-կհեռանան մայրաքաղաքից, նախքան իրենց հարցը դատարանում կլսվեր, բավարար միջոցներ առանձնացրեց՝ կերակրելու համար նրանց այնքան ժամանակ, քանի դեռ չի կայացել դատավորի որոշումը: Եվ դա դեռ բոլորը չէր: Նա որոշեց մեկընդմիջտ արմատախիլ անել անարդարությունը և անձամբ ձեռնարկեց այդ գործը: Երբ նա արշավանքներից և կամ զանազան երկրներից ժամանող դեսպանությունների հետ զբաղվելուց ազատ ժամանակ էր գտնում, դուրս էր գալիս պալատից և գնում այսպես կոչված Գենիկոնը⁸⁰, որտեղ էին դիմում ամեն տեղից եկած մարդիկ, բողոքելու իրենց պաշտոնը շարաշահող և անարդարություն գործող պետական հարկահավաքների դեմ: Այդ դատարանը նման էր հասարակաց պրիտանեյոնի⁸¹, որտեղ մարդիկ դիմում էին իրենց անձնական գործերով: Կայսրն այստեղ մեծ ջանասիրությամբ ու անշափ հոգատարությամբ քննում էր հարցերը, պաշտպանում անարդարության զոհերին, պաշտոնազրկում անարդարություն գործողներին, և դա արդարացի պատիժ էր, որպեսզի մեկ էլ չհամարձակվեն նման բաներ թույլ տալ: Պատմում են, որ տարիներ անց կայսրը նման գործերով գնացել էր դատարան, ի պաշտպանություն անարդարության զոհերի: Դատարանում չկար և ոչ մի բողոքարկող: Ենթադրելով, որ մարդիկ քաշվում են իր մոտ գալ, թիկնապահներին քաղաքի զանազան կողմերն ուղարկեց հարցնելու՝ կա՞ր արդյոք որևէ բողոք ունեցող մարդ: Նրանք վերադարձան՝ ասելով, որ ոչ մի բողոքող չգտան: Պատմում են, որ ազնիվ կայսրն արտասվեց ուրախությունից և գոհանամ ասաց աստծուն: Տեսնելով, որ նենգ մարդկանց համար, այնուամենայնիվ, անար-

դարություն գործելու մի դուռ բաց է մնացել, այն, որ հարկերի գանձման ժամանակ, տեղ շահելու պատրվակի տակ, գործածում են հին [հարկա]ցուցակաները, որտեղ ամբողջի մասերը և մասնիկները, այն է՝ կեսը, վեցերորդ և տասներկուերորդ մասերը նշված են նիշերով, նա որոշեց անարդարության այդ դուռն էլ փակել և հրամայեց [նոր] հարկացուցականեր կազմել, որտեղ հարկի գումարը գրված լինի պարզ, տառերով, այնքան պարզ, որ գյուղացիների համար էլ ընթեռնելի լինի, ոչ թե նիշերով, այլ լրիվ: Այդ առթիվ նա կարգադրեց, որ [նոր հարկացուցակաների] թղթի, գրության և գրիչների ծախսը իր սեփական միջոցներից տրվի՝ չքավորներին չծանրաբեռնելու համար: Հպատակների հանդեպ նրա ունեցած անհուն հոգատարության վկայությունն այն էր, որ նա չէր ուզում, որպեսզի մեկը մյուսին ճնշի: Ահա այսպիսին էր Վասիլը քաղաքական և պետական գործերում:

32. Նա շուգեց անուշադիր լինել նաև աստծո եկեղեցիների հանդեպ (եկեղեցիներն էլ, այնուամենայնիվ, աշխարհիկ նավի մեջ ոտնովելով, ինքնակալի տնօրինության տակ են, իսկ վերջինս շատ աստվածասեր էր ու աստվածավախ): Նա տեսավ, որ եկեղեցին էլ ալեկոծության ու շփոթության մեջ է, նա էլ մասնակից էր դարձել նախկին իշխողի ժամանակ տիրող ընդհանուր ապականության, նրա օրինավոր պետը վտարվել էր իր աթոռից և հոտից, նրա փոխարեն ուրիշն էր նշանակվել: Վասիլը այդ հարցում էլ չզլացավ, ողջ երկրի աստծո քահանայապետերի ընդհանուր ժողով զումարեց և հնարավորության սահմաններում դադարեցրեց ալեկոծությունը, օրինականացրեց նախորդ յոթերորդ սուրբ ժողովը⁸², դեռևս իրենց գոյությունը պահպանող պատկերամարտ հերետիկոսներին նզովքի ենթարկեց և կանոնական կերպով եկեղեցուն շնորհեց իսկական փեսային, որդիներին՝ հորը. պատրիարքին նա պաշտոնանկ տրեց⁸³ այնքան ժամանակով, քանի նորրևտրին տերը չէր կանչել: Ահա այսպես նա բարեհաջող կերպով կարգավորեց եկեղեցու գործերը և իր ջանասիրությամբ ու հոգատարությամբ հնարավոր անդորրը հաստատեց այնտեղ:

33. Քաղաքացիական օրենքներն էլ նա գտավ անորոշությամբ ու խառնաշփոթությամբ լի, լալն ու վատը իրար խառնված. մի տեղ կողք կողքի էին բերված գործող և ուժը կորցրած օրենքները: Ահա այստեղ էլ նա անհրաժեշտ կարգ ու կանոնը հաստատեց, շեղյալ հայտարարեց ուժը կորցրած օրենքները, գործող բազմաթիվ օրենքներ բարեփոխեց և պետք եղած օրենքը գրքում ավելի դյուրին գտնելու

համար, ինչպես սինոպսիսում, առանձին գլուխների բաժանեց և վերացրեց նախկին խառնաշփոթությունը⁸⁴:

34. Բայց լավի կողքին միշտ նախանձն է բուսնում, ինչպես որ բաղցր փայտի մեջ աճում է որդը: Նրկրի բարօրությանը նախանձող շար ոգիները նենգ մարդկանց միջոցով են փորձում խանգարել լավի ընթացքը: Նման մարդիկ, այն է՝ Սմբատն ու Գեորգիոսը⁸⁵, դավադրություն են նյութում կայսեր կյանքի դեմ՝ ստոր և ամբարիշտ մարդկանց խմբով: Բայց քանի որ աստված բացարձակապես չէր ուղում թույլ տալ, ոչ էլ հանդուրժում էր, որ վատությունը, իր կրած պարտությունից դուրս գալու համար, նույնիսկ կարձ ժամանակով փորձ անի մարտնչել և երկրից վերացնել օրինականությունն ու արդարությունը, նենգ ծրագրերը բացահայտվում են դավադիրներից մեկի միջոցով: Նրանք դատի տրվեցին և օրենքով դատաստարտվեցին պատժի առավելագույն չափին, այն է՝ լիակատար պաշտոնազրկման, ամբողջ ունեցվածքի բռնագրավման ու մահապատժի: Բայց ազնիվ կայսեր մարդասիրությամբ ստոր դավադրության մասնակիցները դատապարտվեցին միայն կուրացման: Կայսրը նրանց ունեցվածքի մի մասը միայն կբռնագրավեր, եթե համոզված լիներ, որ նման չափազանց մարդասիրական վերաբերմունքը պատճառ չի դառնա ուրիշներին էլ գնալու նրանց ճանապարհով, երբ արդեն նա ստիպված կլիներ դիմելու ավելի ծայրահեղ միջոցների: Իրա համար վերոհիշյալ պատիժը սահմանելով՝ նա դավադիրներին հնարավորություն տվեց զղջալու, իսկ մնացած ստոր մարդկանց՝ խելքի գալու: Անարդարորեն ուրիշի կյանքի դեմ ձեռք բարձրացնել ցանկացողների թափը կոտրելու և նրանց բոլոր հույսերն ի դերև հանելու նպատակով Վասիլը կայսեր աստիճանի է բարձրացնում իր ավագագույն որդիներին՝ Կոստանդինին և Լևոնին⁸⁶, որոնք արդեն արօային վայել կրթություն ու դաստիարակություն էին ստանում և աչքի էին ընկնում իշխելու կարողություններով: Դրանով նա կարծես իշխանությունն ամրապնդեց բազում ու ամուր արմատներով, որոնց վրա աճեցրեց թագավորության ազնվազարմ ծառը:

35. Քանի որ շարադրանքս այս ուղղությամբ գնաց, ապա ցանկանում եմ խոսել նրա մյուս երեխաների մասին ևս, պատմել, թե ինչպես նա յուրաքանչյուրի նկատմամբ անհրաժեշտ հոգատարություն ցուցաբերեց: Աստված Վասիլին տվեց ավելի շատ և լավ երեխաներ, քան հնում ունենում էին բաբեպաշտ և երանելի մարդիկ: Փոքր անց նա կայսերական թագը կապում է նաև երրորդ որդու՝ Ալեքսանդրի գրլխին, իսկ կրտսերագույն որդուն նվիրում աստծուն⁸⁷, ինչպես Աբրա-

համը՝ Իսահակին, հոգևորական, դարձնելով և ընծայաբերելով աստծու եկեղեցուն: Իուստրերին, որոնք թվով հավասար էին որդիներին, հըռ- չակավոր վկա Եվփեմիայի սուրբ վանքին է ընծայաբերում, որպես ցան- կալի նվեր և ընծա հանձնում աստծուն, զարդարելով անմահ փեսա Քրիստոսի³³ անարատ և անբիծ կույս հարսնացուների սքեմով և հան- դերձանքով: Այս բոլորը թեպետև տեղի ունեցան հետագայում, բայց թող այստեղ ասվի դրանց մասին. ինչպես որ նրանք իրենց շորս եղ- բայրների հետ բնական կասյ ունեն, ապա և տվյալ պատմության մեջ թող միասին հանդես գան:

36. Երբ ներքին գործերն արդեն բարեհաջող վիճակում էին, բա- րեպաշտ և աստվածահաճո ձևով տնօրինված, բոլորի նկատմամբ ու- նեցած ջերմեռանդ հոգատարությունը նրան դրդեց գնալ արտասահ- մանյան սրշավանքների, որպեսզի իր անձնական ջանքերով, արիու- թյամբ ու քաջագործությամբ ընդարձակի պետության սահմանները, հեռացնի և վտարի թշնամուն: Ահա այս հարցում էլ նա չզլացավ. նախ և առաջ նոր զորահավաք հայտարարեց, և զինվորների ընտրություն կատարեց, անհրաժեշտ միջոցներ առանձնացնելով՝ հզոր բանակ կազ- մեց, որովհետև նախկին բանակի կազմը նվազել էր պարգևատրում- ների, ռոճիկի և թագավորական ուտեստի կրճատման պատճառով: Այ- նուհետև այդ բանակը նա մարզեց ռազմագիտական ձեռնարկներով, հոգնալիցան աշխատանքով սլատերազմական գործերում փորձառու դարձ- րեց, սովորեցրեց լինել ծայրաստիճան կարգապահ և հնազանդ: Եվ ահա ադ զորքով նա արշավեց բարբարոսների դեմ՝ հանուն ցեղակից- ների, ազգակիցների և հպատակների: Նա դիտեր, որ առանց սովորելու մարդ չի կարող ամենաբիրտ ու կռպիտ արհեստներին անգամ տիրա- սլետել, առանց ուսուցչի նույնիսկ կոշկակար հնարավոր չէ դառնալ, խոսք լինել, իհարկե, չի կարող ավելի կարևոր արհեստներին տիրա- պետելու մասին: Եթե սոսկ ցանկությամբ, առանց սովորելու և մեծ փորձ ձեռք բերելու հնարավոր լիներ տիրապետել պատերազմական գի- տությունն ու արվեստին, ապա պետք է ընդունել, որ անխելք էին և դա- տարկաբանությամբ զբաղվեցին նրանք, ովքեր մանրամասն ուսում- նասիրություններ գրեցին պատերազմական արվեստի մասին. անթիվ անհամար հաղթական դափնիներ նվաճած մեծագույն կայսրերից ու զո- րավարներից և ոչ մեկը չհամարձակվեց տգետ ու անփորձ զորքով թշնամու վրա հարձակվել: Չսովորողը չի կարող որևէ բան գիտենալ, ոչ էլ անվարժն ու չմարզվածը մարտի դուրս գալ: Դրա համար ահա ազնիվ կայսրը զորամասերը նախապես մարզեց և համալրեց, նորա-

կոչիկներին տեղաբաշխեց հին զորքի մեջ և անհրաժեշտ միջոցների հատկացմամբ ու նվիրատվություններով ամրապնդեց նրանց մկանները, հզորացրեց նրանց աջը և նրանցով հարձակվեց թշնամիների վրա և բազում հաջողություններ և բյուր հաղթանակներ ձեռք բերեց։ Այժմ ես այդ մասին համառոտակի կպատմեմ։

37. Ահա կարգի բերելով քաղաքի գործերը և ազատվելով այլ հոգսերից, գարնան սկզբին նա զինվեց և գլխավորեց բանակը, ցանկանալով, որպես իսկական արքա, հարազատ ժողովրդի համար իրեն վրտանգների ենթարկել. նա կամովին իր վրա վերցրեց տառապանքների ու շարժարանքների բեռը՝ հպատակ ժողովրդի անվտանգության համար։ Այն ժամանակները Տեֆրիկեի առաջնորդը, որին խրիսոխիը էին անվանում, իրեն քաջ ու խոհեմ մարդ համարելով, դաժան փորձությունների էր ենթարկում հռոմայեցիների երկիրն ու մարդկանց, ամեն օր գերեվարում բազում գյուղացիների և այդ առթիվ անշափ փքվել էր ու գոռոզացել։ Ահա այդ փքվածն ու ամբարտավանը շհամարձակվեց բացառապես դիմադրել իր վրա արշավող քաջ զորքին, դիմադրել խիզախ ու խոհեմ կայսեր։ Նա նահանջեց, մտադիր լինելով պաշտպանել և ամրացնել իր քաղաքը միայն։ Կալսրը ոչ մի խոչընդոտի չհանդիպելով, ասպատակեց, գրավեց, ավերեց ու հրկիզեց խրիսոխիըն ենթակա բոլոր շրջանները և գյուղաքաղաքները, ձեռք բերեց անհամար ավար ու գերիներ։ Նա հարձակվեց հենց Տեֆրիկե քաղաքի վրա, փորձեց նետաձգությամբ ու ոչ երկարատև պաշարմամբ գրավել այն։ Բայց ավելի երկարատև պաշարման մտքից նա հրաժարվեց, որովհետև համոզվեց, որ դժվար է քաղաքը գրավել, պարիսպներն ամուր էին, պաշտպանվող բարբարոսներն անթիվ, ապա նաև առատ պարենով ապահովված։ Այդ բոլորից բացի իր մեծաքանակ զորքը կարճ ժամանակվա ընթացքում շրջանն ամբողջությամբ ամայացրել էր և ողջ պարենը գրեթե սպառել։ Վասիլը ավերակ դարձրեց Տեֆրիկեի շուրջ գտնվող Աբարա, Սպաթե և մի քանի այլ ամրոցներ և, վերցնելով իր ոչ մի կորուստ չկրած ամբողջ զորքն ու ձեռք բերած ավարն ու գերիներին, որոնց մասին խոսք եղավ վերևում, վերադարձավ⁸⁹։

38. Իսմայելացիների Տարանտա⁹⁰ կոչվող մյուս քաղաքը, Տեֆրիկեի մեծ կոտորածը տեսնելով, դեսպաններ ուղարկեց կայսեր մոտ խաղաղություն աղերսելով և առաջարկելով դաշնակցել։ Ամենահզոր կայսրը ինչքան որ դիմադրություն ցույց ավողների հանդեպ խիզախություն էր ցուցաբերում, այնքան էլ զիջողականություն՝ ենթարկվողներին։ Նա ընդառաջեց դեսպաններին, խաղաղություն խնդրողներին խա-

ղաղություն շնորհեց և նրանց այսուհետև թշնամիներից դաշնակից դարձրեց: Այդ բանից հետո շատերը, այդ թվում և Կուրտիկ անունով մի հայ, որն այն ժամանակ տիրում էր Լոկանային⁹¹ և շարունակ ապատակություններ էր գործում հռոմեական երկրի ծայրագույն շրջանները, դիմեց կայսեր, նրան հանձնեց իր քաղաքը, զենքերը և իր ժողովրդին, հպատակվեց ինքնակալին. նա հիացել էր քաջ, միաժամանակ բարի, բայց նույն ժամանակ արդար կայսեր վրա:

39. Քանի դեռ թշնամիներն իրենց ուշադրությունը սևեռել էին կայսեր վրա, սպասելով տեսնել, թե որ կողմից կհարձակվի նա, որպեսզի այդ, վտանգի ենթարկված կողմը պաշտպանեն, կայսրը Զապետրա կոչվող քաղաքի դեմ ընտիր զինվորների մի խումբ է ուղարկում: Վերջիններս փութանակի անցնելով ճանապարհի նեղանցքներով, հարձակվում են քաղաքի վրա և գրոհով վերցնում այն, շատերին տեղում կոտորում, ձեռք բերում բազում գերիներ և մեծ ավար, ազատում երկար ժամանակ բանտերում արգելափակված մարդկանց: Այնուհետև նրանք հրի են մատնում ճանապարհին ընկած շրջանները, ավերում Սամոսատր և նույն թափով անցնում Եփրատ գետը. իրենց ոչ ոք չփորձեց դիմադրել, որովհետև կայսրը նրանց պաշարման մեջ էր պահում: Զեռք բերելով բազում գերիներ, նրանք վերադարձան ինքնակալի մոտ, որ դեռ գտնվում էր Զարնուխ գետի⁹² մոտ, այնտեղ, որտեղ Կերամիսիոնն⁹³ է գտնվում: Թվում էր, թե նա ոչ մի բանի անձնապես չէր մասնակցում, բայց ամեն ինչ կատարվում էր նրա գերիմաստուն ղեկավարությամբ:

40. Կայսրն ամբողջ զորքով դուրս է գալիս այնտեղից և շարժվում Մելիտենեի վրա: Ամառ ժամանակ հասնելով Եփրատի ափը, տեսնում է, որ գետը հորդել է ու ծովացել: Նա վախկոտություն, իր զորքի համար անարժան համարեց նստել, սպասել, որ գետը խաղաղվի և որոշեց կամրջել այն, շտապեց այդ գործը գլուխ բերելու անհրաժեշտ պատրաստություն տեսնել: Ցանկանալով այդ դժվարին գործում ոգևորել զինվորներին, որպեսզի նրանք դյուրությամբ տանեն դժվարությունները, ապա և իրեն կոփելու համար, որպեսզի անակնկալ փորձության հանդիպելու դեպքում չշփոթվի և անփորձ չերևա, զինվորների հետ միասին եռանդով գործի լծվեց և իր ուսերի վրա դեպի կամուրջն էր կրում ամենից ծանր բեռները: Այնտեղ կարելի էր տեսնել, թե ինչպես նույն ծանրության բեռը, որ կայսրը իր ուսերի վրա հեշտությամբ էր կրում, երեք զինվոր հազիվ կարողանում էին տանել: Ահա այսպես անցնելով Եփրատը, իսկույն գրավեց Ռապսակիոն կոչվող ամրոցը: Նա խաղտիքի ու Կոլոնիայի բանակաթեմերի զորքերին հատուկ հրա-

ման տվեց՝ ասպատակել նփրատ և Արսինոս⁹⁴ գետերի միջև ընկած շրջանները և այդ գործերի օգնությամբ բազում ավար ու գերիներ ձեռք բերեց, գրավեց Կուրտիկիոսի, Խախոն, Ամեր, Մուրինիքս և Աբդելա⁹⁵ ամրոցները։ Ինքն անձամբ Մելիտենեի վրա հարձակվեց, որտեղ բարբարոսների և զինվորների հսկայական բազմություն կար, որոնք բարբարոսական աղաղակներով ու գոչյուններով քաղաքի առջև նրան դիմադրություն ցույց տվեցին։ Կայսրը հենց այնտեղ ցուցաբերեց իր անձնական առաքինությունները. նրա հմտության ու քաջության վրա շատ հիացան ոչ միայն զինվորները, այլև թշնամիները։ Նա խոհեմորեն ու արիությամբ թշնամիների դեմ մարտի բռնվեց, ձեռնամարտում աչքի ընկավ իր քաջությամբ ու համարձակությամբ, վտանգավոր պահին հանդես բերեց պաղարյունություն ու անվեհերություն, առաջինն ինքը իր դեմ գտնվողներին փախուստի մատնեց և գլխովին կոտորեց։ Իր զինվորները, նույն ձևով յուրաքանչյուրն իր դեմ գտնվողներին կոտորելով, հալածեցին մինչև քաղաքը։ Քաղաքի առջև գտնվող դաշտում փովեցին բազում դիակներ, պարիսպների առջևից հոսող առուն կարմիր ներկվեց, շատերը գերի վերցվեցին, ուրիշները վախից անձնատուր եղան, իսկ մնացածներն էլ փակվեցին քաղաքում և ամենևին չէին մտածում դուրս գալ։ Այստեղ կայսրը մտածում էր բաբաններ, ամեն տեսակի պաշարողական մեքենաներ բերել և պաշարողական գործում քաջություն ու կորով ցուցաբերել, բայց տեսավ, որ քաղաքը ամուր պարիսպներով է շրջափակված, պարիսպների վրա պաշտպանվողների մեծ բազմություն կա և համոզվեց, որ գժվար է գրավել քաղաքը։ Բացի այդ, նա դասալիքներից տեղեկացավ, որ քաղաքը ապահովված է նաև առատ պարենով, որ չի վախենում երկարատև պաշարումից, դրա վրա ահա նա շարժվեց այնտեղից ու հարձակվեց մանիքեցիների⁹⁶ երկրի վրա։ Նա կտրատեց այդ երկրի ծառերը, հրկիզեց տները և ամեն ինչ ավերեց, հրի մատնեց և գեսունին հավասարեցրեց նրանց Արգաուս կոչվող ամրոցը, ապա նաև Կուտակիոն, Ստեփանոս և Ռախատ կոչվողները, որից հետո իր զինվորներին առատ պարգևներ տվեց, յուրաքանչյուր աչքի ընկածին պարգևատրեց և մեծ ավարով ու հաղթական դափներներով թագավորանիստ քաղաքը վերադարձավ։ Նա մուտք գործեց Ոսկե դարբասով, ինչպես հնում մեծափառ Հռոմի ինքնակալները հաղթարշավ կազմակերպելիս։ Ընդունելով դեմոսի հաղթական կոչերն ու բարեմադրությունները, անհապաղ, հենց ճանապարհից սա գնաց աստվածային իմաստության մեծ տաճարը՝ աղոթելու և աստծուն գոհություն հայտնելու։ Նա այնտեղ հաղթական սլոակով պսակ-

վեց ժամանակի պատրիարքի⁹⁷ կողմից, որից հետո գնաց պալատ:

41. Նորից են կլանում նրան պետական հոգսերը՝ տարբեր ժողովուրդների մոտից ժամանած դեսպանությունների ընդունման հարցերը: Մի փոքր վայելելով իր երեխաների և կնոջ մոտ լինելու հաճությամբ և շրջելով քաղաքում գտնվող սուրբ տաճարներն ու աղոթելով, նա վերստին էլ լծվում հանապազօրյա քաղաքական և դատական գործերին՝ ցուցաբերելով իր հպատակների հանդեպ ունեցած խնամքն ու անսահման հոգատարությունը: Նա առանց զլանալու ամեն օր գնում էր սուրբ և աստվածային տաճարը և աղերսում տիրոջ՝ Միքայել հրեշտակապետին և Եղիա մարգարեին՝ աստծո միջնորդներ վկայակոչելով, որ չվախճանվի, քանի չի տեսել իր սուրբների կործանումը և նրա պիղծ գլխին չի գամել երեք նետ: Ինչ որ կատարվեց հետագայում: Վերահիշյալ իր սուրբի տարին ներխուժեց հռոմայեցիների երկիրը և սկսեց ասպատակել այն: Ընդունված կարգի համաձայն կայսրը նրա դեմ է ուղարկում սխուրի գոմեստիկոսին⁹⁸: Նա իր հետ վերցրեց հռոմեական ողջ զորքը, բայց որովհետև վախենում էր իր սուրբի հետ քացահայտ ճակատ առ ճակատ մարտի բռնվել, հռոմեական զորքերով առայժմ հետևում էր նրան որոշ հեռավորության վրա, մասնակի հարձակումներ գործում նրա վրա և հնարավորություն չէր տալիս իր սուրբին աներկյուղ տարածվել երկրով մեկ: Բարբարոսը մեկ գործի էր անցնում, մեկ հանգիստ մնում, բայց վերջը, քանի որ այդ բանին էր ստիպում նաև ժամանակը, որոշեց իր երկիրը վերադառնալ: Մեծ ավարով նա իր երկիրն էր շտապում, երբ սխուրի գոմեստիկոսը երկու զորավարների կարգադրեց, այն է՝ իսրայելացիների և Արմենիականների բանակաթեմերի, որ յուրաքանչյուրն իր զորամասով հետևեն և հետապնդեն իր սուրբին մինչև Վաթիռիաքս⁹⁹: Եթե նա այնտեղից հռոմեական սահմանների վրա զորք նետի, ապա այդ մասին հայտնեն գոմեստիկոսին, իսկ եթե ուղիղ շարժվի և մուտք գործի իր ուրջը, թողնեն և իսկույն իր մոտ վերադառնան: /42/ Բարբարոսական զորքը երկկողմյան մոտ հասավ Վաթիռիաքս և ճամբարեց լեռան ստորոտում: Հռոմայեցի զորավարները դիրքեր գրավեցին այդ վայրի բարձունքներում: Այն ժամանակ, երբ վերջիններս մտածում էին իրենց անելիքի շուրջը, երկու բանակաթեմերի զինվորների, տաքսիարքոսների և լոխագոսների միջև վեճ է ծագում՝ առաջնության շուրջը: Իսրայելացիները իրենց էին վերագրում քաջության մենաշնորհը, իսկ Արմենիականները չէին ուզում նրանց զիջել ռազմական արիության առաջնությունը: Վեճը տաքացավ, կրքերը բորբոքվեցին, երբ Արմենիականների զորաբանակի հրամանա-

տարներն ասացին. «Ինչո՞ւ եք իզուր տեղը խոսքերով հերոս դառնում, սնապարծորեն մենք մեզ գովում: Մարդ գործով պիտի ապացուցի իր քաջ լինելը: Թշնամին մոտիկ է և նրա դեմ կռվելիս կերևան քաջերը, մարտում հանդես բերած արիությունից կարելի կլինի որոշել լավագույններին»: Ահա զորավարներն այս խոսքերը լսելուց հետո, ապա նաև տեսնելով զորքի քաջ կռվելու պատրաստակամությունը, բացի ալդ, համոզված լինելով, որ տեղանքն էլ իրենց համար նպաստավոր է (հարթավայրում ճամբարած թշնամու վրա իրենք բաժճելից պիտի հարձակվեն), զորքը բաժանում են երկու մասի. Որոշվեց, որ նրա ընտիր մասը՝ շուրջ վեց հարյուր հոգի, զորավարների գլխավորությամբ հարձակվի բարբարոսների զորքի վրա, իսկ հռոմեական զորքի մնացած՝ փոքր մասը բարձունքում մեծաքանակ լինելու պատրանք ստեղծի: Հարմար ժամանակ, ազդանշանը տրվելուց հետո, առաջինները պիտի հարձակվեն թշնամիների վրա, իսկ մնացածները շատ բարձր աղաղակ պիտի բարձրացնեն և հնչեցնեն փողերը. փողերի ձայնին կարձագանքեն լեռները, և աղմուկը շշմեցուցիչ կլինի: Ահա այդ վեց հարյուր հոգին հագնում են իրենց դրահները և գիշերով գազտագողի մոտենում թշնամու ճամբարին: Նախքան այգաբացը, երբ դեռ արևը լրիվ չէր անցել երկրի ստորին կիսագունդը, մեծ աղմուկ բարձրացնելով և բոլորը միասին «խաչը հաղթեց» գոռալով, հարձակվում են թշնամու վրա: Նրանց հետ միասին աղաղակ են բարձրացնում լեռան վրա գտնվող զինները և բոլոր մնացածները: Բարբարոսները անակնկալից շփոթվեցին, ժամանակ չունեցան մարտաշարք կազմելու, հնարավորություն չունեցան իմանալու իրենց վրա հարձակվող զորքի ճշգրիտ թիվը, ի վիճակի չեղան հանպատրաստից փրկության որևէ այլ ելք գտնելու և փախուստի դիմեցին: Նրանց բոլորի մեջ սարսափ գցողն ու կորստյան առաջնորդողը, հիրավի, կայսեր աղոթքներն էին: Հռոմայեցիների մի մասը հարձակման անցավ, մյուսը, որ մարտի չբռնվեց, այն է՝ զորավարները, տագմաները և սխուլերի դոմեստիկոսը, կարգադրության համաձայն աղմուկ աղաղակ բարձրացրին, մի բան, որ ավելի մեծ շփոթություն ու սարսափ առաջացրեց թշնամու շարքերում: Վերջինս հալածական եղավ մինչև երեսուն մղոն տարածության վրա, որն ամբողջությամբ ծածկվեց անհամար դիակներով: |43| Պատմում են, որ պարծենկոտ ու գոռող խրիսոխիրին, երբ նա իր մի քանի մերձավորների հետ փախուստի էր գիմում, սկսեց հետապնդել Պուլադ¹⁰⁰ ածականով մի հռոմայեցի: Սա Տեֆրիկեում գերի էր, բայց իր սրամտությամբ ու շնորհքով դրածել էր խրիսոխիրի մտերիմն ու մերձավորը:

Ահա բարբարոսը տեսնելով, թե ինչպիսի եռանդով ու ոգևորությամբ է հալածում իրեն Պուլադը, շուտ եկավ ու ասաց. «Ո՛վ թշվառական Պուլադ, ես քեզ ի՞նչ վատություն եմ արել, որ այսպես մոլեգին հալածում ես ինձ, կամենալով սպանել»։ Նա կտրուկ պատասխան տվեց, թե՝ «պատրոն, համոզված եմ, որ աստված կօգնի ինձ այսօր փոխհատուց լինելու քո բարբարությանը, դրա համար եմ քեզ հալածում»։ Խրիստոփիրը հուսաբեկ ու սարսափահար սլանում էր առաջ, իսկ Պուլադը համարձակ, երիտասարդական ավյունով և կորովով հալածում էր նրան։ Հալածականը հանդիպում է մի խոր փոսի, որի վրայով ձին վախենում էր ցատկել և ծառս եղավ։ Երբ Խրիստոփիրը մտահոգված էր այդ դժվարությունը հաղթահարելու գործով, Պուլադը նիզակի հարված է հասցնում նրա կողին։ Նա ցավից գալարվելով՝ ձիուց ցած գլորվեց։ Նրա մերձավորներից Դիակոնիցես¹⁰¹ անունով մեկը, իջնելով իր ձիուց, դիմեց տապալված տիրոջ օգնության։ Նրա գլուխն իր ծնկներին դնելով, սկսեց յղբալ պատահարը։ Ահա այդ միջոցին Պուլադին միացան և ուրիշները, որոնք իրենց ձիերից իջնելով, մահամերձ, դեռևս հոգեվարքի մեջ գտնվող Խրիստոփիրի գլուխը կտրեցին, իսկ Դիակոնիցեսին մնացածների հետ գերիների թվին դասեցին։ Ահա այդ պիղծ մարդիկ անակնկալորեն պարտության մատնվեցին, և քրիստոնեությունն հաղթանակեց։ Ավետիսների հետ մեկտեղ անհապաղ կայսեր է ուղարկվում Խրիստոփիրի գլուխը։ Այն ժամանակ կայսրը այսպես կոչված Պետրիոնում¹⁰² էր գտնվում, որտեղ էր և իր դուստրերի վանքը։ Երբ Խրիստոփիրի գլուխը բերեցին, կայսրը վերհիշեց իր աղոթքները, իր հոգու աչքերը հառեց աստծուն, ով ի կատար է ածում խնդրանքը բոլոր նրանց, ովքեր արտասովալից նրան են դիմում, որից հետո հրամայեց նետ ու աղեղ տան։ ձգելով լարը, նա երեք նետ գամեց նրա թշվառական գանգին և հարվածներից ոչ մեկը չվրիպեց։ Ամբարիշտի մահը նա արժանի քավությունը համարեց այն բյուրավոր զոհերի համար, որոնց մահվան պատճառ դարձավ նա իր իշխանության բազում տարիների ընթացքում։ Աստծո օգնությամբ ահա այսպիսի վախճան ունեցան Խրիստոփիրը և Տեֆրիկեի ծաղկած հղորությունը, աստված, որ ընդառաջ գնաց բարեպաշտ կայսր Վասիլի բազում թախանձանքներին։

44. Ամեն տեսակի առաքինություններով օժտված, անբիծ և աստվածահաճո կյանք վարած երանելի պատրիարք Իգնատիոսը, հասնելով խոր ծերության, հեռացավ այս աշխարհի կյանքից դեպի ավելի լավը, բոլորի կողմից երանի ստանալով։ Եկեղեցու ղեկավարությունը կայսրը խելամտորեն կրկին Փոտին¹⁰³ հանձնեց, օրինական ու կանոնական

ձևով թագավորանիստ քաղաքի [պատրիարքական] թափուր աթոռին նստեցրեց, Փոտին, որը նախապես ոչ խելամտորեն հակադրվել էր իրեն: Դրանից առաջ էլ Վասիլը սիրալիր վերաբերմունք էր ցույց տալիս նրան. այդ բանի պատճառը Փոտի շատ իմաստուն և առաքինի մարդ լինելն էր, և եթե նրան անցյալում հեռացրել էր աթոռից, դրա պատճառը օրինականության դեմ ամենևին մեղանշած չլինելու ցանկությունն էր. հակառակ դրան, կայսրը ամեն ինչ անում էր Փոտին մխիթարելու համար, իրավունք տվեց բնակվել պալատում և իր որդիների դաստիարակն ու ուսուցիչը դարձրեց: Կայսրը ջանք էր թափում իր կարողությունների սահմաններում ոչ ոքի չնեղացնել, նա բոլորի հանդեպ սիրալիր էր ու բարեհամբույր, և եթե կարելի էր որևէ կերպ մարդուն մխիթարել, ապա նա չէր զլանում այդ բանում:

45. Թեպետև Վասիլն իր հպատակների հանդեպ հոր և խնամակալի նման հոգատար էր, այնուամենայնիվ կային և իրեն ասուզ, ավելի ահշտ՝ նախանձող մարդիկ, ովքեր դավեր էին նյութում նրա կյանքի դեմ: Կուրկուաս կոչվածը¹⁰⁴ հարստությունից ու փափկակեցությունից հղփացած, ցանկացավ բռնատիրել և, իր շուրջ հավաքելով համախոհ դավադիրների մի բազմություն, գործի սկսեցնելու համար առիթ էր որոնում: Բայց դավադիրներից մեկը կայսեր հայտնեց նախապատրաստվող մեքենայության մասին, և այդ նենգ մարդիկ դատի տրվեցին: Բայց ազնիվ կայսեր մարդասիրությունը կրկին անգամ մեղմեց օրենքների խստությունը, և մեղմ դատավճիռներ կայացվեցին: Դավադրության պարագլուխը կուրացվեց, իսկ մնացածները մարմնական պատիժներ ստացան միայն, մարդասիրորեն խրատվեցին՝ մաղերից զրկվեցին¹⁰⁵: Նրանք ավելի շուտ հոր կողմից իրատվեցին, քան թե տիրոջ:

46. Բոլորի հանդեպ ունեցած հոգսը, ինչպես և նորանոր դափնիներ քաղելու ձգտումը կայսեր հանգիստ չէին տալիս: Նա ամենից առաջ մտածեց հռոմեական սլետության համար մեծ նշանակություն ունեցող ամենաանառիկ լուլոն ամրոցի¹⁰⁶ մասին, որը բացարձակապես անուշադրության էր մատնված, զրկված էր անհրաժեշտ միջոցներից, մի բան, որ պատճառ դարձավ, որ նա իր պաշտպաններով հանդերձ ընկնի հագարացիների ձեռքը: Վերջիններս, վայրի անվտանգությունն ապահովելու համար, ամրացրին այն և պաշտպանում էին: Ահա կայսրը, իր խոհեմությամբ ու հոգատարությամբ, առատ միջոցների հատկացմամբ, քաղցր խոսքով ու բռնությամբ վերցրեց այն բարբարոսների ձեռքից և վերստին հռոմեական գերիշխանության ենթարկեց¹⁰⁷: Դրա

վրա Մելուոս ամրոցն¹⁰⁸ էլ կամովին անցավ կայսեր կողմը և ինքնա-
կալին իրեն տեր հռչակեց: Իսկ մանիքեցիների Կատաբատալա¹⁰⁹ կոչ-
վող քաղաքը այդ նույն ժամանակները գրավեց իր զորավարների մի-
ջոցով: Բայց նրան ուրիշների ձեռքով նվաճված դափնիները չէին ու-
րախաղնում, ընդհակառակը՝ տխրեցնում էին, որ հաղթանակները ձեռք
էին բերվում ոչ իր անձնական ջանքերով և իր սեփական անձը վր-
տանգների ենթարկելով: Դրա համար նա դարձյալ հարձակվեց Ասո-
րիոի վրա, իր հետ վերցնելով Կոստանդին՝ անդրանիկ որդուն, որ-
պեսզի նա որպես քաջ կորչույն, թշնամու արյան համն առնի, լինի անվախ՝
վտանգների հանդեպ, որպեսզի հենց ինքը՝ Վասիլը, դառնա նրա ուզ-
մագիտության ուսուցիչը: Հասնելով Արգեոս [լեռան] մոտ գտնվող
Կապադովկիայի առաջին քաղաք Կեսարիան, իր զորքից ընտրյալ մարդ-
կանց, ինչպես հարկն է դիներուց հետո, նրանցից մի խումբ առանձ-
նացրեց և ուղարկեց առաջ՝ լրտեսելու և հետախուզելու, որից հետո
ինքը՝ գլխավորելով հարվածող ուժը, ամբողջ զորքով շարժվեց՝ դի-
մադրող թշնամուն հետ մղելու համար: Փութանակի անցնելով անա-
պատի միջով, գրոհով վերցրին Պսիլոկաստելլոն և Պարամոկաստելլոն,
ամրոցները, գերեցին հանդիպած թշնամուն: Ճաղատ կոչվող ամրոցի
բնակիչներն իրենց վրա խուժող զորքից սարսափած, կամովին անցան
կայսեր կողմը, իսկ Ամբրոնի որդի Ապավդելեն՝ Անաղարբայի ամի-
րան, որը (քանի դեռ կայսրը հեռու էր գտնվում, բարբարոսաբար հո-
խորտում էր) մելիտենացիների զորամասի հետ միասին որոշեց փա-
խուստով փրկվել՝ հետքը կորցնելու ջանք թափելով: Այս ավերիչ ար-
շավանքի ընթացքում գրավվեցին նաև Կայսոս, այն է՝ Կատասամա
[ամրոցը], Ռոբամ, այն է՝ էնդելեխոն [ամրոցը], ապա նաև Անդալը
և այսպես կոչված էրիմոսիկեա [ամրոցները]: Այն ժամանակ էր, որ
Տայիլի որդի Սեմասը, որը պաշտպանում էր Տավրոսի լեռնանցքները
և, անակնկալ հարձակումներ գործելով, ասպատակում էր հռոմեական
պետության սահմանամերձ շրջանները, կայսեր կողմն անցավ:

47. Ոչ ոք թող չզարմանա, ոչ էլ մեզ մեղադրի, որ այս մեծա-
գործությունները սեղմ ու համառոտ ենք շարադրում, կարծես թվար-
կելով: Պարզապես պատմությունը տալիս ենք տեղի ունեցած դեպքերի
արագությամբ, դրա համար էլ ահա այն ընդհանուր գծերով է տրված
և Ռուլցիկ է: Այդ դեպքերը ավելի արագ կատարվեցին, քան մենք
այժմ խոսում ենք նրանց մասին: Պատճառը նաև այն է, որ դեպքերից
բավական ժամանակ է անցել, և յուրաքանչյուրի մանրամասնությու-
նները, գրի առնված չլինելու պատճառով, անհետացել են հիշողությու-

նից: Մենք չգիտենք և չենք կարող հաղորդել, թե ինչպե՞ս ճակատենին, ինչպե՞ս հարձակվեցին կամ գրոհեցին, ճակատն ինչպե՞ս լայնացրին կամ նեղացրին, իրադրության հարմար ինչպիսի՞ ռազմավարական հնարանքների դիմեցին. մենք չենք կարող մասնակի կամ նախասիրության առարկա հարցերի վրա մանրամասն կանգ առնել, մի բան, որից շարադրանքի ծավալն ընդարձակվում է, մենք շուգեցինք ընդգրկել, առանց ստուգելու վերցնել այն, ինչ փաստերի վրա չէր հիմնված, թեև ալդ մասին ընդհանրապես շատ է խոսվում, որպեսզի շատեղծվի այն կարծիքը, թե կալսեր վերաբերյալ ներկայացնում ենք ստահող [պատմություն], տեղի չունեցած դեպքերի շարադրանք, նամանավանդ, որ կենդանության ժամանակ նա չէր սիրում իրեն գովաբանող խոսքերին ականջ դնել: Եթե մենք չենք կարող կամ չենք ուզում գրի առնել այն, ինչի մասին բոլորն են վկայում, ապա դրա պատճառը շարադրանքը կասկած հարուցող փաստերով ծանրաբեռնելուց խուսափելն է: Բայց այդ մասին խոսքը կարճենք և վերադառնանք մեր ընդհատած պատմությանը:

48. Կայսրն այնուհետև զորքով անցավ Օնոպոսիկոսես և Սարոս կոչվող գետերը և եկավ Կուկուսոս¹⁰¹, կրակի տվեց այնտեղի մացառուտները, ծառերը կտրատելով՝ դժվարամատչելի վայրերը մատչելի դարձրեց և պարտության մատնեց դարանակալած [թշնամիներին]: Հասնելով Կալլիպոլիս և Պադասիա, շարունակեց իր ճանապարհը դժվարացանելի վայրերով, որտեղ իջավ ձիուց, հետիոտն անցավ լեռնանցքների միջով, անձնական օրինակով բարձրացրեց իր զինվորների ոգին: Երբ հարձակվեց Գերմանիկայի վրա, հակառակորդները գլխովին նահանջեցին և փակվեցին պարիսպների հետևը. թշնամիներից ոչ ոք չէր համարձակվում կովի բռնվել: Դրա վրա կայսրը քաղաքի ամբողջ շրջակայքը հրի մատնեց, պարսպից դուրս գտնվող գեղեցիկ շենքերը հիմնահատակ ավերեց, որից հետո շարժվեց դեպի Ադատա¹¹¹: Քաղաքի պաշտպանները չհամարձակվեցին բուց դաշտում պատերազմել և, պարփակվելով պարիսպների մեջ, որոշեցին դիմադրել: Կայսրը թալանեց ինչ որ քաղաքի պարիսպներից դուրս էր գտնվում, ապա գրոհով վերցրեց մոտակայքում գտնվող Գերոնտ անունը կրող փոքր քաղաքը, իր զինվորներին թույլատրեց թալանել այն, որպեսզի ձեռք բերած ավարը նրանց համար խթան հանդիսանա դիմանալու դժվարություններին: Այնուհետև իր զինվորներով նա հարձակվեց պարիսպների վրա և գործի դրեց պաշարողական մեքենաները: Նա մեծ հույս ուներ, որ նման մեծ զորքով հնարավոր կլինի գրոհով վերցնել քաղաքը: Բայց տեսնելով,

որ պարիսպների հետևում պատսպարված թշնամիներն իրենց գլխին եկած փորձություններից չեն վհատվում (այն հանգամանքը, որ իրենց հայրենիքը գրեթե անգունդի ելրին է հասել, նրանց ամենևին չի սարսափեցնում), հարցուփորձ արեց՝ կարելի՞ է արդյոք նրանց մի կերպ համոզել, որ տեղի տան: Տեղացիներից մեկն ասաց նրան, թե մի բարեպաշտ մարդ կամ ի վերուստ, կամ գիտական ինչ-որ եղանակով իմացել է և [քաղաքի բնակիչներին] հայտնել, թե վերուստ կանխորոշված է, որ այս քաղաքը գրավվելու է ոչ թե քո կողմից, որ այժմ պաշարում ես այն, այլ քո ազգականներից մեկի, որի անունը Կոստանդին է. ահա դրա համար է, որ նրանք այդպես չեն վհատվում փորձություններից: Վասիլը մատնացույց արեց որդուն, ասաց, որ Կոստանդին է նրա անունը, որ կանխագուշակումը չի իրականանա, որովհետև հենց հիմա է քաղաքը գրավվելու: Դրա վրա բացատրողը պատասխանեց, թե խոսքը այս Կոստանդինի մասին չէ, սա այն չէ, ով կործանելու է քաղաքը, այլ շատ ժամանակ անց՝ քո ազգականներից մի ուրիշը: Կայսրը կարծես զայրացավ այս խոսքերի վրա, որոշեց գործով ցույց տալ, որ դատարկ խոսք է նրանց ասածը, ավելի եռանդով լծվեց նախապատրաստական աշխատանքներին և ավելի մեծ ջանասիրությամբ ձեռնամուխ եղավ պաշարման գործին: Բայց տեսնելով, որ հակառակ իր գործադրած ջանքերին, գործն առաջ չի գնում, որևէ այլ հույս ներշնչող ելք էլ չէր գտնում, ապա նաև համոզվելով, որ իր բազմաթանակ դորքը ցրտաշունչ վայրերում, բաց երկնքի տակ կարող է ծանր կացության մատնվի, նախընտրելի համարեց իր մարդկանց փրկությունը, քան թշնամիներին պարտության մատնելը, որոշեց, նախքան ձմռան վրա հասնելը, հեռանալ այնտեղից: Այս մասին ահա այսքան: Բայց մենք ապշել ենք այն բանի վրա, որ այսքան ժամանակ անց ականատես եղանք կանխագուշակման իրականացմանը, թե ինչպես կենցաղով ու դավանանքով ամբարիշտ այդ բարբարոսները նախօրոք հավաստի կերպով իմացել էին: Ճշմարտությունը: Վասիլը չկարողացավ գրավել քաղաքը, բայց այժմ, մեր օրերում Կոստանդին Ծիրանածինը, ամենախմաստուն լեռնի որդին և Վասիլի թոռը գլուխ բերեց այդ գործը: Աղատայի բնակչության լիակատար կորստյան հասցնելու սխրագործության առթիվ շատ տեղին են Հոմերոսի խոսքերը. «Ինչքան լավ է, որ իր մահից հետո մարդ որդի է թողնում՝ պատժելու նրանց, ովքեր համարձակվել են ձեռք բարձրացնել պապենական պետության վրա»: Բայց վերադառնանք մեր պատմության և շարունակենք մեր խոսքը:

49. Զորքը ձեռք բերեց հսկայական քանակությամբ գերիներ և

ռազմավար, բայց կայսրը, նկատի ունենալով երկար ու դժվարին ճանապարհը, հրաման տվեց գերիներին բռնաթափվել՝ սրախողխող անելով նրանց: Ահա Հագարի հետնորդներին¹¹² սարսափահար անելուց հետո՝ նա վերադարձավ: Ենթագրելով, որ կիրճերից անցնելիս հնարավոր է [թշնամու] որևէ հարձակում (նա գտնում էր, որ վատն է այն զորավարը, որն ասում է, թե «ես այդ չէի սպասում»), կարևոր կետերը զորամասեր ուղարկեց, որոնք գերի վերցրին նրանցից շատերին, ովքեր նպատակ ունեին ուրիշներին գերեվարելու: Այդ շրջանների կառավարիչ Աբդելոմելը, տեսնելով այդ, կայսեր մոտ դեսսլաններ ուղարկեց՝ հաշտություն և խաղաղություն աղերսելով, խոստանալով նրան հանձնել ամրոցներն ու շրջանները և լինել նրա երախտապարտ ծառան: Կայսրն ընդառաջեց նրա խնդրանքին, տվեց ինչ որ հայցում էր, որից հետո նա դարձավ կայսեր կամավոր դաշնակիցն ընդդեմ իր՝ Աբդելոմելի ցեղակիցների: Այնտեղից կայսրն անցավ Արգեոս լեռը և, հասնելով Կեսարիա, ստացավ Կոլոնիայի և Լուլոնի դեմ տարած հաղթանակների ավետիսները: Ավետիսներին հաջորդեցին Տարսոնի ամրոցներից և մանիքեական քաղաքներից ձեռք բերված հաղթանակի իրենոն ապացույցները՝ հսկայական քանակությամբ ավար և ռազմագերիներ: Այնտեղ բերվեց նաև քրդերի¹¹³ մի մեծ ամբոխ. կայսրը հրամայեց քրդերին կոտորել, քանզի նրանք գրեթե ոչ մի բանի պիտանի չէին, բացի այդ, զորքը այնքան էր ծանրաբեռնված, որ չէր ուզում ունենալ մի ավելորդ գլխացավանք: Վերադարձին, հասնելով Միդեոն, նվերներ բաշխեց իր ղինվորներին, յուրաքանչյուրին իր ցուցաբերած սխրանքի համեմատ բարձրացրեց ու պատվասիրեց և ձմեռելու նպատակով ճամփա ելավ: Հասնելով Թագավորանիստ քաղաքը, հին սովորության համաձայն պատրիարքից ստացավ հաղթական դափնեպսակը և ժողովրդի կողմից հաղթական կեցցենները¹¹⁴:

50. Ժամանակի ընթացքում Տեֆրիկեն խամրեց ու ամբողջությամբ հանգեց. սակայն սկսեց ծաղկել ու բարգավաճել տարսոնցիների հզորությունը. հռոմեական պետության ծայրամասերը դարձյալ սկսեցին բռնության ենթարկվել նման մարդկանց կողմից: Այն ժամանակ ծագումով սկյութացի Անդրեասը¹¹⁵, հակառակ իր փոքրաթիվ զորքին, բազմիցս պարտության մատնեց նրանց, շատերին կոտորեց և գերեվարեց նրանցից, ովքեր անասնակեր հայթայթելու համար դուրս էին գալիս և մեկուսանում հիմնական ղորաբանակից: Եվ այն պատճառով, որ նա ամեն օր քաջության և խոհեմության բազում օրինակներ էր ցույց տալիս, կայսրը նրան շնորհեց պատրիկի պատվաստիճանը և

նշանակեց սխուրի դոմեստիկոս: Դրանից հետո, ոժտված լինելով շատ ավելի մեծ իշխանությունների և ուժով, նա հաճախ բացահայտ կովի էր բռնվում մելիտենացիների և տարսոնցիների հետ և հաղթող դուրս գալիս: Տարսոնի ամիրան մի առիթով Անդրեասին նամակ գրեց, որն առկեցուն էր մեր աստծո՝ Հիսուս Քրիստոսի և նրա ամենասուրբ մոր հասցեին ուղղված լուտանքներով ու հիմարություններով. թե «Տեսնեմ, ինչպե՞ս պիտի օգնի քեզ Մարիամի որդին և նրան բերողը, երբ ես ծանր ուժով քո վրա գամ»: Նա, ստանալով հայհոյական նամակը, արտասվալից դրեց այն որդուն գրկած աստվածամոր պատկերի առջև և սուսաց. «Տե՛ս, ո՛վ մայր Բսնի և աստծո, և դու, որ նախ քան զամենայն հավատյանս ի հորե և ժամանակ առաջ՝ ի մորե, թե ինչպես ամբարտավանացավ և հայհոյեց քո ընտրյալ ժողովրդին այս բարբարոս և փրյալ նոր Սենեքերիմը¹¹⁶. Նեցուկ կանգնիր և պաշտպանիր քո ծառաներին, թող բոլոր ժողովուրդներն իմանան զորությունը քո թագավորության»: Նա այդպես արտասվալից ու սրտաբեկ աղոթելով և նման բառերով դիմելով աստծուն, գլխավորեց հռոմեական զորքերը դեպի Տարսոն: Հասնելով Պոդանդոս¹¹⁷ կոչվող վայրը, որտեղից հոսում է համանուն գետը, հանդիպում է իրեն գիմաղրելու դուրս եկած բարբարոսական զորքին: Ապավինած լինելով աստծուն, այս քաջարին իր ամբողջ զորքով հարձակվեց, նախապես հորդորելով այն և իր խոհեմությունն ու սխրանքն ընդգծող բաղում գործեր կատարեց: Իրեն ենթակա փոխզորավարները, տաքսիարքոսները, լոխագոսները և ամբողջ զորքը նույնպիսի քաջությամբ մարտնչեցին, բարբարոսների բազմամբոխ [զորքը] փախուստի մատնեցին ու գլխովին ջարդեցին: Ամենից առաջ սպանվեց ամիրան, ինչպես և նրա ընտիր թիկնապահ զինվորները: Վտանգից խուսափել կարողացան և Տարսոնում ապաստան գրտան միայն այն քչերը, որոնք գտնվում էին պատնեշի վրա, կամ էլ բավական հեռու տեղում: Անդրևասը իր սպանված զինվորներին հանձնեց հողին, իսկ թշնամիների դիակները դիզելով մի տեղ, նրանցից մի մեծ բլուր կազմեց, հաղթական մի կոթող, և բազում ավարով ու գերիներով տուն վերադարձավ: Իր խոհեմությամբ տարած հաղթանակը նա աստծուն վերագրեց: Երկյուղելով, որ նորանոր հաղթանակներ ձեռք բերելու ագահությունը, շատերի հետևից ընկնելը կարող է գրգռել նախանձոտ նեմեսիսին¹¹⁸, և ձեռք բերվածն էլ կորստյան կմատնվի (դա՛շատ հաճախ է պատահում), հրաժարվեց նոր քայլ անելուց: Կատարվածի մասին նա ղեկուցեց կայսեր, բայց իր զորակիցների նախանձը հնարավորություն չտվեց նրան ստանալու իր կատարած գործի արժանի

Վրցանակր: Նրանք շարունակ լուրեր էին տարածում, մեղադրում Անդրեասին, որ նա իբր դավաճանաբար շուգենալով մարտնչել, չթողեց հոռմայեցիներին գրավել Տարսոնը, և նրանք այդ ուղղությամբ կալսեր մոտ որոշակի կարծիք էին ստեղծում: Նրանք ասում էին, թե «Աստված քաղաքն արդեն մեր ձեռքն էր մատնել, եթե նա շարունակեր հաղթարշավը (ձեռք բերած հաջողություններից զորքը թե էր առել), բայց զոքավարի անհոգության պատճառով կորցրինք այն»: Նրանք այնքան շատ էին կրկնում այդ խոսքերը, որ կայսրը հավատաց նրանց (չէ՞ որ հաճույք պատճառող խոսքերը հաճախ խելոք մարդկանց էլ թյուրիմացության մեջ են գցում): Նա Անդրեասին պաշտոնանկ արեց՝ թշնամիների դեմ տարած հաղթանակը վախճանին շհասցնելու համար, և նրա փոխարեն տազմանների և ամբողջ զորքի գլխավոր հրամանատար նշանակեց Կեստային, որի մականունն էր Ստիպպիոտես¹¹⁹: Սա թեթևամտորեն խոստանում էր Տարսոնը գրավել և բազում այլ սխրանքներ գործել: [51] Վերցնելով հռոմեական բոլոր զորքերը, նա հարձակվեց Տարսոնի վրա և ապացուցեց, որ Անդրեասը ոչ թե դավաճան էր ու Վախկոտ, այլ ընդունակ, խելացի ու գերազանց զորավար: Բարբարոսներին համարելով պատրաստի ավար, Կեստան անհրաժեշտ ոչ մի նախապատրաստություն չտեսավ, նախօրոք դիրքեր չգրավեց և ռազմագիտական ոչ մի փորձառու և խոհեմ քայլ չարած, անխոհեմ կերպով, ապա և անմիտ համարձակությամբ եկավ Տարսոնի մոտ՝ խրիսովուլոն կոչվող վայրը: Բարբարոսները հետախուզությամբ պարզել էին, որ նա նախադրուշական միջոցներ ձեռք չի առել, ամուր դիրքեր չի գրավել, ճամբարի առաջ ոչ ցանկապատ, ոչ էլ խրամատ է քաշել, որ նա խոհեմ զորավարների նախապատրաստական միջոցառումներից և ոչ մեկին չի դիմել, դրա համար որոշեցին խլել հաղթանակը: Նրանք գիշերով հարձակվեցին անպատրաստ ու անհոգ Կեստայի վրա և, ինչպես հետո պարզվեց, գործի դրին իմաստուն ռազմավարություն՝ իրենց անելանելի և դժվարին դրության մեջ: Նախկին պարտությունից հետո նրանց թիվը շատ էր նվազել. գտնվելով դժվարին վիճակում, նրանք ստիպված էին դիմել խորամանկության: Մեծ թվով ձիեր հավաքելով և նրանց պոչերին շոր մորթիներ կապելով, բազում տեղերից հռոմեական ճամբարի վրա բաց թողեցին: Այնուհետև իրենք էլ տարրեր վայրերից թմբուկ հարելով, սրերը մերկացրած՝ հարձակվեցին հոռմայեցիների ճամբարի վրա: Հոռմայեցի զինվորների մեջ առաջուցավ սարսափ ու խուճապ, ձիերն ու զինվորները խառնվեցին իրար. բարբարոսները հաղթեցին և հոռմայեցիներին մեծ ջարդ ավեցին: Վեր-

ֆիններից շատերը խառնաշփոթության մեջ, իրար կոխկրտելով ու ոտնատակ տալով, անփառունակ վախճան ունեցան։ Իսմայելացիները, այսպիսով, անակնկալ ու անսպասելի հաղթանակ տարան։ Նրանք կրտրեցին հռոմեական պետության ջլերը և թմբկահարությամբ, բարբարոսական գոռում-գոչյունով հաղթական երգեր էին երգում։ Նախանձն ահա հիմար զորավարի օգնությամբ հաղթեց հռոմայեցիներին, և շարականոտ նեմեսիսը հաջողություններ ձեռք բերած հռոմայեցիների դեմ այսպիսի հաղթական կոթող կանգնեցրեց։

Ահա այսպիսին էր իրավիճակն Արևելքում՝ Վասիլի բարեպաշտ թագավորության ժամանակ։ 52/ Ես այժմ կպատմեմ, թե ինչ կատարվեց Արևմուտքում։ Միքայելի թագավորության ժամանակ եմեն ինչի շարքում Արևմուտքի գործերն էլ էին աչքաթող արված։ Իտալիան գրեթե ամբողջությամբ, այն, որ մեր նոր Հռոմին էր ենթակա և Սիկիլիայի մեծ մասը գրավվել էր հարևան կարթագենացիների զորքերից և բարբարոսներին հարկստու էր դարձել։ Պանոնիայում²⁰, Դալմատիայում, նաև նրանցից այն կողմ ապրող սկյութները²¹, այն է՝ խորվաթները, սերբերը, զախլումներն ու տերվունիոտները, կանալիտները, դիոկլետիաններն ու ռենտանները դուրս էին եկել ի սկզբանե անտի իրենց վրա տարածված հռոմեական գերիշխանությունից և դարձել էին ինքնավար ու ինքնիշխան, կառավարվում էին միայն իրենց սեփական իշխանների կողմից։ Շատերը, ցանկանալով առավել ևս տարբերվել [հռոմայեցիներից], սուրբ մկրտությունից հրաժարվեցին, որպեսզի հռոմայեցիների հետ ունեցած բարեկամության և նրանց գերիշխանության մասին վկայող ոչ մի հետք չմնա։

53. Արևմուտքում վիճակն ահա այսպիսին էր. անիշխանություն ու խառնակություն էր տիրում այնտեղ, երբ այդ բոլորի վրա բարդվեցին և Կարթեդոնի հազարացիները։ Նրանք Սուդանոսին, Սամբասին և Կալֆուսին, որոնք իրենց ցեղակիցներից համարվում էին ամենից աչքի ընկնող շարագործները և փորձառու պատերազմողներ, իրենց պարադյուիս կարգելով, ևրեսունվեց ռազմանավից բաղկացած նավատորմիղով արշավեցին Դալմատիայի վրա, գրավեցին զանազան քաղաքներ, այդ թվում Բուտոման, Ռոսան և Ստորին Դեկատորան։ Եվ քանի որ դեսլքերը ընթանում էին թշնամիների համար բարեհաջող, նրանք հարձակվեցին ամբողջ երկրի մայրաքաղաք Ռաուսիոնի²² վրա և երկարատև պաշարման ենթարկեցին։ Նրանք հանպատրաստից չկարողացան այն գրավել, որովհետև պաշտպանները մարտնչում էին արողացան այն գրավել, որովհետև պաշտպանները մարտնչում էին արիաբար, ինչպես ասում են, մահու և կենաց պայքար էին մղում։ Ուու-

սիրոնում երկարատև պաշարման ենթարկվածները սկսեցին տառապել և ամեն ինչի պակասն զգալ, դրա պատճառով կայսեր մոտ¹²³ դեսպաններ ուղարկեցին, թեև քաջատեղյակ էին, որ ինքնակալը այլ գործերով էր զբաղված: Նրանք խնդրում էին ողորմած լինել, պաշտպան կանգնել, քանի չեն ընկել քրիստոսության ձեռք: Բայց դեսպանները դեռ ճանապարհին էին, չէին հասել մայրաքաղաք, երբ այդ սիջոցին սպանվում է ստոր կայսրը, և բացարձակ իշխանությունը ստանում է քոլորի մասին միշտ հոգացող ու արթուն Վասիլը: Նա, ով անցյալում ևս նման դեպքերի առթիվ շատ էր դժգոհում և ցավ զգում, ուշադիր չսեց դեսպանների գեկուցումը և իր հավատակիցների գլխին եկած փորձանքները իր սեփական համարելով, դիմեց նախապատրաստական աշխատանքի՝ օգնություն աղերսողներին օգնության հասնելու: Նա հարյուր նավից բաղկացած նավատորմիչ պատրաստեց, անհրաժեշտ բոլոր միջոցները ձեռք առավ, ընտրեց մի շատ խոհեմ ու փորձառու մարդու, պատրիկ նիկետասին, որին մականվանում էին Օորիֆաս, և ծովակալ նշանակելով, թշնամիների դեմ ուղարկեց որպես շանթ և փութորիկ: Քաղաքի պաշարմամբ զբաղված Աֆրիկայի սարակինոսները, դասալիքների միջոցով իմացել էին, թե ուսուցիչների կայսեր մոտ դեսպանություն են ուղարկել, իրենց, սարակինոսների դեմ օգնական զորք աղերսելու: Քաղաքի շուտավույթ գրավման մասին հույսեր չունենալով, ապա նաև երկյուղելով կայսրից ակնկալված օգնությունից, նրանք վերացնում են պաշարումը և հեռանում այդ վայրերից: Անցնելով Բոսֆորայի այն շրջանից, որ Լանդոբարդիա է կոչվում, նրանք գրոհով վերցնում են Բարիս¹²⁴ ամրոցը և, այնտեղ վրաններ խփելով, ամեն օր հարձակում էին գործում մերձակա շրջանների վրա, անգամ խիզախում արշավել դեպի ավելի հեռու ընկած շրջաններ: Այդ ճանապարհով կամաց-կամաց ամբողջությամբ նվաճեցին Լանդոբարդիան, ընդհուպ մինչև անցյալում փառավոր Հռոմ քաղաքը: Ահա այդպիսին էր վիճակը [Արևմուտքում]:

51. Վերոհիշյալ ցեղերը, այն է՝ խորվաթները, սերբերը և մյուսները, տեսնելով հոռմեական զորքի օգնությամբ Իսլամատիայում տեղի ունեցածը, ապա նաև լսելով հռոմայեցիների նոր կայսեր ներողամիտ, անչափ արդար ու առաքինի լինելու մասին, նախընտրեցին ենթարկվել կայսուն իշխանության, քան թե համառել ունենալ սեփական, բայց խախուտ տերություն: Նրանք որոշեցին վերստին անցնել նախկին սիրիականության ներքո, հոռմեական ծառայության տակ: Այդ նպատակով ահա նրանք ևս դեսպաններ ուղարկեցին կայսեր մոտ, նրանք, ովքեր

ապստամբել էին, ապա և հավատուրաց դարձել, միանգամայն հրա-
ժարվել սուրբ մկրտությունից, հիշեցին, թե ինչպես իրենք ի սկզբանե
անտի հռոմայեցիների ծառայության մեջ էին, ինչպես իրենք ժամա-
նակին օլտակար են եղել նրանց և խնդրեցին, որ իրենք, ևս անցնեն
հռոմեական պետության մարդասիրական լծի տակ, ենթարկվեն նրա
պետին: Կայսրը հաճույքով ընդառաջեց նրանց խնդրի խնդրանքին,
նա նախապես ևս շատ էր մտահոգված նրանց համար, չէ՞ որ իր պե-
տության ոչ փոքր մասն էր անջատվել և հափշտակվել, ընդունեց նր-
րանց, ինչպես մարդասեր հայրը անխոհեմաբար հեռացած, բայց աշ-
նուհետև զղջացած և վերադարձած որդուն: Դեսպաններին նա իսկույն
հետ ուղարկեց՝ վասիլիկոսի և հոգևորականների հետ միասին, մտածե-
լով նախ և առաջ կորստից փրկել նրանց հոգիները՝ նախկին հավատ-
քին վերադարձնելով, անգիտությամբ կամ անխոհեմությամբ գործած
իրենց մեղքերին քավություն տալ: Այս աստվածահաճո գործը գլուխ
բերելուց հետո, երբ բոլորն էլ ընդունեցին սուրբ մկրտությունը և վե-
րստին հռոմեական հպատակներ դարձան, վերոհիշյալ շրջանների վրա
ամբողջությամբ տարածվեց կայսեր իշխանությունը. ամենքը ինքնա-
կալի մարդասեր հրամանով իրենց կառավարման համար ցեղակից-
ներից ղեկավարներ ստացան: Կայսրը նրանց կառավարիչների պաշ-
տոնը փողով չէր տալիս. այդ ղեկավար շատ տվողն ու չափից ավելի
եռանդ ցուցաբերողը պիտի դառնար հպատակ ժողովրդի կառավարիչ:
Նա խոհեմ կերպով կառավարիչ էր նշանակում հենց նրանց առաջա-
դրածներին, այսպես ասած նրանց ձեռնադրածներին, որպես ընտրովի
իշխանների, որոնք պարտավոր էին հայրաբար վերաբերվել իրենց հան-
դեպ: Այս մասին ահա այսքան¹²⁵:

Ճ. Միքայելի ապաշնորհ ու անհոգ թագավորության ժամանակ
հռոմեական տիրապետության սահմաններն անցած բարբարոսները,
թեև դիմադրության հանդիպեցին, այդ մասին արդեն ասվել է, բայց
ալեուսումնասիրել մնացին Իուստիանոս և անվերջ ավարառում էին և
անողորմաբար լալանի ենթարկում այն: Նրանք գրավեցին մոտ հարյուր
հիսուն բերդ, մի մասը մատնությամբ, մյուսը՝ պաշարելով: Կայսրը,
լսելով այդ մասին, շատ էր տխրում և անվերջ մտածում մի ելք գրո-
նել, վերջնականապես պարտության մատնելու թշնամուն, գոնե հետ
մղելու նրան և հռոմեական տիրապետության սահմաններից դուրս
շարժելու: Նա ռաուսիոնցիների և դալմատացիների ամբողջ ժողովրդին
որպես օգնություն արդեն ուղարկել էր զինված ուժեր, որոնց գլխա-
վորում էր, ինչպես ասվեց, Նիկևսոս Օորիֆասը, բայց վերջինս հա-

մոզվեց, որ իր այդ ուժերը ի վիճակի չեն հաղթահարելու բարբարոսների այդքան բազմությունը, նամանավանդ, որ հաճախ ստիպված էին լինում ճակատամարտ տալ միջերկրյա շրջաններում, ծովափից շատ հեռու, իսկ դա ծովային հետևակի համար վտանգավոր էր և ուժերից վեր։ Վասիլը նպատակահարմար չգտավ նոր ուժեր ուղարկել այստեղ, արշավանքի մեծ ծախսերի հետ կապված լինելու պատճառով, ապա և այն պատճառով, որ այդ [զորքը] այստեղի վայրերի համար էր պետք։ Նա խոհեմություն ունեցավ դեսպանություն ուղարկելու Ֆրանկիայի ռեքս Լուդովիկոսի և Հռոմի պապի մոտ¹²⁹՝ խնդրելով օգնության հասնել տեղի զորքերին և նրանց հետ ճակատ կազմած՝ դուրս գալ Բաբիսում հաստատված հագարացիների դեմ։ Նա միաժամանակ հրաման տվեց մի փոքր առաջ հիշատակածս սլավոնական երկրներին՝ մասնակցություն ունենալ այդ գործին, Ռաուսիոնի բնակիչների և իրենց տեղական նավերի օգնությամբ անցնելով դալմատացիների ծովը։ Երբ բոլորը միացան, մի հսկայական բանակ ստեղծվեց. դրան գումարվեց և հռոմեական ծովակալը, մի շատ խոհեմ ու քաջ մարդ, որով Բարիսը շուտով զրավվեց։ Բերդը, երկրամասը և գերեվարված ամբողջ ժողովուրդը դարձյալ անցնում է հռոմեական տիրապետությանը, այնտեղ են վերադառնում շրջանի բնիկները։ Ֆրանկիայի ռեքսը Սուդանոսին և վերջինիս հրամանների տակ գտնվող զորքը գերի է վերցնում և տանում Կապուա. վերջինս, ինչպես և Բենեվենդոսը, դեռ իրեն էին ենթարկվում։ Արևմուտքում կայսեր ձեռնարկած առաջին արշավանքն ահա այսպիսի վախճան ունեցավ, և այնտեղից ձեռք բերված ավարով ու փառքով զարդարվեց մայրաքաղաքը։

56. Որովհետև ընդունված է պատմությունը ունկնդիրներին հաճելի դարձնելու նպատակով հաճախ դիմել գեղումների՝ ճոխացնելու համար շարագրանքը, ապա պատմենք նաև, թե ինչ պատահեց Ֆրանկիայի ռեքսի և Աֆրիկայի ամիրա Սուդանոսի, ինչպես նաև Կապուայի և Բենեվենդոսի բնակիչների հետ։ Սուդանոսը Կապուայում Ֆրանկիայի ռեքսի ձեռքում մնաց երկու տարի, բայց ալդ ընթացքում ոչ ոք երբեվիցե նրա դեմքին ժպիտ չտեսավ։ Ռեքսը ոսկի խոստացավ այն մարդուն, ով կկարողանար ստիպել Սուդանոսին ժպտալ։ Մեկը հայտնեց ռեքսին, թե ինքը խոժոռ Սուդանոսին տեսել է ժպտալիս և իր ասածը վկաներով հաստատեց։ Ռեքսը կանչեց Սուդանոսին և հետաքրքրվեց այդ փոփոխության՝ նրա ժպտադեմ դառնալու պատճառներով։ Նա պատասխանեց. «Մի սայլ տեսա, ուշադրություն գարձրեցի նրա անիվների վրա, թե ինչպես նրանց՝ վերևում դտնվող մասն իջնում է դաժ,

իսկ ցածրինն էլ լարձրանում վեր: Դրա մեջ եւ մարդկանց ճակատագրի անորոշություն ու փոփոխականության արտացոլումը տեսաւ և ժպտացի, համոզվեցի, որ փոփոխութեան ենթակա բաներով ենք յոգևորվում. հիշելով իմ վիճակը, եւ անհնարին չգտաւ այն, որ եթէ բարձրից գլորվեցի ցած, ապա պետք է, որ ցածից էլ դարձյալ վեր բարձրանամ¹²⁷, Ռեքսը, լսելով այդ, համոզվեց մարդու ասածի ճշմարտացիության մեջ և այսուհետեւ նրան ավելի մեծահոգաբար էր վերաբերվում, լինում նրա մոտ: /57/ Բայց Սուղանոսը լինելով նենգ մարդ և պունիկյան¹²⁸ խորամանկութեանների քաջ գիտակ, ուզեց, մեկին մյուսի դեմ լարելով, իր փրկութեան գործը գլուխ բերել: Կասուա և Բենեվենդոս ամրոցների իշխանները, նրան համարելով կյանքի մեծ փորձ ունեցող, խոհեմ և իմաստուն մարդ, որը երջանկութեանից դժբախտության մեջ է գլորվել, հաճախ էին այցելում նրան: Սուղանոսը ձեռքնում էր, որ համակրում է նրանց և ուզում է ուրախ մի գաղտնիքը հայտնել, բայց վախենում է, որ հանկարծ կմատնեն իրեն և գլխին փորձանք կբերեն: Երբ նրանք երդվեցին, որ այդ մասին ոչինչ չեն ասի, նա հայտնեց, որ ուրախ ուրախ է ձեզ բոլորիդ շղթայակապ իր երկիրը՝ Ֆրանկիա տանել, որովհետեւ ալդ եղանակով միայն կարող է հուսալի կերպով տիրել ձեր քաղաքներին: Նրանք ամենևին էլ հավատ չունեցան նրա խոսքերին և ուզում էին ավելի ճշգրիտ բան իմանալ: Այս անգամ Սուղանոսը դիմում է ուրախ և նույն ոգով ասում, թե դու հուսալիորեն չես կարող տիրել այս բերդերին, քանի նրանց իշխանները այստեղ են մնում: Եթե ուզում ես հաստատուն տիրել այս [բերդերին], սրանց փութանակի շղթայի և Ֆրանկիա ուղարկիր: Ռեքսը համոզվեց նրա ասածին և հրամայեց շտապ կարգով ինչ-որ անհետաձգելի գործի համար շղթաներ կոփել: Սուղանոսն այդ միջոցին դարձյալ հանդիպում է իշխաններին և ասում. «Դուք դեռ շարունակում եք չհավատալ իմ խոսքերին. հետաքրքրվեցեք և իմացեք, թե բոլոր երկաթագործները ուրախ հրամանով ի՞նչ են պատրաստում: Եթե տեսնեք, որ շղթաներ և կապանքներ են կոփում, մի կասկածեք ձեր փրկության համար ասված խոսքերի վրա»: Իշխաններն այդ ընթացքում համոզվեցին, որ բարբարոսի ասածը ճիշտ է և այլևս ոչ մի բանի վրա չկասկածելով, ուրախ պաշտպանվելու ուղիների մասին էին մտածում: Երբ մի քիչ հետո նա որսի գնաց, հետևից փակեցին դարպասները և այլևս թույլ չտվեցին նրան ներս մտնել: Ռեքսը հանպատրաստից ոչինչ անել չէր վիճակի չլինելով, իր երկիրը վերադարձավ: /58/ Եւ ահա Սուղանոսը գալիս է իշխանների մոտ՝ հատուցում խնդրելու իր հայտնած գաղտնիքի համար, ալն

է՝ թույլ տրվի իրեն գնալ իր հայրենիքը: Նրան թույլ տվեցին և նա գնաց Կարթեդոն¹²⁹, իր ձեռքը վերցրեց սեփական իշխանությունը: Ապացուցելու համար, որ իսկապես ստոր է, նա արշավում է Կապուայի և Բենեվենդոսի վրա՝ իր փրկության համար փոխհատույց լինելու նրանց իշխաններին: Վերջիններս օգնության խնդրանքով դիմում են ռեքսին, բայց նա հայհոյանքներով վռնդում է՝ ասելով, որ շատ ուրախ է իրենց կորստյան առթիվ: Բերդերի իշխանները սուրհանդակ են ուղարկում կայսեր մոտ, որը, լինելով կարեկցող ու մարդասեր, շտապ կարգով սուրհանդակին հետ է ուղարկում հաղորդելու, թե օգնությունն անհապաղ կհասնի: Բայց լրաբերը, նախքան իրեն ուղարկողներին կաշսեր պատասխանը հասցնելը, ընկնում է թշնամիների ձեռքը: Սուղանոսն ասում է նրան. «Եթե դու կատարես իմ ասածը, ոչ միայն կփրկվես, այլև նվերներ կստանաս»: Երբ նա համաձայնվեց հրամանը կատարել, Սուղանոսն ասաց. «Ես ուղում եմ, որ դու գնաս և բերդի [պարիսպների] առաջ կանգնելով, ներսում գտնվողներին ասես, թե ես իմ պարտականությունն արեցի, ինձ տրված հրամանները կատարեցի, բայց կալսրից օգնություն չկա, նա մերժեց ձեր խնդրանքը»: Սուրհանդակը խոստացավ այդպես էլ անել և Սուղանոսի ծառաների ուղեկցությամբ գնաց քաղաքացիներին հայտնելու այդ մասին: Երբ մոտեցավ պարոսպին, խնդրեց, որ քաղաքի ղինվորները գան լսելու իր ասելիքը. «Թեև մահս աչքիս առաջ է, ասաց, հենց հիմա պիտի սրախողխող արվեմ, բայց չեմ կարող թաքցնել ճշմարտությունը: Միայն խնդրում եմ ձեզ և երգվեցնում, իմ փոխարեն զավակներիս և կնոջս հատուցում տվեք, քանզի ես, ո՛վ իմ տերեր, թեև թշնամիների ձեռքում եմ, բայց կատարել եմ իմ պարտականությունը, հայտնել ձեր խնդրանքը հռոմայեցիների կայսեր. այնտեղից շուտով օգնություն կգա: Արդ, քաջ եղեք, մի վհատվեք, քանզի գալիս է փրկարարը, թեև ոչ իմ»: Սուղանոսի ծառաները լսելով այդ, կատաղեցին, որ խաբված են և իսկույն նրան սրախողխող արեցին: Կայսեր ակնկալվող օգնությունից երկյուղած՝ Սուղանոսը վերացրեց պաշարումը և իր երկիրը վերադարձավ: Այսուհետև այդ բերդերի իշխանները հավատարիմ մնացին կայսեր և բերդերը դրին նրա գերիշխանության ներքո:

59. Այն ժամանակները հագարացիների մի նավատորմիղ ևս հանդես եկավ հռոմեական պիտության դեմ: Բայց կայսեր անվերջ աղոթքներով առ աստված, խելացի կարգադրություններով և հմուտ կառավարմամբ հռոմայեցիները հաղթեցին, իսկ հագարացիները խայտառակ պարտության մատնվեցին: Տարսոնի ամիրան, որին էսման¹³⁰ էին կո-

չում, կոմբարիա կոչվող երեսուն վիթխարի նավերից բաղկացած նավատորմիղ կաղմելով, հարձակվել էր էվրիպոս¹³¹ ամրոցի վրա: Հելլադայի զորավարը¹³² (նա Օյնիատեսն էր) կայսերական հրամանի համաձայն ամբողջ Հելլադայի զենք կրելու ընդունակ բնակչությունը նախապատրաստեց ամրոցը պաշտպանելու, պարիսպների վրա պատրաստեց պաշտպանական անհրաժեշտ դիրքեր: Ամրոցի պաշտպանները տեսնելով, որ նավերը մոտենում են պարիսպներին, և որ բարբարոսները նետերի տարափ արձակելով փորձում են իրենց՝ ամրոցի պաշտպաններին հետ մղել ու փախուստի մատնել, լցվեցին քաջությամբ ու կորովով և արիաբար դիմադրում էին: Նրանք քարձիգ բաբաններով ու նետաձիգ մեքենաներով, ապա և ձեռքերով քարեր էին շարտում և բաղմաթիվ բարբարոսներ կոտորեցին: Բացի այդ, օգտվելով նպաստավոր քամուց, նավերից շատերը հեղուկ կրակով¹³³ հրո ճարակ դարձրին: Բարբարոսը անելանելի վիճակում էր և վհատության մեջ. գիտե՞նալով, որ փողի սիրուն շատերն են իրենց կյանքը կամովին վտանգների ենթարկում, [ճամբարի] ցանկապատի առջև մի մեծ վահան դրեց, լցրեց այն ոսկով ու ասաց. «Սա որպես մրցանակ և պարգև, դրան գումարած նաև հարուր ընտիր կույսերի, ես տալիս եմ նրան, ով առաջինը կմտնի քաղաք և կապահովի ցեղակիցների հաղթանակը»: Քաղաքի պաշտպանները տեսնելով այդ, հասկացան դրա իմաստը: Ոգևորող խոսքերով միմյանց սրտապնդելով, նրանք ազդանշանով մեկից բացեցին դարպասները և քաջաբար հարձակվեցին բարբարոսների վրա: Մեծ կոտորած տեղի ունեցավ, ամիրան էլ ստացավ մահացու հարված և դետին տապալվեց, իսկ մնացածները դիմեցին փախուստի: Հալածողները հետապնդեցին նրանց մինչև նավերը և ձեռքերն ընկածին կոտորում էին: Բարբարոսների ջարդը կատարյալ էր: Կենդանի մնացածները լցվեցին մի քանի նավերի մեջ ու խայտառակ կերպով իրենց երկիրը փախան: Ահա բարբարոսական նավատորմիղը գլխովին պարտության մատնվեց և անփառունակ հեռացավ, այն էլ առանց հռոմեական ծովային ուժի միջամտության, այլ կայսեր աղոթքներով միայն ու դիմադրողների քաջության շնորհիվ:

60. Հազիվ էր Տարսոնի վրայից ամպը ցրվել, երբ Կրետեում կրկին փոթորիկ բարձրացավ: Այդ կղզու ամիրա Սայիդ Ապոքապսը, իր գործակից ոմն Փոտի՝ պատերազմող ու գործունյա մի մարդու հետ քսանյոթ կոմբարիայով, որոնց համապատասխան նաև բաղմաթիվ փոքր ծովահենական նավերով և պենտեկոնտորներով, որոնց շատերը կոչում են սեկտուրա և գալեա, արշավեցին հռոմեական տիրապետու-

Սուրենների վրա և ամբողջ էգեական ծովը ավարի առան՝ Նրանք հաճախ հասնում էին նույնիսկ Հելլեսպոնտոսի Պրիկոնեսոսը, շատերին էին գերեվարում ու կոտորում: Կրետացիների այս նավատորմիղի վրա հարձակվեց վերահիշյալ պատրիկ Նիկետասը, նա, ում վիճակվել էր գլխավորել հռոմեական նավատորմիղը: Մեծ ծովամարտ տալով, նա հաղթել կրակով մեկից հրդեհեց կրետական քսան նավ, իսկ նրանց մեջ գտնվող բարբարոսները դարձան սրի, հրո և ջրի ճարակ: Զրասույզ շեղած նավերը փախուստով միայն կարողացան իրենց փրկությունն ապահովել:

61. Հակառակ այն բանի, որ կրետացիք ահա նման կորուստներ կրեցին և պարտված վերադարձան, այնուամենայնիվ հանդիստ շմնացին և ծովային գործերին նորից ձեռք մեկնեցին. վերևում հիշատակածս Փոտի ծովակալությամբ նրանք սկսեցին փորձության ենթադրել և բալանել հատկապես մայրաքաղաքից հեռու ընկած շրջանները, այն է՝ Պելոպոնեսը և նրանից ցած գտնվող կղզիները: Հռոմեական տրիբուններով նրանց դեմ է ուղարկվում ականավոր ծովակալ Նիկետաս Ոորիֆասը, որը նպաստավոր քամու օգնությամբ մի քանի օրում հասնում է Պելոպոնես: Խարիսխ գցելով Կենխրեոն նավահանգստում և իմանալով, որ բարբարոսները սկսել են թալանել Պելոպոնեսի արևմտյան շրջանները, այն է՝ Մեթոնեն, Պատրան և նրանց սահմանակից Կորինթոսի շրջանները, խոհեմ և իմաստուն քայլի է դիմում. որոշում է Պելոպոնեսը շրջանցել ծովով, շնավարկել Մալեասի [թերակղզով]՝ չկտրել հազար մղոն տարածությունը և չկորցնել թանկագին ժամանակը: Հենց տեղն ու տեղը, փութանակի, ունենալով բազմաթիվ աշխատող ձեռքեր և փորձառություն, նա Կորինթոսի նեղուցի ցամաքի վրայով մյուս կողմը քաշեց նավերը³⁴ և անցավ գործի: Հանկարծակի հայտնվելով, նա սարսափահար արեց և շփոթության մեջ գցեց միանգամայն անտեղյակ թշնամուն: Նախորդ ճակատամարտից ստացած վախը դեռ չէր փարատվել, երբ այս անսկնկալ հարձակումն էլ վրա հասավ, և [թրշնամին] հնարավորություն չունեցավ դիմադրելու ու կռվի բռնվելու փորձ անգամ անելու: [Նիկետասը] թշնամու նավերի մի մասը կրակի տվեց, մյուսը ջրասույզ արեց, բարբարոսներից ոմանց խողխողեց, մյուս մասը ծովի հատակն ուղարկեց, նրանց հրամանատարին էլ սպանեց, իսկ սնացածներին ստիպեց ցրիվ գալ կղզու շորս կողմը: Վերջիններիս նա հետագայում որսաց և զանազան պատիժների ենթարկեց, ոմանց մորթազերծ արեց, հատկապես նրանց, ովքեր ուրացել էին Քրիստոսի մկրտությունը, ասելով, որ [մկրտությունից] է զրկում նրանց և ոչ թե

նրանց պատկանող որևէ այլ ռանից: Իսկ ուրիշներին սարսափելի տանջանքների «ենթարկեց՝ ծոծրակից մինչև գարշապարը փոկ քաշելով: Ումանց գերանի ծայրին կապելով բարձրից գցեց կուպրով լի կաթսաների մեջ, ասելով, որ արժանացնում է նրանց մկրտության՝ տանջալի և մթին: Ահա այսպես խայտառակեց նրանց և իրենց կատարած չարագործություններին վայել պատիժներ տվեց. այսուհետև նրանք սարսափում էին հռոմեական շրջանների վրա արշավանքի դուրս գալուց:

Ահա այս կերպ ցրվեցին հարավային քամիները, և հռոմեական պետության նավը անվտանգ նավարկում էր այնտեղից [62], երբ արևմուտքում դարձյալ սարսափելի փոթորիկ բարձրացավ¹³⁵: Աֆրիկայի ամերմումնին, վաթսուն հսկայական նավեր պատրաստելով, հարձակվեց հռոմեական տիրապետության վրա և թալանելով ու դերեվարելով՝ հասավ մինչև Կեֆալոնիա և Զակինթոս կղզիները: Կայսրը, իմանալով այդ մասին, անհապաղ օգնության հասավ. նա ուղարկեց ծովակալին (նա՝ նասարն էր)՝ բազմաթիվ տրիերներից, դիերներից և այլ արագընթաց նավերից բաղկացած մեծ նավատորմիղով: Նասարը կարճ ճանապարհով, ֆլաստավոր քամու օգնությամբ, շուտով հասավ Մեթոնե, բայց թշնամիների վրա անմիջապես հարձակվել չկարողացավ: Պատճառը հետևյալն էր. թիավարներից շատերը, վախենալով վտանգից, փոքր խմբերով թաքուն փախուստի դիմեցին: Նրանց դասալքությունը պատճառ դարձավ նավերի ընթացքի դանդաղեցման, որովհետև նավերն արդեն չէին կարող մեծ թափով կտրել ալիքները և հարձակվել հակառակորդների վրա: [Նասարը] գտավ, որ այդպես զինաթափ եղած չի կարելի թշնամու դեմ դուրս գալ և սուրհանդակի միջոցով իրադրության մասին տեղյակ պահեց կայսեր: Վերջինս, առանց հապաղելու, հատուկ մարդկանց ուղարկեց, բոլոր դասալիքներին որսաց և բանտնետեց: Ձեռքերը ցեղակիցների արյամբ ներկելուն դեմ լինելով, բայց կամենալով մնացած թիավարների մեջ սարսափ տարածել, որպեսզի նրանց չար օրինակին չհետևեն և դասալիք կամ անփույթ չլինեն, խոհեմ որոշում է ընդունում. վիզլայի դրունգարին հրաման է տալիս Պրետորիոնում բանտարկված երեսուն մահապարտ ոճրագործներին¹³⁶ գիշերով դուրս հանել, դեմքերին մուր քսել, մորուքներն ու գլխի մազերը խանձել և անճանաչելի դարձնել: Նրանց խստորեն կարգադրել, որ չհամարձակվեն ձայն, ծպտուն հանել, հրամանը չկատարողին սպառնալով մահապատժով: Ահա սրանց, որպես դասալիք եղած թիավարների պարագլուխների, ձիարշավարանում մտրակահարել, ձեռքերը մեջքին կապած ման ածել քաղաքի հրապարակում: Այնուհետև, ոտքերը կալանդ-

ների մեջ հազցրած, Պելուպոնեսս ուղարկել, որպեսզի իրենց արժանի պատիժն ստանան հենց այնտեղ, որտեղից փախել են¹³⁷։ Այգ գործը գրվեց Պելուպոնեսի զորավար Հովհաննեսի վրա, որի մականունն էր Կրետացի։ Սա կայսերական հրամանի համաձայն, Մեթոնեում, ուղարկված կալանավորների թվին համապատասխան, ցցեր տնկեց և նրանց որպես դասալիքների պարագլուխների ցցահան արեց։ Հռոմեական նավատորմի ղեկավարները, ականջալուր և ականատես լինելով կատարվածին, դատապարտեցին նրանց որպես վախկոտների և թշվառականների, իսկ իրենք էլ ձեռք բերեցին դժվարությունները հաղթահարելու կամք, դեն գցեցին թուլամորթությունն ու թափթփվածությունը և խնդրում էին ծովակալին շտապ կարգով իրենց առաջնորդել հակառակորդների դեմ։

63. [Ծովակալը] զորքի նվազած մասը համալրեց Պելուպոնեսի զինվորներով և մարդայիտներով¹³⁸ և, [Պելուպոնեսի] զորավարին գործակից վերցնելով, հարձակման նախապատրաստություն տեսավ։ Սարակինոսները, որ համոզվել էին հռոմեական նավաստիների երկշոտ լինելու մեջ, իզուր տեղ ժամանակ վատնած չլինելու համար, շատ հանգիստ դուրս էին գալիս իրենց նավերից և թալանում մերձակա շրջաններն ու կղզիները, երբ հանկարծակի և աննկատելիորեն նրանց մոտեցավ հռոմեական ծովային հետևակը։ Զորավարի ազդանշանով [ծովային հետևակը] գիշերով անակնկալ հարձակում գործեց թշնամիների վրա, որոնք ոչ գիմադրելու ժամանակ գտան, ոչ էլ կովի բռնվելու և շարաշար սրակոտոր եղան։ Նրանց նավերը իրենց զինվորներով և ունեցվածքով հանդերձ հրո ճարակ չցուցանեցին։ Կրակից զերծ մնացած նավերը նասարը բերեց Մեթոնե և նվիրաբերեց աստծո եկեղեցուն։ Նա իր զինվորներին թույլ տվեց օգտվել ձեռք բերված ավարից և գերիներից, որից հետո փութանակի կատարվածի մասին տեղեկացրեց կայսեր, հարցրեց՝ այսուհետև ի՞նչ անել, ո՞ւր գնալ։ Կայսրը հաջողության համար գովեց նրան և հրամայեց առաջ շարժվել։

64. Տեսնելով, որ գորքը հաջողություններից գոտեպնդվել է, [նասարն] անցնում է Սիկիլիա և Պանորմոն և ավարառում Կարքեդոնի հագարացիներին հարկատու այնտեղի քաղաքները։ Նա գրավում է բազմաթիվ բեռնատար և այլ նավեր, որոնք բեռնված էին հսկայական քանակությամբ ձիթայուղով և արժեքավոր շատ այլ բաներով։ Պատմում են, որ այդ ձիթայուղը բերելուց հետո նրա գինն այնքան բնկավ, որ լիտրը վաճառում էին մեկ օբոլոսով։ /65/ Նույն նավատորմի ղեկավարը, անցնելով Իտալիայի շրջանները և միանալով կայսեր պրոտովեստիա-

րիոս¹³⁹ Պրոկոպիոսի և թրակացիների ու մակեդոնացիների այն ժամանակվա ղորավար լևոնի, որին Ապոստոլուպես էին մականվանում, գլխավորած հռոմեական հետևակին և այրուծիին, հռոմեական պետության համար շատ օգտակար գործեր արեց: Նասարր Սսեյե կոչվող կղզում պարտության մատնեց Աֆրիկայից կրկին դուրս եկած [հագարացիների] նավատորմիղը, բարբարոսների ձեռքից ազատագրեց, բացառությամբ մի քանիսի, Կալաբրիայում և Լանգոբարդիայում հագարացիների ձեռքն անցած գրեթե բոլոր ամրոցները և նրանց վրա հաստատեց հռոմեական իշխանությունը: Ծովային ուժերն, այսպիսով, անմասն լինելով նենգության, նախանձին ու մախանքին, կարողացան հսկայական ավար ձեռք բերել, հաղթական [դափնե]պսակներով վերադառնալ կայսեր մոտ և ամբողջ պետությունը լցնել բերկրանքով: Նրանք բազմաթիվ առիթներ ընձեռեցին կայսեր, գոհություն ու շնորհակալություն հայտնելու աստծուն:

56. Բայց հետևակն, այնուամենայնիվ, չկարողացավ խուսափել նախանձից, թեև արի ու փառավոր գործեր կատարեց, բայց այս կովի ժամանակ առաջացած վեճի ու գժտության պատճառով կորցրեց գերագույն հրամանատարին: Լևոնը լարվել էր Պրոկոպիոսի գեմ: Երբ թշնամիների հետ մարտի բռնվեցին, թրակացիներին ու մակեդոնացիներին գլխավորող և աջ թևում մարտնչող Ապոստոլուպեսը կարողացավ պարտության մատնել թշնամիներին և նրանց մեծ ջարդ տվեց: Բայց սկլավենների և արևմտյան գորգերի հետ [ձախ] թևում ճակատած Պրոկոպիոսին հակառակորդները դժվարին դրության մեջ գցեցին: Զորակից [Ապոստոլուպեսը] դժվարին կացության մեջ գտնվող գորգին օգնության չհասավ, որովհետև գժտված էր Պրոկոպիոսի հետ. վերջինիս գլխավորած թևն, այսպիսով, գլխովին փախուստի մատնվեց. [Պրոկոպիոսն] էլ փախուստի ժամանակ սրախողխող արվեց և իր ձիով հանդերձ գետին տապալվեց: Ճակատամարտն ահա այսպիսի վախճան ունեցավ: Լևոնը, իր գժտության պատճառով տեղի ունեցած պատահարը սքողելու համար, ցանկացավ մի հերոսություն ևս գործել: Նա իր գորքով և Պրոկոպիոսի՝ փախուստով փրկված զինվորներով հարձակվեց Տարանտա ամրոցի վրա, որ դեռ հագարացիների ձեռքում էր, և գրոհով վերցրեց այն, իսկ տեղում գտնվող բոլոր զինվորներին գերեվարեց: Նա թույլատրեց գորգին զբաղվել թալանով, կայսեր համար էլ բաղում ավար բերեց: Բայց կայսրը ամենևին էլ գոհ չմնաց դրանից. ոչ էլ պարգևատրեց լևոնին որպես հերոսի: Նա հարցուփորձ անելով իմացավ, որ [զորավարների] միջև ծագած գժտությունն էր պատճա-

ալ, որ մարտում ընկավ համազորավարը, դրա համար Հեոնին պաշտոնանկ անելով, աքսորեց իր՝ Հեոնի ղղյակը, որ գտնվում էր Կոտիայոնի մոտ:

67. Բայց դրանից հետո էլ Ապոստոլուպեսի գլխին նման փորձանքներ եկան: Պրոտոստրատոր Վայանոսը և Կուբիկեւարիոս Խամարետոսը՝ [Ապոստոլուպեսի] ամենամերձավոր մարդը, համաձայնության եկան և իրենց տիրոջ դեմ կայսեր ուղղված մի ամբաստանագիր հորինեցին, որտեղ իմիջիաձևաց հայտնվում էր, որ պրոտովեստիարիոս Պրեկոպիոսի մահը ծրագրված էր իրենց տիրոջ կողմից: Նրան մեղադրում էին նաև պեստական դավաճանության և այլ ծանր ու լուրջ հանցանքների մեջ: Խամարետոսը վերցրեց ամբաստանագիրը և մտնելով մայրաքաղաք՝ հանձնեց այն կայսեր: Բայց դա չվրիպեց Ապոստոլուպեսի որդիներին՝ Վարգասի¹⁴⁰ և Դավթի՝ ուշադրութունից, որոնք սրախողխող են անում և սպանում Վայանոսին: Իրենց արարքի համար կայսեր [դատաստանի] երկյուղն զգալով, որոշում են իրենց հոր հետ Ասորիք փախչել: Կայսրն իմացավ այդ մասին և առանց հապաղելու մանգլավիտ Վարցապեդոնին՝ ուղարկեց նրանց բռնելու և իր մետբերելու: Նա նրանց հասավ Կապադովոնիայում, որտեղից նրանք փութանակի ճամփա էին ընկել դեպի Ասորիք: Երբ Վարցապեդոնը, կայսերական հրամանի համաձայն, փորձեց նրանց ձերբակալել, հանդիպեց համառ դիմադրության: Այս ընդհարման ու բախման ժամանակ Ապոստոլուպեսի երկու որդիները սպանվում են, իսկ ինքը՝ Ապոստոլուպեսը, ձերբակալվում է և շղթայակապ բերվում կայսեր մոտ, որն այն ժամանակ գտնվում էր Հիերիայի պալատում: Կայսեր հրամանով նա հանձնվեց մագիստրոս Մանուիլի դատաստանին: Իր դեմ ներկայացված մեղադրանքների, այդ թվում և թշնամիների մոտ փախչելու փորձ անելու համար¹⁴², նա ղրկվեց մեկ աչքից և մեկ ձեռքից, որից հետո իր կյանքի օրերը սպառեց աքսորում՝ Մեսեմբրիայում¹⁴³: Այսպիսի վախճան ունեցավ ահա ընդհանրապես անարգ Ապոստոլուպեսը:

68. Այն միջոցին, երբ կայսրն իր զորավարներով զբաղված էր Արևմուտքով, հարավի տրաբները շունչ քաշեցին և ենթադրելով, որ հռոմայեցիները անգործության են մատնված, անհոգ ու անփուլթ նրստած են, լցվեցին եռանդով և որոշեցին կրկին ձեռք մեկնել ծովային գործերին: Եդիսլատոսի և Ասորիքի ծովափնյա քաղաքներում նավեր շինելով, նրանք վճռեցին արշավել հռոմայեցիների ենթակա ցամաքի ու ծովի վրա: Նրանք գտան, որ նախապես անհրաժեշտ է հետախույզների միջոցով իմանալ, թե ինչ վիճակում են կայսեր գործերը: հռոմայեցիներն

իմացող և հույնի զգեստներ հագած մի մարդու ուղարկեցին, որ պետք է ամեն ինչ իմանար և իրենց հայտները Մշտարթուն, հասարակաց հոգսերով ապրող և ամեն ինչ կանխատեսող կայսեր ուշադրությունից չվրիպեցին Ասորիքում կառուցվող նավերը, այդ պատճառով նա իր հերթին ավելի շատ տրիերներ ու ղիբրներ շինեց և, ծովային ուժերը կենտրոնացնելով մայրաքաղաքում, սպասում էր, թե ինչ ցույց կտա ապագան: Բայց, որպեսզի նավաստիները անգործ մնալով չվարակվեն անհնազանդության ախտով, հրամայեց աշխատել այն ժամանակ պալատի բակում կառուցվող մեր փրկիչ Հիսուս Քրիստոսի, հրեշտակապետաց և Եղիա Թեաբացու տաճարի շինարարության վրա. [Թշնամու] նավատորմիդ՝ Ասորիքի սահմաններից դուրս գալու դեպքում այս [նավաստիները] ևս ուղարկվելու էին նրանց ընդդիմակայելու: Ասորիքից ժամանած լրտեսը, տեսնելով նավերի բազմաթվությունը, ուղարկվելու պատրաստ զորքը, մանրամասն հետախուզելով ու լրտեսելով, վերադարձավ և զեկուցեց իրեն ուղարկողներին: Վերջիններս ստանալով կայսեր տեսած պատրաստությունների մասին անակնկալ լուրը, վախեցան և որոշեցին հանգիստ մնալ, դադարեցրին նավերով արշավելու նախապատրաստությունները: Բայց և այնպես նավաստիների բազմությունը մնաց մայրաքաղաքում և զբաղված էր վերոհիշյալ գործով:

69. Կարբեդոնի բարբարոսները, իրենց կրած պարտություններից հետո, երկյուղ զգացին, որ հռոմեական նավատորմիդը կփութի նաև իրենց [քաղաքի] վրա հարձակվել: Այդ պատճառով իրենք ևս բազմաթիվ նավեր շինեցին: Բայց երբ գարունն անցավ և տեսան, որ կայսրը զորք չի ուղարկել, ենթադրեցին, որ կայսեր զորքը զբաղված է ուրիշների դեմ մղվող պատերազմներով, և հանդգնեցին Սիկիլիայի վրա արշավել: Գալով [կղզու] մայրաքաղաքը, այն է՝ Սիրակուսա, պաշարեցին այն և սկսեցին թալանել ու ավարի առնել նրա արվարձանները և [քաղաքի] շրջակայքը: Սիկիլիայի զորավարը այդ մասին հայտնեց կայսեր, և Ասորիքի դեմ ուղարկվելու պատրաստված ռազմական ուժը զորավար Ադրիանոսի գլխավորությամբ առաքվեց Սիկիլիա. այդ ժամանակ նա էր ծովային ուժերի հրամանատարը: Նա, թագավորանիստ քաղաքից դուրս գալով, չհանդիպեց նպաստավոր, համընթաց քամու և, մի կերպ հասնելով Պելոպոնես, խարիսխ գցեց Մոնեմվասիայի Հիերաքս նավահանգստում, սպասելով հաջողակ քամու: Եթե անհոգ մարդ չլիներ, եթե նրա երակների մեջ արյունը եռար, նա կնավարկեր նույնիսկ քամուն հակառակ, անհողմության դեպքում կթիավարեր և կփութար ծրագրի իրականացմանը: Բայց նշված նավահանգրս-

տում նա անշափ ժամավաճառ եղավ, իսկ հագարացիներն օղակն էլ ավելի սեղմեցին, դիմեցին ամեն մի միջոցի, աճապարեցին իրենց մրտադրութիւնն իրականացնելու, քանի պաշարվածներին օգնութեան չեն հասել: Քաղաքը գրավվեց գրոհով, պաշտպանների մեծ կոտորած տեղի ունեցավ, քաղաքի ամբողջ բնակչութիւնը գերեվարվեց, առկա հարստութիւնը թշնամիների ձեռքը ավար ընկավ, քաղաքը հիմնահատակ կործանվեց, և նրա սուրբ տաճարները կրակի տրվեցին: Հռչակավոր և գեղեցիկ քաղաքը, որ բազմիցս պարտութեան էր մատնել իր վրա հարձակված անհամար հունական և բարբարոսական զորքերին, ավերակների վերածվեց: [70] Դեպքի մասին Ադրիանոսը տեղեկացավ հետևյալ կերպ. Պելլոպոնեսում Մոնեմվասիայից, ալսինքն՝ այնտեղից, որտեղ խարիսխ էր գցել հռոմեական նավատորմիղը, ոչ հեռու Հելոս անունով մի վայր կա, որն իր անունը ստացել է շուրջը գտնվող խիտ ու ստվար անտառներից: Այնտեղ դիվային ուժ էր թաքնված, և որպեսզի նա իբրև թե անվնաս պահի արածող հոտերը, արժանացել էր տեղի հովիվների լուրջ հոգատարութեան: Դեռից մի քանիսը ուրախ խոսակցում էին, և հովիվները լսեցին նրանցից, թե երեկ Սիրակուսան գրավվեց, որ քաղաքն ամբողջութեամբ հիմնահատակ կործանվեց և կրակի տրվեց: Հովիվները իրենց լսածը պատմեցին ոմանց և լուրը բերնեւերան հասավ Ադրիանոսին: Վերջինս իսկույն իր մոտ կանչեց հովիվներին և մանրամասն հարցութորձ արեց. հովիվների ասածը և իր լսածը համընկան: Նա ցանկութիւն հայտնեց ականջալուր լինելու [դեռի խոսակցութեան] և հովիվների հետ գնաց նշված վայրը: Հովիվների միջոցով հարց տվեց դեռիին, թե Սիրակուսան ե՞րբ կգրավվի ու պատասխան ստացավ, թե Սիրակուսան արդեն գրավվել է: Նա տխրեց ու նեղ դրութեան մեջ ընկավ, բայց իրեն հանգստացրեց այն մտքով, թե չպետք է շար ոգիների ասածներին հավատալ, որովհետև նրանք կանխագուշակելու կարողութիւն չունեն: Նա անգիտանում էր, որ դա ոչ թե կանխագուշակութիւն էր, այլ կատարվածի, եղած-վերջացածի բացահայտումը. դեռն իրենց արագաշարժութեամբ ավելի շուտ են տեղ հասնում, քան այն մարդիկ, ովքեր գալիս են հաղորդելու կատարվածը: Նա դեռ տարակուսանքի մեջ էր, բայց տասը օր անց, կոտորածից փրկված սլելոպոնեսցի մարդայիտներից և տաքսատոսներից ոմանը սլատմեցին այդ ավերածութիւնների մասին, որոնց ականատես էին եղել իրենք: Ադրիանոսը նրանցից այդ լուրն ստանալով, նավատորմիղով փութանակի (գնալու ժամանակ հակառակ ուղղութեամբ փչող քամին վերադառնալու համար արդեն նպաստավոր էր) հասնում է թագավորա-

նիստ քաղաքը և ապաստան հայցում աստծո իմաստության անունը կրող տաճարում: Բայց սարսափելի փորձանքը կայսեր սրտաբեկ էր արել, նրա զայրույթն ու զգացած ցավը շափ ու սահման չունեին և Ադրիանոսին պատժից շփրկեցին ո՛չ աստծո տաճարը, ո՛չ էլ նրա համար միջնորդող պատրիարքը: Ճիշտ է, վերջինս նրան մահապատժից փրկեց, թեև դրան արժանի էր, բայց նրան շահողվեց միանգամայն զերծ պահել այն շափավոր պատժից, որն ուրիշների համար էլ կարող էր դաս լինել: Կայսրը կարող էր իր անձնական հարցերի առթիվ բոլորքոված զայրույթը շափավորել և ուանձել, բայց նա միանգամայն անզիջող էր, երբ հարցը վերաբերում էր հասարակաց շահերին:

71. Արևմուտքում ահա դարձյալ հզորացան թշնամիները: Սպասվում էր, որ նրանք այս հաջողությունից թեւավորված, ավելի առաջ կանցնեն և կծավալեն իրենց սրշավանքները: Դրա համար թրակացիներից, մակեդոնացիներից և ընտիր իսարսիանոնցիներից ու կապադովկացիներից բաղկացած զորքով նրանց դեմ է ուղարկվում Լանգոբարդիայի զորքերի հրամանատար կապադովկացի Ստեփանոսը, որին Մաքսենտիոս էլ էին անվանում: Նա, հասնելով նշված վայրը, փորձեց գրավել սարակինոսների ձեռքում գտնվող Ամանտիա քաղաքը. լինելով դանդաղաշարժ և անփույթ, բայց ավելի ճիշտ վախկոտ ու փափկակյաց, նա այդպիսի զորքով չկարողացավ հաջողության հասնել և այդ պատճառով պաշտոնանկ արվեց: Նրան փոխարինում է Նիկեփորը, Փոկաս մականվանյալը¹⁴⁴, եռանդուն, արթուն, ֆիզիկական ուժով ու մտավոր կարողություններով օժտված մի համեստ մարդ, որն իր հետ վերցրեց Արևելքի հրամանատարներին ենթարկվող մեծ զորք և այն Դիակոնիցեսին¹⁴⁵, որ ժամանակին Տեֆրիկեում խրիսոսիորին էր ծառայում՝ Մանիի հավատքը դավանող¹⁴⁶ մի մեծ զորամասով: Նիկեփորը, գլխավորելով Ստեփանոսի զորքերը, ցուցաբերեց խոհեմություն, պատերազմական արիություն և սխրտնք: Նա իսկույն գրավեց Ամանտիա քաղաքը, դիմադրություն ցուցաբերած թշնամիներին փախուստի մատնեց ու նրանց մեծ ջարդ տվեց, վերստին հռոմեական տիրապետության ենթարկեց Տրոպաս կոչվող ամրոցը և սուրբ Սևերինայինը. մարտում և կռիվներում նա հաղթեց հազարացիներին, նրանցից գրաված ավարով լիացրեց իր զորքը: Այդպիսի գործեր նա արեց երանելի կայսր Վասիլի կենդանության օրոք. պակասը նա լրացրեց հետագայում, ամենահեղ և ամենաիմաստուն կայսր Լևոնի, [Վասիլի] որդու ժամանակ: Թեև ժամանակագրական տեսակետից այս մարտերը իրար չեն հաջորդել, ինչ-

պես սույն պատմութեան մեջ է ցույց տրված, բայց յուրաքանչյուր դեպքի ճշգրիտ ժամանակը հայտնի չլինելու պատճառով, բոլորը մի տեղում շարադրվեց՝ իրար հետեից:

Ահա այն, ինչ ես լսեցի անմիջականորեն Վասիլ կայսեր, ինչպես և նրա զորահրամանատարների միջոցով արածի մասին՝ ցամաքում և ծովում, Արևելքում և Արևմուտքում:

72. Անհրաժեշտ է դարձյալ կանգ առնել այն գործերի վրա, որ կայսրն իրագործեց անձնապես, պատմել, թե ինչպես նա մշտապես ապրում էր հասարակաց հոգսերով, միտքն անվերջ զբաղված էր լինում ժողովրդի ցավերով, թե ինչպես նա խոհեմաբար էր տնօրինում գործերը: Նա ուշադիր ունկնդրում էր պատմական զրույցներ, քաղաքական խրատներ, բարոյախոսական դաժներ, եկեղեցու հայրերի հոգեվոր հորդորները և խորհուրդները: Բայց և զբաղվում էր գրական գործունեությամբ: Նա հետազոտում էր զորավարների, ինքնակայների կյանքն ու գործունեությունը, արարքներն ու պատերազմական սխրանքները, ուշադրություն դարձնում նրանց լավագույն ու գովելի կողմերի վրա, ջանալով նմանվել նրանց: Մանրակրկիտ քննության ենթարկելով աստվածահաճո, բարեպաշտ կյանք վարած մարդկանց կենսագրությունը, նա աշխատում էր զսպել իր հոգու բռնկումները, ցանկանալով ցույց տալ, որ ինքնակալ լինելուց բացի, նախ և առաջ հենց ինքն է, Վասիլը, դրանից նա շատ օգուտ քսողեց: Այդ էր պատճառը, որ նա անշափ մեծ ցանկություն ուներ ծանոթություն հաստատելու, հարաբերվելու և զրուցելու դեռևս կենդանի մնացած այն երանելի մարդկանց հետ, ովքեր այս [երկրային] կյանքում աննյութական և երկնային կենցաղ էին վարում: Լինելով ծայրաստիճան բարեպաշտ մարդ, նա ոչ թե նրանց էր հրավիրում, այլ, անտեսելով կայսերական մեծությունը, ինքն էր նրանց մոտ գնում, արժանանում նրանց մաղթանքներին ու աղոթքներին, ավելի աստվածավախ դառնում և ընթանում աստծո արդար ճանապարհով: Այդ էր պատճառը, որ նրա մոտ միշտ կարելի էր տեսնել առաքինությանց [քառ]ավետարանը: Մարդիկ հիանում էին նրա քաջությամբ և ողջամտությամբ, խոհեմությամբ և արդարամտությամբ: Նա մշտապես ձգտում էր դեպի ավելի լավը, և կարծես կյանքը փերադարձել էր վաղեմի կարգ ու կանոնին: Նա անվերջ հոգ էր տանում, որ հպատակները լինեն բարեկեցիկ, որսլեսզի մեկը մյուսին վնաս չհասցնի: Ղեկավար պաշտոններին տիրացած մարդիկ ջանք էին թափում նմանվելու տիրոջ, լինելու բարեպաշտ, ունենալու ակնածանք դեպի քահանաներն ու վանականները, լինելու ողորմած՝ չրավորների հանդեպ, բոլորի հետ վարվելու արդարացի և առանց կողմնապահության: Քրանզի

հենց կայսեր պատգամն էր և հրամանը, որ հզորը չպետք է ճնշի թույլին, իսկ ստորադրյալը պետք չէ անարգի և բանասարկի վերադրյալին, նրան, ով պետք է եղբոր նման գուրգուրա և սիրի չքավորին, որն իր հերթին պետք է աղոթի վերսուղրյալի համար, որպես հասարակաց հոր և փրկչի, անկեղծորեն ցանկանա, որ Տերը երջանկություն պարգևի: Իր կյանքն ահա նա այսպես էր տնօրինում: Բայց ապավինելով աստծո նախախնամությանը, նա շատ բան էր սովորում և երազներից: Երբ նա հոգսով տարված մտնում էր իր ննջասենյակը և հասարակաց ինչ-որ հարցով մտազբաղ տանջվում, հաճախ երազում տեսնում էր կատարվելիքը, հուսադրվում էր ու հանգստացնում իր հոգեկան տազնապը: Իվ զարմանալու ոչինչ չկա, որ նախախնամությունը խրախուսում էր և ուղղում դեպի բարին, հայտնում ապագան նրանց, ովքեր երկրային իշխանությունը ծառայություն են համարում, մեզ՝ մահկանացուներիս սրբավայել են սպասարկում, բարի օրինակ ցույց տալիս:

73. Քանի որ խոսքն այլ ուղղությամբ ընթացավ, և հնարավորություն չունեցա իր տեղում պատմել, արդ նպատակահարմար գտա ճակատամարտերի և պատերազմական դեպքերի շարադրանքն ավարտելով, կանգ առնել այդ հարցի վրա ևս: Ես նկատի ունեմ այն, թե ինչպես կայսրը շնորհացավ փոխհատույց լինել նրանց, ովքեր իրեն աջակցություն էին ցույց տվել, երբ դեռ նա շարքային մի անձնավորություն էր, ովքեր խնդրել էին հիշել իրենց փայլուն դիրքի հասնելիս: Խոսքը սուրբ Դիոմեդեսի վանքի վանահոր և պելոպոնեսցի կնոջ՝ Դանելիսի մասին¹⁴⁷ է, որոնց Վասիլը փոխհատույց եղավ շատ ավելիով, քան նրանք ակնկալում էին: Նա մեծ վկա Դիոմեդեսի [տաճարը] փառավոր կերպով պայծառացրեց՝ թանկարժեք նվիրատվություններով, բազում գրքերի, սպասքների և շքեղ հանդերձների պարգևումով, իսկ վկայի անունը կրող վանքը ունեոր դարձրեց լայնատարած կալվածքների տված մեծ ու առատ եկամուտներով. ամեն տեսակետից ապահով դարձրեց և այն ոչ մի բանի կարիք չէր զգում այլևս: Վանքի համար նա հոյակապ շենքեր կառուցեց և ամեն ինչով լիացրեց ու հարստացրեց: [74] Հենց որ իշխանության տիրացավ, նա հրավիրեց Դանելիսի որդուն և պատվեց պրոտոսուլաթարի աստիճանով, շատ սիրալիր վերաբերվեց նրան, չէ՞ որ նա իր հողևոր եղբայրն էր: Երբ նրա զառամյալ մայրը ցանկություն և մեծ փափագ հայտնեց տեսնել կայսեր և պատկառելի հասուկում մեծ պատվի արժանանալ (բարեպաշտ վանականը կանխագուշակել էր այդ բանը, և դրա համար նա Վասիլին օգտակար էր եղել և սիրալիր կերպով հյուրընկալել), կայսրը թույլ տվեց և նա առոք-փառոք, մեծ շքա-

խմբով ու բազմաթիվ ծառաներով մայրաքաղաք եկավ: Քանի որ նա ի վիճակի չէր ոչ կառք նստել, ոչ ձի, ապա և լինելով շատ հարուստ ռովորել էր փափկակեցության, պառկեց դեպակի վրա և հրամայեց իր ստրուկներից երեք հարյուր¹⁴⁸ ընտիր, թիկնեղ երիտասարդների, որ տասական հոգի փոխեփոխ կրեն իր դեպակը: Այդ կերպ նա կտրեց Պելոպոնեսից մինչև թագավորանիստ քաղաքն ընկած տարածությունը: Կայսրը նրա պատվին Մագնավրայում փառավոր և մեծ ընդունելություն կազմակերպեց, այն կարգով, ինչ հռոմեական կայսրերը սովորաբար ընդունում էին օտար պետության մեծ և հռչակավոր առաջնորդներին: Նա իր հետ թանկարժեք նվերներ էր բերել, որոնց նման օտար թագավորներից գրեթե և ոչ մեկը մինչ այդ չէր բերել հռոմայեցիների կայսեր: Հինգ հարյուր ստրուկ, այդ թվում՝ հարյուր գեղադեմներ քինին: Այդ մեծահարուստ զառամյալ կինը, ըստ երևույթին, գիտեր, որ արքունիքում ավելի շատ ներքինի է լինում, քան ամառ ժամանակ ոչխարների փարախում՝ ձանձեր: Նա նրանց նախօրոք տեղավորեց [արքունիքում] այն նպատակով, որպեսզի, եթե երբևիցե պալատ գա, նրանք որպես իր նախկին ծառաները, սպասարկեն իրեն: Կային և հարյուր կին սկիաստրիա¹⁴⁹, հարյուր սիդոնական¹⁵⁰ երփներանգ գործվածքներ, որ շատերն այժմ իրենց անգիտությամբ աղավաղելով անունը կոչում են սենդես, հարյուր լինոմալոտարիա¹⁵¹ (վատ չէ նրանց ժողովրդական հորջորջումը տալ), կտավե երկու հարյուր բարսկ ամալիա և այլն, որոնք սարդի ոստայնից էլ բարակ էին, և յուրաքանչյուրը կարելի էր տեղավորել եղեգե խողովակի մեջ, սրանք էլ հարյուր հատ, ապա նսււ մեծ քանակությամբ արծաթե և ոսկե դանազան սպասներ: [75] Նա ուշադրության արժանացավ, փառավոր հյուրընկալվեց՝ իր պատկառելիության և աղնվական ծագմանը պատշաճող ձևով, արժանացավ կայսերամայր կոչվելու [պատվին], մասնակից դարձավ կայսերական բազում ընդունելությունների և պատիվների, ուրախություն և բերկրանք ըմբռնվանեց, լիացավ ստացած փոխհատուցմամբ և խոստովանեց, որ դա շատ ավելին էր, քան իր տվածը: Այդ էր պատճառը, որ նա մեծահոգաբար իր նվերների վրա ավելացրեց Պելոպոնեսի ոչ փոքր մասը, որ իր կալվածն էր, և առատաձեռն ձևով այն նվիրեց իր որդուն, այն է՝ կայսեր: Որոշ ժամանակ նա այդ մեծ քաղաքում մնաց՝ վայելելով և ըմբռնվելով, և ապա վերադարձավ իր հայրենի երկիրը: Նա կարծես այդ շրջանների տիրուհին էր և այսուհետև տեղում արժանացավ շատ ավելի մեծ պատիվների: Նա վերադարձավ այն ձևով, ինչ ձևով գնաց¹⁵²: [76] Այդ ժամանակներում էր, որ սկրս-

վեց կառուցումը այս հիանալի և գեղատեսիլ տաճարի, որը մենք նոր բազիլիկ եկեղեցի¹⁵³ ենք անվանում և նվիրված է մեր փրկիչ Հիսուս Քրիստոսին, հրեշտակապետ Միքայելին և Եղիա Թեսալացուն։ Այդ կինը վերցրեց եկեղեցու հատակի շափերը, գործել տվեց և ուղարկեց հսկայական և զարմանահրաշ գորգեր, որոնք մեղ մոտ կոշվում են ապո տես էվքես¹⁵⁴, որոնցով պետք էր ամբողջ հառակը ծածկվեր, հատակ, որ զանազան թանկագին քարերով էր պատրաստված, խճանկարների ձևով իրար հարմարեցված և կողք կողքի դրված, որոնք դրսևորում էին սիրամարգերի երփներանգությունն ու դեղեցկությունը։ Բացի այդ, նա ամեն տարի, քանի կայսրը կենդանի էր, նվերներ էր ուղարկում իր ստացածից ոչ պակաս։ Այդ կինը երկար ապրեց, կայսեր մահից հետո էլ։ Դեռ կենդանի էր մարգարե վանականը¹⁵⁵, որն ասաց, թե իրեն երկու տարվա կյանք է մնացել։ այդ առիթով նա ցանկություն հայտնեց գնալ և տեսնել նաև կայսեր որդուն՝ Լևոնին, որն արդեն ինքնակալական իշխանություն էր ստացել։ Եվ ահա նա նույն ձևով ընտիր պատանիների կրած դեսպակի վրա շատ հանգիստ, առանց որևէ գրծվարության, կտրեց այնքան երկար ճանապարհ, տեսավ ամենամաստուն և հեզ Լևոն կայսեր, նրան էլ նվիրեց հոյակապ ընծաներ։ իր կայքի ժառանգորդը նշանակեց (իր՝ Դանելիսի որդի Հովհաննեսն արդեն վախճանված էր) և խնդրեց կայսերական ներկայացուցիչ ուղարկվի՝ իր ունեցվածքն արձանագրելու և ընդունելու համար, որից հետո բռնեց վերադարձի ճանապարհ, դեպի իրեն սնուցած հայրենի հողը, խնդրելով բարի կայսեր, որ այդ հողին հանձնվի իր հողեղեն մարմինը։ Տեղ հասնելով, նա փոքր անց վախճանվեց։ /77/ Զառամյալ կնոջ ցանկության և կտակի կամակատար նշանակված պրոտոսպաթար Զենոբիոսը տեղ հասնելով, նավպակտոսի բերդը, կնոջ աղքական Դանիելից իմացավ նրա մյուս աշխարհ փոխվելու մասին։ Նրա թողած կտակի պատճենը՝ ձեռքին՝ նա մտավ Դանելիսի տունը, ամեն ինչ տնօրինեց համաձայն այդ կնոջ ցանկության և թողած կտակի։ Նա գտավ հնչուն բաղում ոսկի, ինչպես և այլ կարողություն՝ արծաթեղեն, ոսկեղեն, հանդերձներ, սպասներ, ստրուկներ և անասուններ։ այդ բոլորը մասնավոր մի մարդու համար անշափ մեծ հարստություն էր, ավելի ճիշտ թագավորական սեփականության քիչ զիջող։ Այն պատճառով, որ նրա ստրուկներն անթիվ անհամար էին, կայսերական հրամանի համաձայն նրանց մի մասը՝ երեք հազար մարմին, Լանգոբարդիայի բանակաթեմն ուղարկվեց. աղատ գաղթականություն¹⁵⁶։ Մնացած կալվածները, դրամն ու ստրուկները բաժանվեցին՝ համաձայն նրա կտակի։ կայսեր, այն է

ներա ժառանգին, որպես սեփական ժառանգություն հասավ ի միջի այլոց ութսուն պրոաստիոն:

Ժամանակագրական տեսակետից այդ բոլորը տեղի ունեցան շատ ավելի առաջ, քան շարադրածս պատմական իրադարձությունները, մասամբ էլ բավական ժամանակ անց: Ծիշտ է, տվյալ պատմության համար այդ մասին գրելն այնքան էլ հրատապ չէր, բայց ի հարգանս այդ զառամյալ կնոջ, ապա և նրա հարստությունը, ազնվազարմությունն ու պատկառելիությունը ցույց տալու նպատակով, շեղման կարգով թող այստեղ արձանագրված լինի:

78. Քրիստոսասեր կայսր Վասիլը պատերազմական գործողությունների ընդմիջումներում (պատերազմներ, որոնց նա ինչպես ագոնոթետ¹⁵⁷ անհրաժեշտ ընթացքն էր տալիս՝ իր ենթակաների միջոցով), մեծ հոգատարությամբ առատ միջոցներ էր հատկացնում ու տրամադրում՝ վերականգնելու սուրբ և աստվածային բազմաթիվ տաճարներ, որոնք անցյալում երկրաշարժերի ժամանակ ճեղքեր էին ստացել, ճեղքեր, որոնք սպառնում էին կործանել դրանց, կամ էլ ամբողջությամբ վիլվել էին: Նա ոչ միայն ամրացնում էր [տաճարները], պետք եղած շինարարությամբ վերականգնում խարխիված մասերը, ոչ միայն կանխում էր փլուզումները, այլև գեղեցկություն էր հաղորդում նրանց և նախկին կատարելությունը և նորաշենի տեսք: Խոսենք ամեն մեկի մասին առանձին¹⁵⁸:

79. Աստծո մեծ իմաստության անունը կրող հռչակավոր և աստվածային տաճարի արևմտյան, մեծ և երկինք խոյացող խորանը մեծ ճեղք էր ստացել, և երկյուղ կար, որ շուտով փուլ կգա: Կայսրը փորձառու վարպետների օգնությամբ ամրացրեց այն ու նորոգեց, ապահով և հուսալի դարձրեց: Նա այդ խորանի վրա աստվածամոր կերպարը նկարեց՝ անսերմ հղությամբ ծնված որդուն ձեռքերին, իսկ նրանց երկու կողմում՝ գլխավոր առաքյալներ Պետրոսին և Պողոսին: Նա միջոցներ հատկացրեց և ջանասիրորեն վերացրեց տաճարի մնացած խարխուլ մասերը: Նա ոչ միայն վերանորոգեց խարխուլ պատերը, այլև սեփական նվիրատվություններով ավելացրեց նրա նվազած եկամուտները. սլակասում էր յուլը, և վտանգ կար, որ կհանգչեն սուրբ կանթեղները, դրա առաջն առնելու համար կայսրը նվիրաբերեց Մանտեա կոչվող հսկայական կալվածք և մեկընդմիջտ ապահովեց կանթեղների լույսը: Այս սրբազան տաճարի սպասավորներին նա ապահովեց առատ պարենով՝ նշված կալվածի հարուստ եկամտից, որով նա նրանց սպասավորությունը դարձրեց անպակաս ու մշտական:

80. Նա հենապատերով ամրացրեց նաև Սուրբ Առաքելոց վեհաշուք և մեծ տաճարը, որ խարխլվել էր և վաղեմի շքեղությունից ղրկվել. ճեղքեր ստացած մասերը վերանորոգեց, ժամանակի ընթացքում ձեռք բերած կնճիռները հարթեց և նախկին շուքը տվեց ու նորակերտ դարձրեց: Նա վերաշինեց նաև փուլ եկած, անցյալի շքեղությունից ղրկված Պեգեի Աստվածամոր սուրբ տաճարը և նախկինից ավելի գեղեցիկ դարձրեց այն: Նա ի հիմանց վերակառուցեց և նախկինից ավելի ամուր դարձրեց նաև Աստվածածնի մի այլ տաճար, Սիգմա կոչվողը, որ ամբողջությամբ ավերակ էր դարձել: Նա ի հիմանց վերաշինեց Ավրիլիանում գտնվող Ստեփանոս Նախավկայի հիմնահատակ կործանված տաճարը: Մկրտչի, այն է՝ Հովհաննես Կարապետի, Ստրովիլեայում և Մակեդոնիենում գտնվող [երկու] սուրբ վկայարաններից մեկը ի հիմանց վերաշինեց, իսկ մյուսի՝ հիմնական մասը: Բացի այդ, նա հին ավերակներից մաքրեց և նորոգեց Փիլիպպոս առաքյալի և նրանից արևմուտք գտնվող Ղուկաս ավետարանչի սրբարանները: [81] Պատշաճ ուշադրության արժանացրեց և ամբողջովին վերանորոգեց Մոկիոս մարտիրոսի մեծ վկայարանը, որը բազմաթիվ ճեղքեր էր ստացել. նրա ավագ խորանը հիմնահատակ քանդվել էր, ավերելով և սուրբ սեղանը. նա անհրաժեշտ հոգատարություն ցուցաբերեց և կատարելապես ոտքի կանգնեցրեց այն: Նաև նրան կից, արևմտյան կողմում գտնվող Անդրեաս նախակոչ առաքյալի տաճարը, որը ծայրահեղ անուշադրության մատնվելով՝ ճեղքեր էր ստացել: Հիմքից վերականգնեց և սուրբ Ռոմանոսի սուրբ տաճարը, որը նույնպես փուլ էր եկել: Դետերոնում գտնվող սուրբ Աննայի և Քրիստոսի վկա Դեմետրիոսի [տաճարները] նորակերտ դարձրեց ու շքեղ: Տեսնելով, որ Ռավդոսի աստվածամոր տաճարին կից գտնվող էմիլիանոս վկայի [տաճարը], չդիմանալով ժամանակի բեռին, ավերակ էր դարձել, նորոգեց՝ երկու կողմից հենապատերով ամրացնելով: [82] Նաղարիոս վկայի սուրբ վկայարանը, որ վաղուց կառուցված լինելով ոչ միայն փուլ էր եկել, այլ նրա հետքն անգամ չէր մնացել, վերստին կառուցեց, և այն իր շքեղությամբ ու գեղեցկությամբ շատ էր գերազանցում նախկինը: Դոմնինոսի սյունաշարքեր կոչվող վայրում նա վերանորոգեց և վեհաշուք դարձրեց Քրիստոսի՝ մեր աստծո սուրբ Հարության տաճարը, ապա և վկա Անաստասիայի գեղեցիկ տաճարը, նրա փայտե ծածկը փոխարինեց քարե ծածկով և հիանալի կերպով պերճազարդեց: Տեսնելով, որ մեծ վկա Պատոնի տաճարի ծածկը նույնպես վնասվել է, նորը կառուցեց, վկայարանն ամրացրեց անհրաժեշտ հենապատերով: Բարեհաղթ վկաներ Հես-

պերիոսի և Զոնի սուրբ վկայարանին, որը գրեթե հողին էր հավասարվել, նախկին տեսքը տվեց. նորոգեց և Հեպտասկալոնում¹⁵⁹ գտնվող Ակակիոս վկայի սուրբ տաճարը, որ համարյա թե խարխուլ էր և փլուվելու վրա. նա ամեն տեսակի հենապատերով ապահովեց այն, նրա փուլզման առաջն առավ և ռտքի կանգնեցրեց: Պետրիոնում գտնվող Եղիա մարգարեի տաճարը, որը կարծես հոգին ավանգելու վրա էր, նա ամրացրեց, շքեղ կառույց գարծրեց, իսկ նրա շրջակայքում գտնվող ճնշող, խղճուկ տները քանգեց և ազատեց տաճարը դրանց հարևանությունից:

83. Բայց ինչո՞ւ ենք կանգ առնում նրա գործունեության մանրուքների վրա (թեև դրանք մեծագործություններ են) և չենք խոսում նրա մեծ ու զարմանահրաշ գլուխգործոցի մասին, որին նա անձնապես լծվեց և իր ձեռքով կառուցեց արքունիքի բակում¹⁶⁰: Այս մեկը միայն բավարար ապացույց է նրա՝ սա աստված տաժաժ ակնածանքի, նրա մտահղացումների վեհության ու զարմանալիության մասին: Կարծես ցանկանալով փոխհատույց լինել իրենց բարեհաճության համար տեր Քրիստոսին, հրեշտակապետ Գաբրիելին և նախանձավոր Եղիա Թեսալացուն, ով իր մորը մարգարեացավ որդու թագավորական [գահին] բարձրանալու մասին, ահա նրանց անվան և հիշատակի հավերժացման, ինչպես և աստվածածնի և առաջին քահանայապետ Նիկողայոսի սուրբ և գեղեցիկ տաճարը կառուցեց¹⁶¹, որի մեջ զուգորգվեցին արվեստն ու պերճանքը, ջերմ հավատքն ու մեծ ակնածանքը. ամեն տեղից գեղեցկագույն իրերը նրա շինարարության վրա օգտագործվեցին, ե համոզված եմ, որ այդ մասին լսելը քիչ է, սեփական աչքով պետք է տեսնել: Մարգարիտներով, ոսկով ու արծաթով, երփներանգ մարմարիոններով, խճանկարներով, մետաքսով հարսի նման պճնված տաճարը նա ընծայաբերեց փեսա Քրիստոսին: /84/ Տաճարի առաստաղը, որ հինգ կիսագնդերից էր կաղմված, պսպղում է ոսկուց, սրբապատկերների գեղեցկությունը կայծկլտում է աստղերի նման: Ծածկը պղնձ է, որ ոսկու տպավորություն է թողնում: Աջ ու ձախ պատերը պերճազարդված են թանկարժեք, գույնզգույն մարմարիոնով, տաճարի ավագ խորանը ոսկով, արծաթով, թանկագին քարերով ու մարգարիտներով է զարդարված ու պաճուճված: Բեմի վանգակապասը, նրա սյունաշարը և վերևում ևղածը, որ քիվի տպավորություն է թողնում, ապա նաև ներսի նստարաններն ու նրանց առջևի աստիճանները, բոլորը ոսկեջրած արծաթից են, սլաքավական քարերով՝ մարգարիտներով ազուցված: Ամբողջ հատակը փառահեղ կերպով ծածկված է մետաքսյա գործ-

վածքներով կամ սիդոնյան գորգերով: Ամեն ինչ պերճազարդվեց ու պաճուճվեց. հատակի մարմարյա տախտակները և դրանք պարփակող խճանկար գոտիները աչքի են ընկնում իրենց երփներանգությամբ և հիանալի ներդաշնակությամբ: Ամեն ինչ պսպղում է արտակարգ գեղեցկությամբ: Կայսրը տաճարին հատկացրեց բազմաթիվ՝ երգասացներ, մեծ եկամուտներ նշանակեց, կարգադրելով սրբարանի հոգևոր հովիվներին ծախսել արդար և առատաձեռն: Պման գործերում ցուցաբերած առատաձեռնությամբ նա գերազանցեց իր բոլոր նախորդներին:

85. Կարճ ասած, ահա ներքուստ այսպիսին է տաճարը, եթե հնարավոր է, իհարկե, մի քանի խոսքով ներկայացնել դիտողներին այսպիսի ապշեցնող գլուխգործոցը: Իսկ ինչպիսի՞ն էր նա դրսից: Արևմտյան կողմում, տաճարի արտաքին զավթում, երկու շատրվան կա, մեկը՝ հարավային կողմում, մյուսը՝ հյուսիսային, արվեստի մեծագործություններ, նյութի փայլ և ճարտարապետի հմտություն: Հարավայինը կառուցված է եգիպտական քարից, որին մենք սովորաբար հռոմեական ենք անվանում: Նրա շուրջը կարելի է տեսնել դրակոններ՝ քանդակագործական գերազանց աշխատանք: Նրա մեջտեղում բարձրանում է կոնաձև, ծակոտկեն, պարուրաձև մի սյուն, որի շուրջը կարծես պար են բռնել սպիտակ, սնամեջ փոքր սյուներ, որոնք ծածկված են պսակով: Այդ սյուների վերևից հորդառատ ջուրը հոսում է ավազանի մեջ: Հյուսիսային կողմում գտնվողը կառուցված է սագարիոս կոչվող քարից, որը ոմանք օստրիտես են անվանում: Նրա հատակի մեջտեղում նույնպես ծակոտկեն, պարուրաձև սյուն է բարձրանում՝ սպիտակ քարից պատրաստված: Ավազանի [սյուների] պսակի շուրջը վարպետը պղնձե աքաղաղներ, նոխազներ և խոյեր սարքեց, որոնց բերանից ինչ-որ խողովակի միջով ջուրը հոսում է ավազանի մեջ: Այնտեղ կարելի է տեսնել նաև գավաթներ, որոնց հատակից այն ժամանակ գինի էր բխում, ի հագեցումն անցորդաց: [86] Սրբարանի դռնից դուրս սկիզբ է առնում երկար, գլանաձև մի սյունաշար, որի առաստաղը զարդարված է մարտիրոսների սխրանքներն ու մաքառումը ներկայացնող պատկերներով, մի բան, որ աչքը է շոյում, հոգիդ աստվածասեր դարձնում. մարտիրոսների սխրանքները դրդում են քեզ օրինակ վերցնել նրանցից, նույնիսկ գերազանցել նրանց: Հարավային, ծովահայաց դռներից դուրս գալով, եթե թեքվես դեպի արևելք, կհանդիպես հյուսիսային երկարությամբ և լայնությամբ մի այլ վազքուղի¹⁶², որը նույնպես ձգվում է մինչև թագավորական բակը¹⁶³. այնտեղ սովորաբար կայսրերը և երևելի մարդկանց որդիները, ձիերի վրա նստած,

գնդակ էին խաղում: Երանելի կայսրն անցյալում այդ բակում գտնվող տները գնեց, հիմնահատակ քանդեց, տարածությունը մաքրեց և բակի ծովահայաց կողմում գեղեցիկ տներ կառուցեց, որոնք հատկացրեց վերոհիշյալ տաճարին, որպես գանձարան և շտեմարան: Բակում գտնվող տները (բակ, որն անցյալում կայսրերն օգտագործում էին մարմնամարզական նպատակներով) աստծո տաճարի կառուցման աշխատանքներին խանգարում էին, այդ էր պատճառը, որ ստիպված գնեցին և քանդեցին: Երկու սյունաշարերի միջև, տաճարի արևելյան կողմում գտնվող տարածության վրա, նույնպես նոր Եդեմից արևելք, կայսրը պարտեզ տնկեց՝ բազմատեսակ տունկերով լի և հորդառատ ջրով ապահովված: Մենք նրա դիրքի պատճառով սովորաբար Միջնապարտեզ ենք անվանում այն:

Բայց այդ մասին ասվածը բավական է, թե չէ մեզ անճաշակության մեջ կմեղադրեն: /87/ Լինցնենի, Վանսուեր, գեղեցիկի և իրաւոր ինքնակալի մնացած գործերին: Նա կայսրերից ո՞ր մեկին շգերազանցեց իր մեծածախս ու շքեղ շինարարութեամբ, նոր ձևերի օգտագործմամբ, ամեն մի զարմանահրաշ գործում հանդես բերած տաղանդով: Նա գերազանցեց նրանց ոչ միայն աշխ. շոյող, գեղեցիկ, մեծածախս տաճարների շինարարութեամբ, այլև թագավորական հոյակապ կացարանների, որտեղ զուգորդված էին թանկագին գեղեցիկի հետ, գեղեցիկի հետ՝ անշափ օգտակարն ու հրաշագեղը: Այն պատճառով, որ ոչ բոլորին է վիճակված ականատես լինելու նման գեղեցկութեան, իսկ այդ մասին միայն ականատեսը կարող է լիակատար պատկերացում ունենալ, ստիպված եմ գրավոր ներկայացնել, որպեսզի ըստ արժանվույն հիանան նրանց արարչի վրա, և որսլեսդի արքունի գանձապետները այդ մասին որոշակի գաղափար ունենան: Պալատի հենց արևելյան կողմում կառուցված է Եդիա Թեսբացու տաճարը, որը ոչ միայն ներսից է շքեղ ու գեղեցիկ, այլև սրտաքուստ: Առաստաղը առատ ոսկուց պսպղում էր, այն ամբողջությամբ ծածկված էր խճանկարներով. ժամանակի ընթացքում հորդառատ անձրևներից, ձյունից ու բքից այդ հրաշագեղութունն ղգալի չափով տուժել է: Այս տաճարին կից նա կառուցեց բազմաշարշար և սմենահամբերող վկա Կղեմեսին նվիրված աղբարանը, որտեղ ամփոփեց նրա գանգը և այլ բազում մարտիրոսների սուրբ մասունքները, որոնցից ինքը [կայսրը] և նրանից հետո եկողները ստանում են հոգու ու մարմնի կորով: Դրանց կից է գտնվում նրա կառուցած՝ մեր փրկչին և աստծուն նվիրված աղոթատունը, որի շքեղութեանն ու հիստաքանչութեանը ականատես չեղունները չեն հավա-

տա, որ այնքան շատ արծաթ, ոսկի, թանկագին քարեր ու բաղում մարգարիտներ են նրա հարդարման վրա ծախսվել: Բովանդակ հատակը դրվագված պինդ արծաթից է պատրաստված՝ էնկավսիսով¹⁶⁴. այստեղ աչքի է զարնում ոսկերիչների վարպետությունը: Աջ և ձախ պատերի վրա նույնպես առատորեն է օգտագործված արծաթը՝ ոսկով ու զանազան թանկագին քարերով և պսպղուն մարգարիտներով պաճուճված: Այս սրբազան տան ավագ խորանը բաժանող վանդակապատը, աստված իմ¹⁶⁵, ինչքան հարստություն էր¹⁶⁶ պարունակում. սյուներն ու նրանց խարիսխները ամբողջությամբ արծաթից են, իսկ նրանց վրայից ձգվող արխիտրավը՝ ամբողջությամբ մաքուր ոսկուց, հնդկական ողջ հարստությամբ ողողված: Այստեղ, բազմաթիվ տեղերում Տիրոջ՝ աստված-մարդու կերպարն է դրոշմված խիմեսիսի¹⁶⁷ եղանակով: Ըստ անկարող եմ պատմելու, թե ավագ խորանում ինչ գեղեցկություն, սուրբ [սպասեղեն], գանձ է սլարփակված. եթե նա աղիտոն է, ապա և խոսքի համար էլ արատոն է¹⁶⁸: Շարունակելն անիմաստ է, նախընտրելի է լռել: Ահա սրանք են պալատի այսպես ասած արեելյան գեղեցկությունները, որոնց ծնունդ տվողը երանելի կայսր Վասիլի ջերմ հավատքն էր [առ աստված]:

88. Շինարարություն կատարվեց այլ վայրերում ևս. կառուցվեց սուրբ քարոզիչ Պողոսի սրբազան աղոթարանը, որի արարիչը նույն մարդն է, նրա առատաձեռնությունը: Սրա հատակի վրա ևս արծաթ է օգտագործված, արծաթով են պարփակված հատակի մարմարյա շրջանակները: Իր ճոխությամբ և շքեղությամբ նա ամենեին չի զիջում մյուս կառույցներին: Ապա և գլխավոր առաքյալ Պետրոսին նվիրված սուրբ տաճարը, որ նա կառուցեց Մարկիանոսի սյունաշարի ծայրում, կարծես ծայրագույն աշտարակ լիներ. նրան միացվեց և հրեշտակապետի աղոթարանը: Հենց նրա վերևում է գտնվում աստվածամոր տաճարը: Նա ինչպիսի՞ գեղեցկություն ու արտակարգ շքեղություն տվեց նրան, և կգտնվի՞ արդյոք մեկը, որ դիտելով [տաճարը], չշոյվի: Նրա աչքը, բերկրանքով ու բավականությամբ շրջվի նրա հոգին:

89. Վասիլ կայսեր հենց արքունիքում կառուցած [շենքերը], որոնք պալատների պալատներ¹⁶⁹ էին, անզուգական գործեր, ավելի հմուտ պատմողի, ավելի կատարյալ գրողի կարոտն են զգում: Այս նորաշեն շենքը, որ կենուրգիոն է կոչվում և ի հիմանց նա կառուցեց, որ մի դիտողին չի ապշեցնի: Այն իր վրա է կրում շաբթի կանգնած տասնվեց սյուն, որոնցից ութը թետալական քարից են պատրաստված՝ կանաչ գույնի, վեցը՝ օնիքս կոչվող քարից, որոնց քանդակագործը

զարդարեց գեղեցիկ բազմաթիվ քանդակներով՝ որթատունկ, զանազան կենդանիների կերպարներ։ Մնացած երկու սյուները, թեև նրանք էլ օնիքից էին պատրաստված, բայց քանդակագործները նրանց այլ ձև տվեցին, առուակոսներով վերացրին մակերեսի հարթությունը. վարպետը ցանկացավ զանազանություն մտցնել, բազմազանության մեջ տեսնելով բարեձևն ու գեղեցիկը։ Շենքն ամբողջությամբ, սյուների վերևից սկսած մինչև առաստաղը, և արևելյան կիսագունդը զարգարվեց գեղեցիկ խճանկարներով։ Ամենից առաջ պատկերված էր մեծադործության արարիչը, մարտակից զորավարների շրջապատում, որոնք յուրաքանչյուրը բերում են նրան իր գրաված քաղաքների [նկարները]։ Դրանից վերև, առաստաղի վրա, պատկերված են կայսեր հերակլյան սխրանքները, հպատակների համար կատարած հոգնաջան աշխատանքը, ռազմի դաշտում ցուցաբերած քաջագործությունները և աստծո պարգևած հաղթանակները։ Ներքևում, կարծես աստղերից պայծառացած երկնքի տակ, գտնվում է նույն ինքնակալի կողմից վարպետորեն կառուցված գեղեցիկ ու ճոխ, բազմաձևությամբ աչքի ընկնող ննջասենյակը, որն իր հիասքանչությամբ գրեթե անմրցելի է։ Հատակի հենց մեջտեղում փայլուն խճաքարերով վարպետորեն պատկերված է մարտական թռչուն սիրամարգը, որն առնված է կարիական լավ հրդկված քարից պատրաստված շրջանակի մեջ, որտեղից նույն քարից սլատրաստված ճառագայթներ ճաճանչվում են դեպի մի այլ, ավելի մեծ շրջանակ։ Այս [շրջանակից] դուրս գտնվող [հատակի] քառակուսի տարածությունը ծածկված է թեթալական քարով, որ կանաչ գույն ունի, ստեղծելով առվակի կամ գետի տպավորություն։ [Հատակի] շորս անկյուններում գույնզգույն և նուրբ խճաքարերից շորս արծիվ է պատկերված, որոնք այնքան բնական են, որ կարծես կենդանի են և ճախրելու պատրաստ։ Յուրաքանչյուր պատր ծածկված է ասլակի բազմերանգ տախտակներով՝ ստեղծելով ծաղիկների տպավորություն։ Սրանց վերևում գտնվում է ոսկով պաճուճված ծաղկազարդ [գոտի], որը պատերի վրա բաժանող դիժ է քաշում։ Սրան հաջորդում է մի այլ շքեղություն՝ ոսկե խճաքարերով պատրաստված մի պատկեր, գահի վրա լազմած մեծագործության սրարի։ Ինքնակալը և նրա կին Եվդոկիան՝ թագավորական հանդերձներ հագած և թսղևիւր կասլած։ Նրանց դավակները, կարծես պսպղուն սուաղեր, պատկերված են դահլիճի շուրջը, նույնսլես թաղավորական հանդերձներ հագած և թագերով զարդարված։ Որդիները սլատկերված են աստծո սլատվիրանները լուսնդակող դրքերը ձեռքին, պատվիրաններ, որոնց հիման վրա էին դաստիարակ-

վել. դուստրերը պատկերված են նույնպես աստվածային օրենքները բովանդակող ինչ-որ դրքեր բռնած: Վարպետը հավանաբար ուզում էր ցույց տալ, որ ոչ միայն որդիները, այլև դուստրերը իրազեկ են սուրբ դրոց, որ անմասն չեն աստվածային իմաստության: Թեպետև նրանց հայրը, կյանքի դժվարին պայմանների բերումով, չկարողացավ ժամանակին պետք եղած կրթությունն ստանալ, բայց և այնպես նա իր երեխաներին մասնակից դարձրեց իմաստության: Նա այդ բանն ուղեց ընդդժեռ ոչ միայն պատմության բերանով, այլև դիտողներին ցույց տալ նկարված, ոչ սոսկ պատմական երկերում շարադրված: Այս շքեղությունը պատկերված է չորս պատերի վրա՝ մինչև առաստաղը: Այս ննջասենյակի առաստաղը թաղակապ չէ, այլ հարթ՝ պատերի վրա նստած: Նա պսպղուն է, ամբողջությամբ ոսկով պաճուճված: Մեջտեղում կանաչ ապակուց պատրաստված հաղթական խաչն է պատկերված, որի շուրջը կարելի է տեսնել երկնքի աստղերի պես պսպղացող երանելի կայսեր, նրա բոլոր երեխաներին և կողակցին՝ ձեռքերը դեպի աստված և կենարար խաչի նշանը մեկնած, առանց խոսքի ասելով, թե այս հաղթական նշանով է, որ մեր թագավորության օրերում կատարվեց և իրականացավ ամեն մի բարի և աստվածահաճո գործ: Այնտեղ դրված կա նաև աստծուն ուղղված գոհանամ՝ ծնողների կողմից զավակների համար ասված, ինչպես և զավակների կողմից՝ ծնողների համար: Ծնողների կողմից ասվածը բառացի հետևյալն է. «Գոհանամ դքեզ, աստված, անսահման բարի, թագավոր թագավորաց, որ արժանացրիր մեզ ունենալու քո հրաշալիքների վեհությանը շնորհապարտ զավակներ: Պահպանիր դու նրանց, կամքով քո. թող նրանցից ոչ ոք չշեղվի պատվիրաններից քո, որպեսզի այդ բանում էլ շնորհակալ լինենք բարությանը քո»: Իսկ զավակների գոհանամը հետևյալն է. «Գոհանամք դքեզ, Բանն աստուծո, որ դավթական չքավորությունից բարձրացրիր մեր հորը և օծեցիր նրան օծմամբ քո սուրբ հոգու: Պահպանիր նրան ձեռամբ քո և մորը մեր, արժանացնելով նրանց և մեզ քո թագավորությանը երկնային»: Ահա այսքան ննջասենյակի արվեստի հիասքանչ գործերի մասին:

90. Նույն ձեռքի և մտքի գործ է և Մարկիանոսի սյունաշարերում գտնվող վիթխարի տրիկլինը, որ կոչվում է նաև Պենտակուբուկլոն և աչքի է ընկնում իր արտակարգ գեղեցկությամբ ու շքեղությամբ: Նրա մոտ է գտնվում և վերևում հիշատակված օդագնաց Պողոսի շքեղ աղոթարանը, որին միանում է ամենաիմաստուն Լևոնի կառուցած Վարվառու վկայի [աղոթարանը]: Ապա նաև թագավորական մյուս կացա-

րանները, որոնք գտնվում են խրիստոսիկլինից արևելք, մի. փոքր բարձրադիր տեղում, նոր եկեղեցուց արևմուտք և բարձր խոյանալու. պատճառով Արծիվ անունն ստացան: Այս բոլորը, ապա և այստեղ գտնվող աստվածածնի գեղեցիկ, անչափ գողտրիկ աղոթարանը նույն կայսեր գործերն են: Շինարարության վրա առատորեն օգտագործված թանկագին նյութերը, ապա և նոր ձևերն ու վե. ությունը ընդգծում են այդ այրի մեծահոգությունն ու դեպի գեղեցիկն ունեցած սերը: Կայսրը խորեգոսն¹⁷⁰ էր ու արարիչը նաև սրանցից արևմուտք գտնվող բրգաձև բնակարանների, ինչպես և աստծո և Բանի մոր մի այլ աղոթարանի, որոնք իրենց անսովոր և նորաձև կառուցվածքով շատ են գերազանցում այլ շինությունների: Նրանցից ցած, Մոնոթիրոն կոչվող մուտքի մոտ գտնվող Հովհան Աստվածաբանի շատ գողտրիկ աղոթարանը, ինչպես և այնտեղ սկիզբ առնող բարձր, արևոտ, մարմարյա հատակով սյունաշարը, որ ձգվում է մինչև Փարոսը¹⁷¹, նույն կայսրը կառուցեց, ինչպես և նրա արևելյան կողմում գտնվող ամրակուռ շենքերը, որոնցից մեկը գանձատունն է, իսկ մյուսը վեստիարիոնի¹⁷² դեր է խաղում: Նրանք շատ հաջող զուգակցում են գեղեցիկն ապահովի հետ: Հիասքանչ, լայնատարած ու հոյակապ պալատական բաղանիքի ջնորհալի կառուցողն էլ նա էր, բաղանիքի, որ միաժամանակ և՛ գեղեցիկ գործ էր, և՛ ծառայում էր հաճույքի, մարմնական ապաքինման ու հանգստի: Այն գտնվում է Ֆիալե¹⁷³ կոչվողից վերև, իսկ վերջինս իր անունը պարտական է նախկինում ալստեղ կանգնած վենետների «կողմի» բարեֆիալեին: Մյուս «կողմի» ֆիալեն, ես նկատի ունեմ սյրասինոսների, գտնվում էր արքունիքի զավթի արևելյան մասում, որը սուրբ տաճարի կառուցման առթիվ քանդվեց, որով վերջ տրվեց և այս վայրում տեղի ունեցող «կողմերի» գործունեության, ինչպես և այստեղ տեղի ունեցող միջոցառումներին:

91. Այս բոլորից բացի, նույն ազնիվ կայսեր գործն են և Մանգանա¹⁷⁴ կոչվող թագավորական տունը, նոր կոչվող տունը, որոնք նա կառուցեց հետևյալ նպատակով. նա չէր ուզում իր սեփական կարիքների համար, կամ ամեն տարի իր կազմակերպած ընդունելությունների վրա ծախսել պետական գումարները, որոնք գոյանում էին հսկատակներից հավաքվող հարկերից: Նա չէր ուզում հրավիրյալներին սևղան տալ, ի հաշիվ ուրիշների թափած քրտինքի, դրա համար մտածեց այդ շենքերը կառուցել, որոնց հատկապես իրկրագործությունից ստացվող զգալի եկամուտներ, և, այսպիսով, թագավորական խրախճանքը և՛ իր ժամանակ, և՛ իրենից հետո առմիշտ պետք է կայանար առատ և արդար

միջոցների հաշվին: Նույն կայսրը Պեգե կոչվող վայրում գտնվող կայսերական պանդոկները և կացարանները ձևափոխելու նպատակով ի հիսանց կառուցեց. նրանց կից նա կառուցեց և գեղեցիկ տաճարներ, այդ թվում և սուրբ մարգարե Նղիայի սրբազան տաճարը, նրա հաջորդ և աշակերտ Նղիշեի, մեր առաջին բարեպաշտ կայսր Կոստանդին Մեծի, քառասուններկու նոր վկաների, ապա նաև երկու այլ աղոթատներ, կառուցված հանուն և ի փառս աստվածամոր: Հիերիայի պալատում նա կառուցեց նույն Նղիա մարգարեի սուրբ աղոթարանը, որը գեղեցկությամբ ու ոչնչով չի զիջում մյուսներից և ոչ մեկին:

92. Կայսերական կացարաններից բացի նման ձևափոխություններ և վերափոխություններ կատարվեցին մի հսկայական ջրամբարի վրա, որն անցյալում կառուցել էր քաղաքի հիմնադիր [Կոստանդին] կայսրը, իսկ Հերակլ կայսրը այն հողով էր լցրել ու ցամաքեցրել. նրա տեղում տնկվել էին ծառեր ու տունկեր: Խնդրո առարկա ջրամբարը նման էր կայսերական պալատների նհրսում գտնվող ջրամբարին, Մագնավրայի առջևում եղողին, ինչպես և նրան, որ Հուստինիանոսի տրիկլինի և էկթեսիսի միջև էր: Սրանք էլ [ժամանակին] լի էին ջրով, այնտեղ կայսրերի հաճույքի համար ձկներ էին բազմացվում, ինչպես և ձկնորսությամբ զբաղվելու, բայց [Հերակլ] կայսրը հող լցրեց դրանց մեջ և պարտեզներ տնկեց: Պատճառը Ստեփանոս մաթեմատիկոսն¹⁷⁵ էր, որ կայսեր ծննդյան առթիվ գուշակել էր, թե ջուրն է լինելու նրա մահվան պատճառը¹⁷⁶, նույն այդ պատճառով պարտեզի վերածվեց և Հիերիայի ջրավազանը: Երանելի կայսր Վասիլը տեսնելով, որ տվյալ վայրն ունի պարտեզներ տնկելու բավարար հողատարածություններ, բայց զգում է խմելու ջրի պակաս, բազում աշխատող ձեւքերի օգնությամբ նախկին [ջրավազանի] մեջ լցված հողը դատարկեց, հող, որի վրա բույսեր էին աճում, և նախկին տեսքը տվեց, պարտեզի տեղ խոշոր և մըշտական ջրամբար ստեղծեց:

Պալատի շրջանում երանելի և բարեպաշտ կայսեր ջանասիրորեն կատարածի մասին ահա այսքան: [93] Վերջացնելով պալատին նվիրված շարադրանքը, անցնենք թագավորանիստ քաղաքում և նրա շրջակայքում ինքնակալի ձեռնարկած սրբարանների կառուցման և վերակառուցման հարցին: Նա տեսնելով, որ կյանքի հոգսերից տառապող քաղաքային բիրտ ու կոպիտ ամբոխը իր ժամանակը ֆորոս¹⁷⁷ կոչվող հրապարակում է անցկացնում, իսկ մոտակայքում իր հոգու ցավերն ապաքինող աղոթարան չկա, այդ հրապարակում ահա կառուցում է աստվածածնի սուրբ և հոյակապ տաճարը, որը մի կողմից պետք է

անձրևոտ եղանակների կամ սառնամանիքների ժամանակ ամբոխի համար ապաստարանի դեր խաղար, իսկ մյուս կողմից՝ հոգու փրկության հաճելի նեցուկ և ապավեն: Կայսրը տեսնելով, որ հալկոպրատիայում¹⁷⁸ գտնվող փառավորյալ աստվածածնի մյուս սուրբ տաճարը՝ սրբազնագույն և սուրբ գերեզմանի [տաճարը], շատ է համեստ ու անպաճույճ, երկու կողմից լուսավոր խորաններ կառուցեց, գմբեթը բարձրացրեց. տաճարը լուսավորվեց ճաճսնշափայլ լույսով: Հենց նա էր, որ մտածեց իրոք կոչվող տեղում գտնվող հրեշտակապետի սուրբ տաճարի մասին, մարդասիրաբար հոգաց և օժանդակեց նրա շուրջն ապրող չքավորների մասին: Նա տաճարին փայլ տվեց, այժմյան ճոխությունը, նրա եկամուտներն ավելացրեց, սպասարկող անձնակազմը կարիքից ազատեց, բացի այդ նա առատ ողորմություն տվեց չքավորներին: Պուլքերիանեում գտնվող սուրբ վկա Լավրենտիոսի փուլ եկած հսկայական տաճարը վերականգնեց, շատ շքեղ տեսք տալով նրան: Քաղաքի շրջակայքում նա շուրջ հսրյուր եկեղեցի կառուցեց, ապա և աղքատանոցներ, հյուրանոցներ, հիվանդանոցներ, ծերանոցներ և վանքեր, իսկ ավերվածներից շատերը վերսնորոգեց:

94. Նա աստվածասիրաբար ու ջերմեռանդությամբ նման մեծագործություններ էր կատարում ոչ միայն քաղաքում: Նույն հոգատարությունը նա ցուցաբերում էր և քաղաքից դուրս: Նա վերականգնեց, հենապատերով ամրացրեց և պայծառացրեց նաև Հեբդոմոնում¹⁷⁹ գտնվող ավետարանիչ առաքյալ Հովհան Աստվածաբանի տաճարը, որ, չդիմանալով երկար ժամանակի բեռին, տուժել էր: Ապա և դրան մոտ գտնվող Կարապետի տաճարը, որ բազում տարիներ առաջ փուլ էր եկել, և տաճարի տեղում ավերակներ էին միայն մնացել: Նա մաքրեց ավերակների աղբն ու հողը և հոգատարությամբ շատ կարճ ժամանակամիջոցում հռչակավոր և մեծ տաճարներին չզիջող [եկեղեցի] կառուցեց: Հռեգիոնում գտնվող գլխավոր առաքյալի տաճարը մտնել հնարավոր չէր, որովհետև փլվելու վախ կար: Կայսրը քանդեց այն և ի հիմանդ նորը կառուցեց՝ իր հավերժ և անջնջելի հիշատակի համար: Նա վերականգնեց և նախկինից էլ սվելի ճոխ դարձրեց Կալլինիկոս վկայի փլված, գետնին հավասարված տաճարը, որ Բաթիրսոս գետի վրա գցված Հուստինիանոսի կամուրջների մոտ էր գտնվում: Ստենոն¹⁸⁰ կոչվող տեղում (ես նկատի ունեմ Եվքսինյան պարանոցը) նա աստվածապաշտությամբ ու աստվածասիրաբար սուրբ Փոկասի սրբազնագույն տաճարը կառուցեց, բարեպաշտ վանականների մի խմբայություն հաստատեց այնտեղ, աստվածագումար մենաստան և հոգիների բուժարան

դարձրեց, իսկ շրջանն էլ շինարարություններով և ագարակներով դարդարեց: Այս բոլորից բացի, նա Սոսթենիոսում վերստին կառուցեց նաև հրեշտակապետ Միքայելի սուրբ տաճարը, որ, ժամանակի բեռին չդիմանալով, խարխուլվել էր, բազմաթիվ ճեղքեր ստացել, արդեն փլվելու վրա էր և շատ անպաճույճ տեսք էր ընդունել: Կայսրը վերականգնեց այն, տվեց նախկին կատարելությունը և ամեն տեսակի շքեղություն: Այսպես հոգատար էր երանելի կայսր Վասիլը սուրբ տաճարների վերականգնման հարցերում, և հենց այստեղ է, որ ամենից առաջ երևան է գալիս մարդու առ աստված տաժաժ սերը:

95. Գիտենալով, որ աստծուն ամենից ավելի հաճույք է պատճառում հոգիների փրկությունը, որ անարգից պատվականը հանողը Քրիստոսի բերան է համարվում¹⁸¹, այդ առաքելական գործում էլ նա չզլացավ և չանգոսնեց: Նա ամենից առաջ համոզեց քրիստոնեությունն ընդունել հրեաների անհավատ և քարսիրտ ժողովրդին¹⁸²: Նա հրամայեց, որ իրենց դավանանքի հավատամքով ներկայանան բանավեճի և կամ ցույց տան իրենց դավանանքի ճշմարիտ լինելու մասին զորեղ և անհակաճառելի փաստերը, կամ համաձայնվեն, որ օրենքի և սարգարենների գլուխը Քրիստոսն է, ընդունեն, որ օրենքը նման է ստվերի, որ արեգական լույսի փայլատակման հետ ցրվում է, ընդունեն տիրոջ վարդապետությունը և մկրտվեն: Նա խոստացավ քրիստոնեությունն ընդունողներին պաշտոններ շնորհել, վճարած հարկերի բեռից և իրավադուրկ վիճակից ազատել ու լիիրավ դարձնել¹⁸³: Այդ ճանապարհով նա շատերին փրկեց իրենց անղգամությունից և ձգեց դեպի դավանանքը Քրիստոսի, թեպետև նրանցից շատերը, կայսեր վախճանվելուց հետո, շներն նման դեպի իրենց փսխածը վերադարձան¹⁸⁴: Բայց եթե նրանք, ավելի ճիշտ նրանցից ոմանք, հնդիկների¹⁸⁵ նման չփոխվեցին, առնուաճենայնիվ աստվածասեր կայսրը իր գործի վարձն աստծուց լրիվ պետք է ստանար, հենց իր ջերմեռանդության համար:

96. Նա ղբաղվեց նաև բուլղար ժողովրդի հարցով: Այս ժողովուրդը, որ մինչ այդ կարծես բարեպաշտությամբ էր ընդունել՝ քրիստոնյա դարձել, այդուհանդերձ ճշմարիտ հավատքի մեջ դեռ չէր ամրացել, անկայուն վիճակում էր, դյուրությամբ երերում էր ու տատանվում, ինչպես տերևները՝ քամուց: Բայց կայսեր անդուլ հորդորներով, [նրանց մեծամեծներին] փառահեղ հյուրընկալություն ցուցաբերելով, ապա նաև սլատվասիրությամբ ու առատաձեռն նվիրատվությամբ, համոզեց նրանց արքեպիսկոպոս ընդունել և երկրում եպիսկոպոսությունների խիստ ցանց հաստատել, ապա նաև լեռներից ու բարայրներից կանչված և

կայսեր կողմից այնտեղ ուղարկված բարեպաշտ վանականների օգնությամբ, այդ ժողովուրդը հրաժարվեց իր պապենական սովորություններից և ամբողջությամբ ընկավ Քրիստոսի ուսկանը¹⁸⁶։

97. Ոսկու, արծաթի, մետաքսյա հանդերձների առատ․ բաշխմամբ նա իրեն ձգեց, մերձեցրեց նաև ռոսների ամենաանհաղթահարելի և ամենաանաստված ժողովրդին, նրա հետ հաշտության պայմանագիր կնքեց, համոզեց փրկչական մկրտությունն ընդունել, ապա և պատրիարք Իգնատիոսի կողմից ձեռնադրված արքեպիսկոպոս։ Երբ վերջինս ժամանեց վերոհիշյալ ժողովրդի երկիրը, սիրով ընդունվեց։ Այդ ցեղի իշխանը հպատակների ժողով հրավիրեց, որը գլխավորեց ինքը, և ծերերը, որոնք բոլորից ավելի նախապաշարված էին դարավոր սովորություններով, քննության առան իրենց և քրիստոնյաների ռավանանքի հարցը։ Նրանք ներս հրավիրեցին իրենց մոտ ժամանած քահանայապետին։ Իշխանը նրան հարցուփորձ արեց, թե ի՞նչ է նա քրոզելու իրենց և վարդապետելու։ Նա ներկայացրեց սուրբ ավետարանի սրբազան մատյանը, պատմեց մեր Փրկչի և աստծո մի քանի հրաշքների մասին, ինչպես և Հին կտակարանում տրված աստծո հրաշագործությունների պատմությունը։ Ռոսները կտրականասլես ասացին․ «Եթե մենք ականատես չլինենք որևէ նման բանի, ամենից առաջ այն բանի, ինչ դու պատմեցիր հնոց նետված երեք մանուկների մասին¹⁸⁷, ամենևին չենք հավատա քեզ, ոչ էլ կշարունակենք լսել քո ասածները»։ Նա, վստահ լինելով Քրիստոսի խոսքի ճշմարտությանը, թե «զոր ինչ խնդրիցէք յանուն իմ՝ արարից զայն» և «որ հաւատայն յիս, զգործս զոր ես գործեմ, և նա գործեսցէ, և մեծամեծս եւս քան զնոյնս գործեսցէ»¹⁸⁸, ապա և գիտենալով, որ իր արածը հանուն ցուցադրության չէ, այլ հոգիների փրկության, ասաց․ «Թեև չի կարելի փորձել տեր աստծուն¹⁸⁹, բայց եթե հոգով կամենում եք գալ առ աստված, պահանջեցեք ինչ որ ուզում եք, և աստված անպայման կկատարի այդ՝ ձեր հավատքի համար, թող թե մենք հասարակ մահկանացուներ ենք և աննշան մարդիկ»։ Նրանք պահանջեցին քրիստոնյաների հավատո մատյանը, այն է՝ աստվածային սուրբ ավետարանը դցվի իրենց վառած կրակի մեջ։ Եթե մնա անվնաս և անկեղ, կընդունեն նրա քարոզած աստծուն։ Այդ ասվելուց հետո քահանան մեկնեց ձեռքերը, աչքերը հառեց առ աստված և ասաց․ «Մեկ անգամ ևս փառավորիք քո սուրբ անունը, Հիսուս Քրիստոս, տեր աստված, հաշս համայն այդ ժողովրդի», և սուրբ ավետարանի մատյանը գցվեց վառվող խարույկի մեջ։ Անցան բազում ժամեր, խարույկը հանգցրին և սուրբ մատյանը

գտան անվնաս ու անեղծ, կրակից նա ոչ մի վնաս չէր կրել, չէր ենթարկվել որևէ փոփոխության: Մատյանի փականի վրա եղած ծոպերն անգամ որևէ վնաս կամ փոփոխություն չէին կրել: Բարբարոսները, տեսնելով այդ սարսափելի հրաշքը, ապշեցին և առանց վարանման սկսեցին մկրտվել:

98. Երբ խելամիտ Վասիլ կայսեր թագավորության ժամանակ նրման գործեր էին կատարվում, ամեն ինչ բարեհաջող վախճան էր ունենում, ըստ կայսեր ցանկության, երբ կյանքն օրեցօր բարեկեցիկ էր դառնում և քաղաքում ու պալատում ուրախություն էր, երբ գրեթե բոլոր կղզիներում և մայր ցամաքներում խաղաղություն էր տիրում, հանկարծակի արքունիքի վրա խուժեց դժբախտությունների փոթորիկ, ամպրոպ ու մրրիկ: Պալատում տարածվեց լաց ու կոծ և իլիական վիշտ, կատարվեց կսկծալի ողբերգություն: Կայսեր ամենաբերելի, անդրանիկ որդին՝ Կոստանդինը, իր ծաղիկ, մատաղ հասակում, երբ եռանդագին սկսել էր մրցել հոր հետ սխրագործությունների մեջ. ծանր հիվանդացավ և մի քանի օր տառապեց ջերմությամբ: Սաստիկ բարձր ջերմությունը շատ արագ վատնեց նրա կենսական հյութերը, և նա հողին ավանդեց¹⁹¹, մեծ սղի մեջ դրելով հորը: Կռփված տղամարդը, սակայն, անասելի դժբախտությունների ժամանակ պարտաւոր էր իրեն զսպել: Լինելով մահկանացու, Վասիլը գիտեր, որ որդին էլ էր մահկանացու: Դժբախտության վրա շափից շուտ ողբալը նա համարեց ցածր, տղամարդուն անվայել և, թողնելով կանանց, շուտով ուշքի եկավ ու քաջանուն Հոբի շնորհակալական խոսքերն ասաց. «Տէր ետ և Տէր առ. որպէս Տեառն հաճոյ թուեցաւ՝ նոյնպէս եւ եղեւ. եղիցի անուն Տեառն օրհնեալ»: Զարմանալու ի՞նչ կա, ասուց նա, եթե տվողն ետ առաւ! այդպես էր նա որոշել, երբ տվեց: Նա ավելի մտահոգված էր վախճանվածի մոր և եղբայրներին մխիթարելով: Ապա դարձյալ լծվեց իր հանապազօրյա գործին՝ որբերին պաշտպան կանգնելուն, այրիներին օգնություն տալուն, զինվորներին ու շքավորներին՝ նպաստ, նեցուկ կանգնելուն անիրավվածներին. իսկ սիրալիր կերպով ու բարյացակամությամբ լսում էր տիրոջից վախեցողներին: Նրա համար ուղեցույց էին օգտակարն ու փրկարարը, այն, ինչ արժանանում է երկնային թագավորության:

99. Իշխանավորներն ու կառավարիչները հաճախ սովորություն ունեն, իրենց՝ հավատարմությունն ընդգծելու մտադրությամբ, ավելացնել հարկերը, ձեռք առնել միջոցներ, որոնք կարող են նպաստել [պետության] եկամուտների ավելացմանը: Նրանք ենթադրում են, որ այդ

Ճանապարհով կարող են ամրապնդել իրենց դիրքը: Մի անգամ գենիկոնի [լոգոթետի]¹⁹¹ պաշտոնն ունեցողը նույն այդ միտումով աղնիվ կայսեր խորհուրդ տվեց հռոմեական տիրապետության բոլոր բանակաթեմերը ուղարկել այսպես կոչված էպոպոսներին ու էքսիստներին¹⁹², որպեսզի, ինչպես ասաց, այն ագարակներն ու գյուղերը, որոնք ժամանակի ընթացքում այլևայլ պատճառներով անտերունչ էին դարձել, տան ուրիշներին և այդպիսով կայսերական դանձարանին մեծ եկամուտ բերեն: Կայսրը ձևացրեց, որ համամիտ է նրա խորհրդին և նրան հրամայեց ալդ գործը հաջողությամբ իրագործող մարդկանց ընտրել և իրեն ներկայացնել: Պետական գանձապահն իր կարծիքով լավագույններին ընտրեց: Ընտրյալների ցուցակը ներկայացնելով կայսեր, նա կշտամբանքի արժանի համարվեց և խիստ պարսավանքի ենթարկվեց, որ ալդ գործի համար նման մարդկանց է առաջադրել: Գանձապահն ասաց, որ պաշտոնյաների մեջ դրանցից լավը չկա: Կայսրը պատասխանեց, թե՝ «ես դեմ եմ այս նախաձեռնության. եթե հնարավոր լիներ այդ գործն ինքս անձամբ կկատարեի, բայց քանի որ գտնում եմ, որ դա անվայել է և անիրագործելի¹⁹³, ստիպված իմ հույսերը պետության երկու մագիստրոսների վրա¹⁹⁴ եմ դնում, այդ պարտականության կատարումը վստահում եմ նրանց, որովհետև նրանք և՛ պատկառելի տարիք ունեն, և՛ մեծ փորձ, իրենց վստահված պետական սլարտականությանունները երկար տարիների պաշտոնավարության ընթացքում կատարել են անթերի, ուղղամիտ և առաքինի կերպով: Լիրդ, ասաց, դու ինքդ գնա և հայտնիր նրանց ալս գործի օգտակարության մասին, հաղորդիր և իմ կարծիքն այդ առթիվ: Եթե նրանք համամիտ լինեն ընթացք տալու դրան, ես կողջունեմ այդ միտքը և կստորագրեմ դրա տակ»: Իսկ Լիրդ այդ մասին լսեցին երկու մագիստրոսները, ապշեցին, և, պատճառ բռնելով իրենց ծերությանը, հասարակաց հողսերով սաստիկ ծանրաբեռնվածությունը, խնդրեցին աղատել իրենց նման ծառայության բեռից: Ուղարկվողը ձեռնունսյն վերադարձավ կայսեր մոտ և ղեկուցեց մագիստրոսների վճռի մասին: Կայսրը, լսելով ալդ, ասաց. «Իմ գնալը համարվում է անվայել, պայծառափայլ մագիստրոսները չեն ուղում իրենց վրա վերցնել ալս գործը, իսկ ես էլ չունեմ նախաձեռնությունն իրականացնող ուրիշ վստահելի մարդ, դրա համար ահա որոշել եմ քննության ներկայացված հարցին ընթացք չտալ: Լավելի լավ է, ասաց նա, որ վատ մարդկանցից ոմանք ապօրինաբար ինձնից օգուտ քաղեն, քան թե որևէ մեկը վնաս կրի և փորձանքի հանդիպի»: Իր ամբողջ ինքնակալության ժամանակ, ահա, հռոմեական տիրապետության տակ

գտնվող բոլոր բանակաթեմերի ժողովուրդը, չքավորներին կից գտնվող գյուղերն ու ագարակները, ի վայելումն նրանց, շտեսան ոչ էպոպտես և ոչ էլ էքսիսոտ, մնացին լազատ, և նրանց մասին նախատեսված սրենքը չեղյալ հայտարարվեց: Ահա այսպիսին էր բարի կայսրը՝ բոլոր հպատակների, հատկապես գյուղական բնակչության նկատմամբ ցուցաբերելով հայրական հոգատարություն և ջանամբ:

100. Բայց նախանձը արթունիքում մի նոր ակեղծություն ու փոթորիկ բարձրացրեց, շփոթություն և իրարանցում առաջացնելով հենց իրեն՝ բնության դեմ: Կայսեր շատ սիրելի որդի Կոստանդնի մահից ղեռքիչ ժամանակ էր անցել, նրա համար մխիթարություն և հույս էր դարձել երկրորդ որդին՝ Լևոնը: Բայց դեերի նախանձ ցեղը շահագործեց կայսերական իշխանությունը ժառանգողի անվրդով, խաղաղ, բարեպաշտ և հեղ բնավորությունը, հպատակ ժողովրդի վերաբերյալ նրա թագավորության ժամանակ ակնկալվող բարեկեցությունն ու բարգավաճումը: Ահա դրա համար այդ [ցեղը] դուրս է գալիս նրա դեմ մարտի՝ հետևյալ ձևով. երանելի Վասիլը ուներ Սանդաբարենոս անունով մի շատ սիրելի և վստահելի վանական և քահանա համարվող բարեկամ և հմուտ օգնական: Հակառակ, որ կայսրը սիրում էր նրան, բայց մարդկանց մոտ նա բարի համբավ ու վարկ չուներ: Այդ էր պատճառը, որ Լևոնը հաճախ էր ծաղրում նրան, անվանելով խաբեբա ու շառլատան, կայսրին ճիշտ ճամփից խոտորող: Դա այդ խարդախի և նենգի ականջը հասավ: Ձևացնելով, որ նա բարի Լևոնի ընկերն է ու բարեկամը, ասաց նրան, թե «դու արդեն պատանի ես, հորդ սիրելին, ապա ինչո՞ւ գաղտնի չես կրում թուր կամ դաշույն: Երբ հորդ հետ ձի հեծած դուրս ես գալիս ագարակները, դու պետք է օգնես նրան, երբ նրա վրա հարձակվի որևէ գաղան, եթե նրա դեմ որևէ դավադրություն նյութվի, դու չպետք է անդեն լինես, այլ պետք է մի բան ունենաս, որով կարողանաս մարտնչել հորդ ոսոխների դեմ»: Լևոնը նենգությանն անտեղյակ, շահակացավ այդ մարդու խորամանկությունը (ով ընդունակ չէ շարագործության, նա դժվար է կռահում նենգությունը), նա ընդունեց խորհուրդը և համաձայնվեց կոշիկի մեջ դաշույն ստանալ: Երբ նենգամիտը տեսավ, որ խորհուրդն ի կատար է ածված, տեղեկացնում է կայսեր, թե «որդիդ մտադիր է քեզ սպանել, եթե չես հավատում, ապա երբ մայրաքաղաքից դուրս գաս որսի կամ որևէ այլ նպատակով, հրամայիր նրա ոտքից հանել սանդալները, և եթե դաշույն գտնվի այնտեղ, իմացիր, որ քո սպանության համար է այն նախասպառաքանությունը»: Հայտարարվեց կայսեր որսի դուրս գալու մասին, և նրա հետ

մեկնեցին բոլոր նրանք, ովքեր ընդունված կարգի համաձայն մասնակից են դառնում: Հասնելով մի վայր, կայսրը ձևացնում է, թե դաշույնի կարիք է զգում և փութանակի փնտրում այն: Որդին ներկայացավ և հոր կասկածներին անտեղյակ, առանց որևէ հետին մտքի հանեց և հորը տվեց իր կրած դաշույնը: Հենց որ դա կատարվեց, նրա դեմ հարուցված մեղադրանքն իսկույն ճշմարիտ համարվեց, իսկ լևոնի շրթմեղանքը՝ սին ու կեղծ: Նրանք իսկույն վերադարձան արքունիք: Կայսրը, որդու վրա զայրացած, զրկեց նրան կարմիր կոշիկներից¹⁹⁵ և Մարգարիտես կոչվող կայսերական տներից մեկում արգելափակեց: Ոսոխ և վրիժառու [Սանդաբարենոսը] դրդում էր կայսեր լևոնի աչքերի լույսը խավարեցնել¹⁹⁶, մի բան, որ արքունի քահանայապետը և սենատը թույլ չտվեցին անել, բայց այնուամենայնիվ Վասիլը նրան բանտից չազատեց: Երկար ժամանակ անցավ, հայրական զգացմունքները չէին խոսում նրա մեջ, ընդհակառակը, չար ոգիները քարացնում էին դրանք: Սենատի մեծամեծները բազմիցս ցանկացան միջնորդել հոր առջև՝ որդու օգտին, բայց ամեն անգամ ինչ-որ բան խանգարում էր: Նրանք իրենց որոշածն իրականացնելու պատեհ առիթ համարեցին հետևել: [101] պալատում, կախված վանդակի մեջ կար ուրիշի ասածը կրկնող, շատախոս մի թռչուն, որին թութակ են անվանում: Ոմանք սովորեցրել էին նրան, գուցե և այլ ճանապարհով նա էր սովորել, և հաճախ կրկնում էր. «Վա՛յ, վա՛յ քեզ, տեր լևոն»: Մի օր կայսեր մոտ ճաշկերույթ էր, և նրա հետ սեղան էին նստել սենատի առաջին մարդիկ: Երբ թռչունը բազմիցս կրկնեց վերոհիշյալ խոսքը, սեղանակիցները տխրեցին, խղճահարվեցին և դադարեցրին կերուխումը: Կայսրը դիմելով նրանց, հարցրեց՝ ինչո՞ւ են վերջ տվել խնջույքին: Նրանք արտասովա՛ից աչքերով պատասխանեցին. «Ինչպե՞ս շարունակենք, երբ այս անբան թռչունը պախարակում է մեզ՝ բանական և տիրասեր համարվողներին, երբ նա իր տիրոջն է կոչում, իսկ մենք խնջույքներով տարված մոռացել ենք անմեղ տիրոջ: Եթե նա իսկապես մեղավոր է՝ հոր վրա է բարձրացրել իր աչք՝ մենք մեր ձեռքով կսպանենք նրան և կհագենանք նրա արյամբ: Բայց եթե նա անմեղ է, իր դեմ ներկայացված մեղադրանքներն անհիմն, ապա մինչև ե՞րբ բանսարկու լեզուն պիտի նրա դեմ հաղթող լինի»: Այս խոսքերից կայսրը մեղմացավ, հրամայեց նստել և մտածել հարցի շուրջը: Շատ շանցած նրա մեջ խոսեց հայրական զգացմունքը: Նա որդուն բանտից հանեց և իր մոտ հրավիրեց, նրա սզավորի հանդերձները փոխեց, կարգադրեց կտրել արգելափակման ընթացքում աճած մազերը և թագավորական նախկին շուքին ու պատվին արժանացրեց:

102. Շատ շանցած կայսրը հիվանդանում է մահացու ախտով, որն հետևեց թանչին: Վերջինս իր հերթին առաջացել էր որսի, ժամանակ, երբ նա ձիուց ցած էր գլորվել: Ահա այս հիվանդությունը կամաց-կամաց սկսեց նրան հալումաշ անել: Նա վախճանվեց¹⁹⁷՝ նախորոք պետության գործերը գերազանց կարգավորելով, նշանակելով իր հաօորդին, բոլոր հարցերը խոհեմաբար տնօրինելով: Բարձր ջերմությունն ամբողջությամբ վատնել էր ու քամել նրա կենսական հյութը: Նա իր նախորդի՝ Միքայելի հետ թագավորեց մեկ տարի, տասնինը տարի միահեծան, քաղաքական հարցերում իրեն դրսևորեց գերազանց, ցուցաբերեց ռազմագիտական խոր գիտելիքներ, պետության սահմաններն ընդարձակեց, հպատակների հանդեպ գործադրվող անիրավությունն ու բռնությունը վերացրեց: Եվ միանգամայն պատշաճում են նրան Երինակելի թագավորի մասին Հոմերոսի խոսքերը. «Ե թագավոր բարի, և հզոր ու քաջ պատերազմող»¹⁹⁸: Բացարձակ իշխանությունն ստանում է նա, ով և բնության օրենքով, և իր առաքինություններով կոչված է հայրենական ժառանգության տիրանալու, կենդանի որդիներից ավագագույնը, ամենաբարի և ամենախմաստուն լեռներ, որին ցանկանում էր հպատակ ժողովուրդը և աղոթում դրա համար:

Մենք մեր ուժերի ներածի չափով շարադրեցինք երանելի Վասիլ կայսեր բարեպաշտ թագավորության պատմությունը, այն, ինչ դեռ ժամանակը մոռացության չէր տվել, ապա և նրա իշխանությունն ստանալու նախորդող ժամանակաշրջանի, նրա ողջ կյանքի ճշմարտացի պատմությունը: